कमलामाई नगरको पहिचान

स्थानीय पाठ्यक्रम

कक्षा (१-५)

२०७७

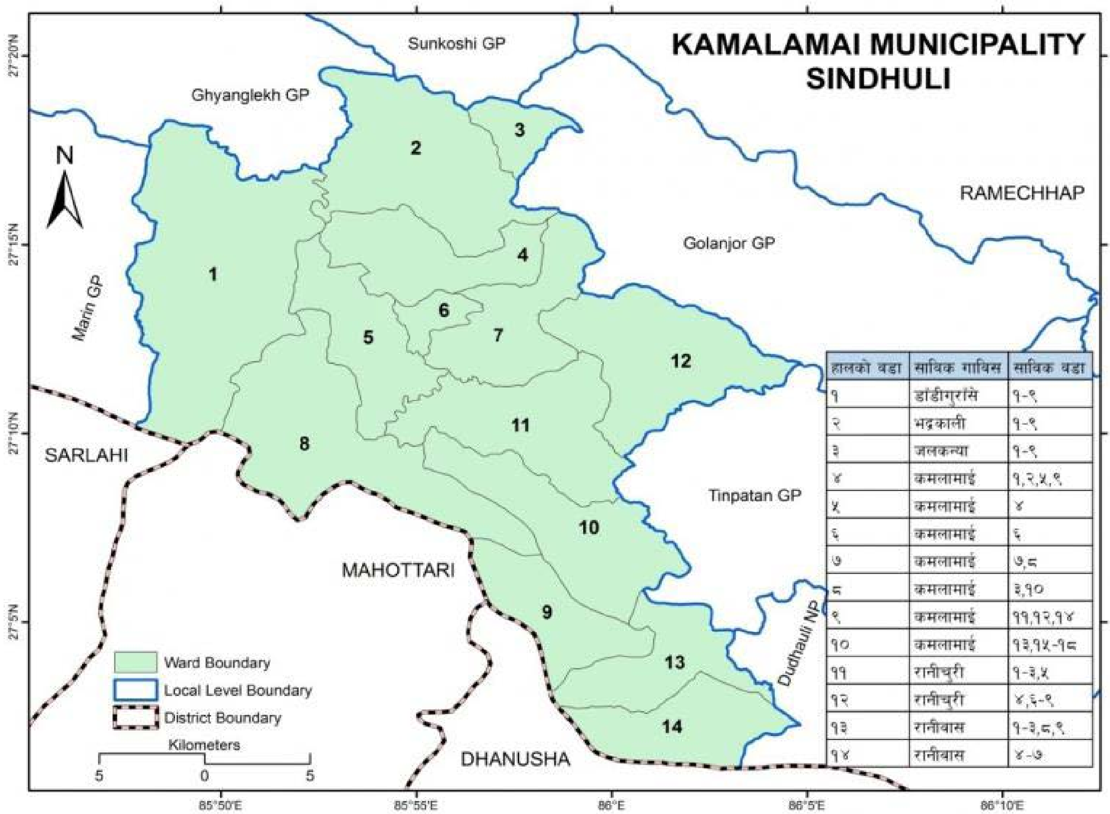

हालको वडा	साविक गाविस	साविक वडा
१	डांडीगुरांसे	१-९
२	भद्रकाली	१-९
३	जलकन्या	१-९
४	कमलामाई	१,२,५,९
५	कमलामाई	४
६	कमलामाई	६
७	कमलामाई	७,८
८	कमलामाई	३,१०
९	कमलामाई	११,१२,१४
१०	कमलामाई	१३,१५-१८
११	रानीचुरी	१-३,५
१२	रानीचुरी	४,६-९
१३	रानीबास	१-३,८,९
१४	रानीबास	४-७

कमलामाई नगरपालिका

सिन्धुली

कमलामाई नगरको पहिचान

स्थानीय विषय

कक्षा (१-५) को पाठ्यक्रम २०७७

पाठ्यक्रम निर्माण कार्यदल

अम्बरदीप देवकोटा
शंकरराज लुईटेल
सागरकुमार ढकाल
हितकुमारी पौडेल
डा.हरिप्रसाद पोखरेल

लेखन तथा सम्पादन

शंकरराज लुइटेल
डा.हरिप्रसाद पोखरेल
जगतबहादुर आलेमगर
दीपककुमार बुढाथोकी

भूमिका

शिक्षा समाज विकासको मार्गदर्शन हो । समाज परिवर्तनको वाहक पनि । शिक्षालाई विकास र सभ्यताको आधारशीला पनि भन्ने गरिन्छ । औपचारिक शिक्षालाई व्यवस्थित र योजनाबद्धरूपमा सञ्चालन गर्न पाठ्यक्रमको आवश्यकता पर्दछ । पाठ्यक्रम निर्माण, विकास र परिमार्जन गर्ने कुरा निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । सिकारुको रुचि/क्षमता, अभिभावकको चाहाना र समाजको आवश्यकता र सपनाको जगमा पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न सकेमा यसबाट अपेक्षित लाभ लिन सकिने कुरामा दुईमत नरहला । सिकारुमा चाहिने व्यवहार कुशल तथा जीवनोपायोगी सीप विकास गर्न निर्माण गरिने पाठ्यक्रम स्वभावले नै सिकारुमैत्री हुन आवश्यक हुन्छ । यसै पृष्ठभूमिमा शैक्षिक सत्र २०७७ सालदेखि आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम परिवर्तन गरी कक्षा १ मा एकीकृत पाठ्यक्रम लागू गरिएको छ । राष्टिय पाठ्यक्रमको मौजुदा व्यवस्था अनुसार आधारभूत तह (कक्षा १-३) को लागि स्थानीय विषय साप्ताहिक ५ पाठ्यघण्टाको दरले वार्षिक १६० कार्यघण्टा र आधारभूत तह (कक्षा ४-८) को लागि साप्ताहिक ४ पाठ्यघण्टाको दरले वार्षिक १२८ कार्यघण्टा निर्धारण गरिएको छ । यसै व्यवस्थालाई ध्यान दिँदै कमलामाई नगरपालिकाको स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गर्ने क्रममा *“कमलामाई नगरको पहिचान”* विषयको पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको हो ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम २०७६ ले निर्दिष्ट गरेबमोजिम शैक्षिक सत्र २०७७ देखि सबै स्थानीय तहले आधारभूत तह (कक्षा–८) सम्म स्थानीय स्तरमा पाठ्क्रम निर्माण गरी पठनपाठन गर्नुपर्ने अवस्था छ । परिवर्तित पाठ्यक्रम कार्यान्वयन ढाँचाअनुसार पनि कम्तीमा कक्षा १ मा यसै शैक्षिक सत्रमा स्थानीय विषय/मातृभाषाको पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसै निर्देशनलाई आत्मसात गर्दै कमलामाईको नीति तथा कार्यक्रम अनुसार पहिलो चरणमा आधारभूत तह (कक्षा १-५) को स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी शैक्षिक सत्र २०७७ देखि कमलामाई नगरपालिकाका सबै विद्यालयहरूमा लागू हुँदैछ । सरोकारवालाहरूसँगको पटकपटकको छलफल, पाठ्यक्रम निर्माण कार्यदलको सामुहिक लगनशीलता, लेखन तथा सम्पादन मण्डलको मिहेनत, नगरपालिकाको सल्लाह एवम् निर्देशन र स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन २०७६ को निर्देशनको आधारमा यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको हो । सिद्धान्ततः स्थानीय पाठ्यक्रमले पाठ्यपुस्तक/कार्यपुस्तकको परिकल्पना गर्दैन । समय सान्दर्भिक र आवश्यकतामा आधारित विभिन्न सन्दर्भ सामग्रीहरूको सहयोगमा स्थानीय पाठ्यक्रममा उल्लिखित विषयवस्तुको सिकाइ सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । यस पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको क्षेत्र क्रम, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापका सम्भावित गतिविधिहरू, सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया समेत उल्लेख गरिएको छ । स्थानीय परिवेश तथा स्थानीय वातावरणको जगमा तयार गरिएको यस पाठ्यक्रमले कमलामाई नगरपालिकाको चिनारी दिने र कमलामाई नगरको आफ्नो पहिचान कायम राख्ने कुरामा सहयोग गर्ने विश्वास लिएका छौं ।

पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने सबैभन्दा तल्लो निकाय विद्यालय र जिम्मेवार व्यक्ति विद्यालयमा पढाउने शिक्षक हुने भएकाले शिक्षकले सिकारुको सहभागितामा विद्यालयमा नै पाठ्यक्रम बनाएर कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्छ भन्ने सोचबाट स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणा विकास भएको हो/पाइन्छ । तर, अहिले सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक नेपालको बदलिएको राजनीतिक मान्यता र प्रशासनिक संरचनामा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको अधिकार संविधानतः स्थानीय तहको भएकोले स्थानीय तहले आफ्नो स्थानीय परिवेश र स्थानीय आवश्यकताको जगमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ । यस प्रक्रियामा अभिभावक, स्थानीय समुदायमा रहेका विभिन्न पेसामा संलग्न व्यक्ति, विभिन्न सामाजिक सङ्घ-संस्थामा संलग्न व्यक्ति सबैको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ। गैरसरकारी संघ/संस्थाको सहयोग लिएर स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्न सकिने भएकोले पनि सबैको साथ सहयोग र विज्ञताको समुचित कदर गर्दै स्थानीय आवश्यकताको आधारमा स्थानीय सरकारले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने परिपाटीको विकास हुन थालेको सुखद अवस्था सिर्जना भएको छ यतिखेर । विविधताको सम्मान गर्दै स्थानीय ज्ञान, सीप र प्रविधिको समान पहुँच र विस्तारमा टेवा पुर्‍याउन स्थानीय सरोकारवालाको सहभागिता, विज्ञता र स्रोत साधन जरुरी हुन्छ। नेपालमा राष्ट्रिय स्तरको पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने क्रममा सरल र सहज तरिकाले स्थानीय तहको सँगनिधित्व हुन नसकेको परिवेश विद्यमान छ । फलस्वरुप शैक्षिक गुणस्तर विकासमा स्थानीय सरोकारवालाको उत्तरदायित्व र जिम्मेवारी बोध पर्याप्त मात्रामा भएको पनि छैन । अतः स्थानीय आवश्यकतामा आधारित पाठ्यक्रम तथा नीति निर्माणका क्रममा स्थानीय तहका सरोकारवालाको बढी भन्दा बढी सहभागिता हुने वातावरण तयार गर्ने र त्यसबाट प्राप्त सँगफलमा उनीहरूकै जिम्मेवारी रहने व्यवस्था गरी विकेन्द्रीकरणको सैद्धान्तिक पक्षलाई जोड दिँदै स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्नु अहिलेको प्रमुख आवश्यकता हो । कमलामाई नगरपालिकाले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा पनि स्थानीय सरकोकारवालाहरूको संलग्नतालाई विशेष महत्व दिइएको छ ।

अन्त्यमा, *"कमलामाई नगरको पहिचान"* नामक यो स्थानीय पाठ्यक्रममा उल्लिखित विषयवस्तुहरूको सान्दर्भिकता र औचित्यता यसको सफल र प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट मात्र सम्भव हुनेछ। पाठ्यक्रम निर्माणमा हामीलाई सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्णमा हार्दिक धन्यबाद दिँदै यसको सफल कार्यान्वयनमा आ–आफ्नो ठाउँबाट सक्दो सहयोग प्राप्त हुने विश्वास लिएको छौं ।

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण कार्यदल
कमलामाई नगरपालिका, सिन्धुली ।

नगरप्रमुखको भनाई

नेपाल विविधतायुक्त देश हो । विविधताको सम्मान, विकास, प्रचारप्रसार र संरक्षण गर्ने भरपर्दो माध्यम भनेकै शिक्षा हो । शिक्षाको विकासबिना अन्य पक्षको विकास सम्भव नै हुँदैन । यस अर्थमा हेर्दा शिक्षा सम्पूर्ण विकासको प्रमुख आधार पनि हो । समग्र शिक्षा प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्दै गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न पाउने नागरिकको अधिकारलाई सहज बनाउन सकियोस् भनेर हामीले कमलामाई नगरपालिकाभित्र विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएका छौं । अरु क्षेत्रको विकास जस्तो शिक्षा क्षेत्रको विकास तुरुन्तै देखिने खालको हुँदैन तथापि हामीले योजनावद्धरूपमा शैक्षिक विकासका कामहरू गर्दैजाँदा हाम्रा भावी सन्ततीहरूले पनि यसबाट सँगफल लिन सक्नेछन् । गुणस्तरीय र व्यवहार उपयोगी शिक्षाको माध्यमले हामी सुसंस्कृत र सभ्य नागरिक तयार गर्न चाहान्छौं । समृद्ध र विकसित समाज निर्माण गर्न चाहान्छौं । श्रममैत्री र उत्पादनशील नागरिक तयार गर्न चाहान्छौं । र, नागरिकलाई स्वाभिमानी र आत्मनिर्भर हुन प्रोत्साहित गर्न चाहान्छौं । यी सबैका लागि हामीलाई गुणस्तरीय र व्यवहारिक पाठ्यक्रम चाहिन्छ । गुणस्तरीय र व्यावहारिक शिक्षण सिकाइ चाहिन्छ । र, गुणस्तरीय शैक्षिक वातावरण चाहिन्छ । यी सबै कुराहरूको व्यवस्थापन गर्दै लाने सन्दर्भमा संविधानले दिएको माध्यमिक तहसम्मको शैक्षिक अधिकार प्रयोग गरी शैक्षिक सत्र २०७७ बाट कक्षा १-५ को स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको कुरा जानकारी गराउन पाउँदा मलाई खुशी लागेको छ । स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण पश्चात् त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा स्थानीय तहले आवश्यक अनुगमन गर्ने, विद्यालयहरूले यसलाई कार्यान्वयन गर्दै लाने र आवश्यकताको आधारमा समयानुकूल बनाउँदै लैजाने हो भने यसको प्रभावकारिता अझै बढेर जाने मेरो विश्वास छ ।

स्थानीय जात, जाति, भाषा, संस्कार, सभ्यता, मूल्यमान्यता, परम्परा, चाडपर्व, हाटबजार, गीत, सङ्गीत, आदिका बारेमा आवश्यक जानकारी गराई आफ्नो परिवेश, सामाजिक, भौगोलिक, आर्थिक, सांस्कृतिक अवस्थाको बारेमा सुसूचित गराउनु स्थानीय पाठ्यक्रमको एक प्रमुख उद्देश्य हो । समावेशी तथा सबैको अपनत्व महशुस हुने खालका स्थानीय विषयवस्तुको जगमा निर्मित स्थानीय पाठ्यक्रमबाट आपसी सद्भाव, मेलमिलाप, सामुहिक कार्य, सहिष्णुता तथा राष्ट्रिय एकताको भावनाको विकासमा पनि सहयोग पुग्ने अपेक्षा राख्न सकिन्छ । *"विश्वब्यापी सोच, स्थानीय अभ्यास"* भन्ने स्थानीय पाठ्यक्रमको मूलमर्मलाई आत्मसात गर्दै रैथाने ज्ञान फैल्याई, सीप, अभ्यास र परम्पराको जगेर्ना, संरक्षण, विकास र प्रचारप्रसारका लागि पनि स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण र प्रयोग आवश्यक देखिन्छ । आफ्नो जन्मभूमि र स्थानीय परिवेशका विविध पक्षका बारेमा यथोचित जानकारी लिँदै आफ्नै माटोमा *"केही गरौं"* भन्ने भावना विकास गर्नमा समेत यो पाठ्यक्रमले सहयोग गर्नेछ । यस

पाठ्यक्रमले कमलामाई नगरको परिवेशलाई उच्च प्राथमिकता दिएको छ। सिन्धुली जिल्लाको विशिष्ट अवस्थालाई समेटेको छ। हाम्रो गौरव ऐतिहासिक धरोहर सिन्धुली गढीलाई चिनाएको छ। हाम्रो मौलिक कला, संस्कृतिलाई बुझ्ने अवसर दिएको छ। यस अर्थमा यो पाठ्यक्रम कमलामाई नगरको पहिचान बनेको छ।

सिकारुको आवश्यकता, अभिभावकको चाहनालाई सम्बोधन गर्दै स्थानीय परिवेशको जगमा टेकेर निर्माण गरिएको यस पाठ्यक्रमले कमलामाई नगरको पहिचान कायम राख्न सहयोग पुग्ने विश्वास लिएको छु। स्थानीय स्रोत, साधन र सम्भावनासमेतलाई आधार बनाई रैथाने ज्ञान, सीप र अभिवृत्तिको विकासमा यो पाठ्यक्रम एक मार्गदर्शन र कोशेढुङ्गा सावित हुनेछ। स्थानीय सरोकारवालाहरूको संलग्नतामा तयार गरिएको *"कमलामाई नगरको पहिचान"* नामक यस पाठ्यक्रमले कमलामाईका विविध पक्षहरूसँग यथोचित जानकारी पनि दिएको छ। यो पाठ्यक्रम स्थानीय परिवेश सापेक्ष छ। यसले स्थानीय भूगोललाई समेटेको छ। स्थानीय आवश्यकता र चाहानालाई सँगविम्बन गरेको छ। स्थानीय भाषा, संस्कृति, मूल्यमान्यता र संस्कारलाई आफ्नो विषयवस्तु बनाएको छ। स्थानीय भाषाभाषी, जातजाति कला, धर्म, प्रचलन, पहिचान र सभ्यतालाई समेटेको छ। स्थानीय सरोकारवालाहरूलाई महत्त्व दिएको छ। स्थानीय सम्पदाको प्रचार प्रसार, विकास र संरक्षणलाई सघाएको छ। रैथाने सीप, प्रविधि र चालचलनलाई समयसापेक्ष बनाउँदै संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने अभिष्ट राखेको छ। र, राष्ट्रिय पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेको तर, स्थानीय आवश्यकताको रूपमा रहेका विषयवस्तुहरूलाई पस्केको छ। यस अर्थमा यो पाठ्यक्रम कमलामाई नगरको पहिचान कायम राख्न सफल हुने छ भन्ने विश्वास लिएको छु।

कमलामाई नगरपालिकाले आफ्नो परिवेश अनुकूल स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन सकेकोमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण कार्यदलका सदस्यज्यूहरूलाई हार्दिक बधाइ दिन चाहान्छु। नगरपालिकाले सुम्पिएको जिम्मेवारीलाई कुशलतापूर्वक निर्वाह गर्दै उत्कृष्ट पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयनयोग्य बनाउनु भएकोमा म अत्यन्त हर्षित छु। यस पाठ्यक्रमलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन शिक्षक महासंघ, शिक्षकका प्रतिनिधिमूलक संघ/संगठन, कमलामाई नगरपालिकाका सम्पूर्ण विद्यालयका प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति लगायत सरोकारवालाहरूलाई म हार्दिक अनुरोध गर्दछु र कार्यान्वयनका लागि सहजीकरण गर्न समेत म प्रतिबद्ध रहनेछु। पाठ्यक्रम आफैँमा एक गतिशील दस्तावेज भएकोले आवश्यकतानुसार यसको समसामयिक परिमार्जन हुँदैजाने व्यहोरा समेत अवगत गराउन चाहान्छु।

खड्गबहादुर खत्री
प्रमुख
कमलामाई नगरपालिका, सिन्धुली

विषयसूची

क्र.सं.	विषय	पृष्ठ
१.	पृष्ठभूमि	१
२.	विषय प्रवेश	३
३.	कमलामाई नगरको पहिचान (स्थानीय पाठ्यक्रम) को परिचय	
४.	तहगत सक्षमता	
५.	विषय तथा पाठ्यभार निर्धारण	
६.	कक्षागत सिकाइ उपलब्धि	
७.	विषय क्षेत्र निर्धारण	
८.	विषय क्षेत्र विस्तृतीकरण	
	कक्षा १	
	कक्षा २	
	कक्षा ३	
	कक्षा ४	
	कक्षा ५	
९.	सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया	
१०.	सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया छनौट गर्दा ध्यान दिनुपर्ने पक्ष	
११.	मूल्याङ्कन प्रणाली	
१२.	स्थानीय विषय शिक्षण गर्ने शिक्षकलाई सल्लाह र सुझाव	

थप सन्दर्भ सामग्री

- सिन्धुली जिल्लाको सामान्य परिचय
- जिल्लाको नामाकरण तथा ऐतिहासिक पृष्ठभूमि
- भू-उपयोग
- हावापानी
- धार्मिक, दर्शनीय र पर्यटकीय स्थलहरू
- व्यापारिक महत्वका स्थलहरू
- प्रमुख साँस्कृतिक चाडपर्व एवं मेलाहरू
- रहनसहन र भेषभूषा
- जातजाति, भाषाभाषी

आर्थिक आधार

- जनसङ्ख्या सम्बन्धी विवरण
    - परिचय
    - आधारभूत जनसाङ्ख्यिक विवरण
    - बिगतका जनगणनाहरूको तुलनात्मक जनसङ्ख्याको अवस्था
    - अक्सर बसोबासका आधारमा स्थानीय तहको जनसङ्ख्या
    - उमेर समूह वर्षगत जनसङ्ख्या वितरण
    - घर, परिवार, जनसङ्ख्या, परिवार आकार
    - घर, परिवार, जनसङ्ख्या, परिवार आकारको स्थानीय तहगत वितरण
    - धर्म, भाषा र जातजाति अनुसार जनसङ्ख्याको संरचना
    - घर, परिवार, जनसङ्ख्या, परिवार आकारको वितरण
    - स्थायी सम्पत्ति माथिको स्वामित्वमा लैंगिक अवस्था
    - वर्ष भन्दा माथिको जनसङ्ख्याको वैवाहिक अवस्था
    - पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर
    - पाँच बर्ष भन्दा माथिको साक्षरता
    - उच्च शिक्षा हासिल गर्नेको शैक्षिक क्षेत्र
    - अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण
    - जीवनस्तर

आर्थिक तथा रोजगारी

- आर्थिक रुपले सक्रिय र निस्क्रिय जनसङ्ख्या : २०६८
- अक्सर आर्थिकरूपमा सक्रिय जनसङ्ख्या तथा निस्क्रिय
- अक्सर आर्थिकरूपमा सक्रिय नहुनुको प्रमुख कारण अनुसार जनसङ्ख्या (१० वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका)
- उमेर र लिङ्गअनुसार आर्थिकरूपले सक्रियता
- उमेर समूहअनुसार आर्थिकरूपले सक्रिय र निष्क्रिय जनसङ्ख्या
- पेशा अनुसार रोजगारीको विवरण
- मुख्य पेसाअनुसार जनसङ्ख्या (१० वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका)
- आर्थिक काम गर्दाको हैसियत
- क्षेत्रअनुसार रोजगारीको स्थिति

- आर्थिक तथा गैरआर्थिक क्रियाकलाप :
- १० वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका व्यक्तिले विगत १२ महिनामा गरेको क्रियाकलाप (आर्थिक तथा गैर आर्थिक)

स्थानीय तह

- हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
- मरिण गाउँपालिका
- घ्याङ्लेक गाउँपालिका
- कमलामाई नगरपालिका
- दुधौली नगरपालिका
- तीनपाटन गाउँपालिका
- फिक्कल गाउँपालिका
- गोलन्जोर गाउँपालिका
- सुनकोशी गाउँपालिका

सन्दर्भ सामग्री

१. पृष्ठभूमि

विविधतायुक्त देश हो नेपाल । एकसय तेइस भाषा अस्तित्वमा छन् यहाँ । एकसय पच्चीस जातजातिको पहिचान गरिएको छ । भाषा र जातजातिको सङ्ख्या खोजी हुने कार्य भइरहेको पनि छ । यो सङ्ख्या अझै बढ्नसक्ने आँकलन पनि गरिएको छ । यसको अर्थ हो-भाषामा विविधता, जातिगत विविधता, धार्मिक विविधता, संस्कार र चिन्तनमा एकरूपता हुने कुरै भएन । भाषिक पहिचानको सवालमा फरक-फरक मान्यता स्थापित छ । जातीय पहिचानको सन्दर्भ पनि छ । कतै एकल पहिचानको कुरा कतै बहुपहिचानको कुरा । सामर्थ्यको कुरा पनि छ । समावेशीताको मुद्दामा पनि बहु-मतहरू छन् । भौगोलिक विविधतासँगै सम्भावना र अवसरहरू पनि असन्तुलित छन्, असमान बनाइएका छन्/बनेका छन् । वर्ग र समुदायको विशिष्ट पहिचानको सवाल बहसमा छ । मिश्रित जाति/समुदायको अभ्यास पनि छ । निश्चित भूगोलभित्र एकल जाति/समुदायको अस्तित्व पनि कायमै छ । कतै विविधतामा एकता । कतै एकतामा विविधता तर सहिष्णुता कायम छ । कतै आक्रोश र असन्तुष्टि पनि । यस अर्थमा नेपाली समाज कुनै एकल सिद्धान्तले अर्थ्याउन सम्भव छैन । बहुसिद्धान्तले मात्र समेट्न सक्छ नेपाली समाजलाई । परिवेश सापेक्ष सिद्धान्त अर्थात् गाँठो फुकाउने सिद्धान्त, नेपाली माटो र नेपाली बाटोको सिद्धान्त । शिक्षाको सवालमा पनि फरक मतहरू छन् र हुन्छन् । स्थानीय पाठ्यक्रमको सन्दर्भमा पनि फरकफरक अभ्यासहरू भएका छन् र हुदैछन् । स्थानीय विशिष्टताको आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रमको बनोट र संरचना पनि फरक हुन सक्छ । पाठ्यवस्तु पनि । स्रोत साधान तथा अवसर र सम्भावनाले शैक्षिक आयामहरू निर्देशित हुँदोरहेछ । समय, सन्दर्भ र परिवेश अनुरुप शिक्षाको प्रकृतिमा विविधता हुनु स्वभाविक नै हो र हुन सक्छ । अभिभावकीय सोचमा पनि शिक्षासम्बन्धी दृष्टिकोणमा समानता छैन । राजनीतिक दलहरूको शैक्षिक चिन्तनमा पनि एकरूपता छैन । कतिपय सबालमा समानता पनि । जातीविशेषको विद्यमान स्थानीय सीप र प्रविधिलाई शिक्षासँग जोड्न सकिएको छैन । तर, सीपमूलक शिक्षामा सबै क्षेत्रको रुचि र सँगबद्धता पनि आइरहेका छ । स्थानीय सीप र प्रविधि बामे सर्न लागेको अवस्था छ । विश्वव्यापी सोचाइ र स्थानीय विकासको लागि स्थानीय पाठ्यक्रम आवश्यक छ भन्ने सन्दर्भमा करिबकरिब साझा धारणा रहेको पाइन्छ ।

शिक्षा समग्र विकासको आधारशीला हो । शिक्षा विकास एवम् प्रगतिको केवल पूर्वाधार मात्र नभएर मुख्य आधार पनि हो । समाजसापेक्ष शिक्षा कि शिक्षासापेक्ष समाज भन्ने कुरा बहसको विषय हुन सक्ला । तर, व्यवहारिक, वैज्ञानिक एवम् सीपमूलक शिक्षाले समाजलाई बदल्न सक्छ । समाजलाई उन्नतिशील बनाउन सक्छ । सभ्य समाज बनाउन

मद्दत गर्छ । र, समतामूलक समाज निर्माणमा साथ दिन्छ । ती देशहरूनै विकास र समृद्धिको सिँढी चढ्न सफल छन् जसले शिक्षामा समुचित लगानी गरी यसलाई मुख्य प्राथमिकतामा राखेका छन् । शिक्षाको गुणस्तरीयताले समाजको प्रगति र उन्नयनमा सकारात्मक भूमिका खेल्ने कुरामा भने दुईमत हुन नसक्ला । गुणस्तरीय र व्यवहारिक शिक्षाले सीप, सिर्जना र रोजगारीको सम्भावनालाई बढाउँछ । सभ्यता र संस्कार सिकाउँछ । आपसी सद्भाव र मेलमिलापको संकृति विकास गर्छ । समाज र देशको लागि योगदान दिन सक्छ । सारमा समृद्धिको बाटो पहिल्याउन सघाउँछ । शिक्षाको योजनाबद्ध एवम् प्रणालीगत विकासको लागि सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता आवश्यक रहन्छ । शिक्षा प्रणालीलाई समयसापेक्ष बनाउँदै देशको सम्मुन्नति र प्रगतिको निर्देशक सिद्धान्तको रूपमा स्वीकारिएको वर्तमान परिवेशमा शैक्षिक गतिविधिलाई योजनाबद्धरूपमा सञ्चालन गर्न पाठ्यक्रमको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनको विभिन्न मोडलहरू प्रयोगमा ल्याइएको पाइन्छ । मूलतः शिक्षालाई योजनाबद्धरूपमा सञ्चालन गर्न पाठ्यक्रमको आवश्यकता पर्दछ । शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत उद्देश्य, कक्षागत उद्देश्य तथा विषयगत उद्देश्य पूरा गर्नका लागि पनि पाठ्यक्रमको निर्माण र कार्यान्वयनको आवश्यकता पर्दछ ।

राष्ट्रिय स्तरमा निर्माण गरिने पाठ्यक्रमले स्थानीय आवश्यकता, अवसर र सम्भावनालाई सही ढङ्गले सम्बोधन गर्न कठिन हुने भएकाले पनि स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण र प्रयोग बाञ्छनीय हुन्छ भन्ने मान्यता स्थापित भएको पाइन्छ । स्थानीय पाठ्यक्रमले स्थानीय आवश्यकता, स्थानीयता, समुदायको माग, सिकारुको रुचि/क्षमता एवम् अभिभावकको आवश्यकतालाई सहीढङ्गले सम्बोधन गर्नसक्ने विश्वास रहिआएको देखिन्छ । शिक्षाका विशिष्ट उद्देश्य तथा साधारण उद्देश्यलाई सिकारुसम्म पुऱ्याउने एउटा सहज मार्गको रूपमा पनि पाठ्यक्रमलाई लिने गरेको परिप्रेक्षमा समग्र शिक्षण-सिकाइको योजनाको रूपमा पनि पाठ्यक्रमलाई अर्थ्याउने गरेको देखिन्छ । जहाँसम्म स्थानीय पाठ्यक्रमको विषय छ, यो स्थानीय आवश्यकताको जगमा स्थानीय परिवेशसँग नजिक हुन्छ, हुनुपर्छ । नेपालको संविधान २०७२ ले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको अधिकार स्थानीय तहमा निहीत गरेसँगै स्थानीय तहमा प्राप्त अधिकारको परिधिमा रही स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोग हुन थालेको सुखद पक्ष पनि छ । कमलामाई नगरपालिकाले पनि कमलामाई नगरको विशिष्ट परिवेशको जगमा पहिलो चरणमा कक्षा (१-५) मा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने प्रयास गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ को नीति तथा कार्यक्रम र पालिकाको स्वीकृत बजेटमा समेत शैक्षिक सत्र २०७७ देखि स्थानीय पाठ्यक्रम लागू गर्ने कार्यक्रम रहेको अवस्थामा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण कार्यदल गठन गरी सबै सरोकारावालाहरूसँगको सार्थक सहयोगले यो पाठ्यक्रम निर्माण कार्य सफल भएको हो ।

२. विषय प्रवेश

पाठ्यक्रम सिकाइको स्पष्ट योजना हो । शिक्षण सिकाइलाई निर्देशित गर्ने मुख्य आधारको रूपमा पनि पाठ्यक्रमलाई लिन सकिन्छ। शिक्षण-सिकाइको निर्धारक र समग्र शैक्षिक कार्यक्रमको मार्गनिर्देशन गर्ने सम्पूर्ण योजनाको एकीकृत स्वरूप भनेर पनि पाठ्यक्रमलाई परिभाषित गर्ने गरेको पाइन्छ । निर्दिष्ट सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न बनाइएको एउटा व्यवस्थित र योजनाबद्ध शैक्षिक कार्यक्रमलाई पाठ्यक्रम भन्ने प्रचलन पनि छ। राष्ट्रिय एवम् अन्तराष्ट्रिय परिस्थिति तथा स्थानीय परिवेशको पृष्ठभूमिमा पाठ्यक्रम तयार गर्ने परम्परा प्रचलनमा रहँदै आएको छ। स्थानीय पाठ्यक्रमलाई लुप्त (Hidden) पाठ्यक्रमको रूपमा पनि लिने गरेको पाइन्छ। किन भने यसले सिकारुको रुचि र अभिभावकको आवश्यकतामा आधारित विभिन्न विषयवस्तुहरुबारे समुचित ज्ञान दिन सहयोग गर्दछ । सिकारुको आवश्यकता, अभिभावकको चाहनालाई सम्बोधन गर्दै स्थानीय परिवेशको जगमा टेकेर स्थानीय स्रोत, साधन र सम्भावना समेतलाई आधार बनाई रैथाने ज्ञान, सीप र अभिवृत्तिको विकासको लागि स्थानीय सरोकारवालाहरूको संलग्नतामा तयार गरिने पाठ्यक्रम स्थानीय पाठ्यक्रम हो । स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय परिवेश सापेक्ष हुन्छ। यसले स्थानीय भूगोललाई समेट्छ। स्थानीय परिवेशलाई आत्मसात गर्छ । स्थानीय भाषा, संस्कृति, मूल्यमान्यता र संस्कारलाई आफ्नो विषयवस्तु बनाउँछ। स्थानीय जातजाति कला, धर्म, प्रचलन र सभ्यतालाई सँगविम्बन गर्छ । स्थानीय सरोकारवालाहरूलाई समेट्छ । सारमा स्थानीय अवस्थाको प्रचार प्रसार, विकास, संरक्षणलाई अङ्गाल्छ । रैथाने सीप, प्रविधि र चालचलनलाई समयसापेक्ष बनाउँदै संरक्षण र प्रबर्द्धन गर्ने अभिष्ट राख्दछ। र, राष्ट्रिय पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेको तर, स्थानीय आवश्यकताको रूपमा रहेका विषयवस्तुहरू पनि स्थानीय पाठ्यक्रमले समेट्ने प्रयत्न गर्दछ।

हामीलाई थाहा छ, नेपाल भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक, जैविक, सांस्कृतिक र धार्मिक रुपले विविधतायुक्त देश हो। यस मेसोमा केन्द्रीय तहबाट निर्माण गरिने पाठ्यक्रमले स्थानीय आवश्यकतालाई पूर्ण रूपमा सम्बोधन गर्दैन, गर्न पनि सक्दैन । अनुभव र अभ्यासले पनि यही देखाउँछ। देश विकासका विभिन्न पक्षमा सबै नागरिकको समान स्वामित्व र सहभागिता आवश्यक हुन्छ भन्ने प्रचलित मान्यतालाई पनि स्थानीय पाठ्यक्रमले सम्बोधन गर्न सक्नुपर्दछ। गर्छ भन्ने विश्वास पनि संस्थागत हुदैछ । भएको छ । शिक्षा क्षेत्रको सन्तुलित र समुचित विकासका लागि स्थानीय रुचि, माग, विज्ञता र आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न स्थानीय सरोकारवालाको प्रत्यक्ष सहभागिता आवश्यक हुन्छ। शैक्षिक विकेन्द्रीकरणको अवधारणाअनुरूप लक्षित वर्ग र समुदायको आवश्यकता सम्बोधन गर्नका लागि स्थानीय सरोकारवाला, स्रोत

साधन र विज्ञतालाई उपयोग गर्दै स्थानीय पाठ्यक्रम विकास र कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ । यसै पृष्ठभूमिमा कमलामाई नगरपालिकाले आफ्नो नगर क्षेत्रभित्रको विषयवस्तु र सिन्धुली जिल्लाको परिवेशलाई आफ्नो स्थानीय पाठ्यक्रम भित्र समेट्ने प्रयत्न गरेको छ । स्थानीय पाठ्यक्रमलाई शैक्षिक विकेन्द्रीकरणको एउटा सबल पक्षको रूपमा लिनु सान्दर्भिक होला । पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकाय तथा व्यक्तिको संलग्नता र सहभागितामा पाठ्यक्रम विकास गरिनुपर्छ भन्ने सैद्धान्तिक मान्यतालाई कमलामाई नगरपालिकाले आत्मसात गर्ने जमर्को गरेको छ ।

पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने सबैभन्दा तल्लो निकाय विद्यालय र जिम्मेवार व्यक्ति शिक्षक हुने भएकाले शिक्षकले सिकारुको सहभागितामा विद्यालयमा नै पाठ्यक्रम बनाएर कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्छ भन्ने सोचबाट स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणा विकास भएको हो । तर, अहिले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक नेपालको बदलिएको राजनीतिक मान्यता र प्रशासनिक संरचनामा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको अधिकार संविधानतः स्थानीयतहको भएकोले स्थानीय तहले आफ्नो स्थानीय परिवेश र स्थानीय आवश्यकताको जगमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ । यस कुरालाई राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३, संशोधित राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७१ र राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले पनि यस कुरालाई उच्च महत्व दिएको देखिन्छ । यस प्रक्रियामा अभिभावक, स्थानीय समुदायमा रहेका विभिन्न पेसामा संलग्न व्यक्ति, विभिन्न सामाजिक सङ्घसंस्थामा संलग्न व्यक्ति सबैको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ नै । गैरसरकारी संघ/संस्थाको सहयोग लिएर स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्न सकिने भएकोले पनि सबैको साथ सहयोग र विज्ञताको समुचित कदर गर्दै स्थानीय आवश्यकताको आधारमा स्थानीय सरकारले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने परिपाटीको विकास हुन थालेको सुखद अवस्था सिर्जना भएको छ यतिखेर । विविधताको सम्मान गर्दै स्थानीय ज्ञान, सीप र प्रविधिको समान पहुँच र विस्तारमा टेवा पुऱ्याउन स्थानीय सरोकारवालाको सहभागिता, विज्ञता र स्रोत साधन जरुरी हुन्छ । नेपालमा राष्ट्रिय स्तरको पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने क्रममा सरल र सहज तरिकाले स्थानीय तहको सँगनिधित्व हुन नसकेको परिवेश विद्यमान छ। फलस्वरूप शैक्षिक गुणस्तर विकासमा स्थानीय सरोकारवालाको उत्तरदायित्व र जिम्मेवारीबोध पर्याप्त मात्रामा भएको पनि छैन । अतः स्थानीय आवश्यकतामा आधारित पाठ्यक्रम तथा नीति निर्माणका क्रममा स्थानीय तहका सरोकारवालाको अधिकाधिक सहभागिता हुने वातावरण तयार गर्ने र त्यसबाट प्राप्त सँगफलमा उनीहरूकै जिम्मेवारी रहने व्यवस्था गरी विकेन्द्रीकरणको सैद्धान्तिक पक्षलाई जोडदिँदै स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्नु अहिलेको प्रमुख आवश्यकता हो ।

स्थानीय सरोकारवालाहरूको सहभागितामा स्थानीय आवश्यकताअनुसारका स्थानीय ज्ञान, सीप, धारणासँग सम्वन्धित विषयवस्तुहरू समावेश गरी निर्माण र कार्यान्वयन हुने पाठ्यक्रमलाई स्थानीय पाठ्यक्रमको रूपमा मान्यता दिने प्रचलन विश्वको विकासोन्मुख र विकसित देशहरूमा पनि पाइन्छ। सिकारुलाई स्थानीय विषयवस्तुहरू जस्तै स्थानीय मठमन्दिर, सांस्कृतिक सम्पदा, रहन सहन, स्थानीय माटो तथा हावा पानी, चालचलन आदिको बारेमा यथोचित जानकारी गराई आफ्नो जन्मभूमी तथा स्थानीय स्थान सँग "केही गरौं" भन्ने भावनाको विकास गराउन पनि स्थानीयस्तरमा पाठ्यक्रम निर्माण गर्न आवश्यक छ। स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय आवश्यकताका कुराहरू समेटी आफ्नो स्थानीय परिवेशअनुकूल मौलिक कला, संस्कृति र पेसासँग चासो बढाउन स्थानीय सरोकारवालाहरूको नै क्षमता अभिवृद्धि गर्दै स्थानीय तहमै निर्माण गरी कार्यानवयन गरिने लाचिलो प्रकृतिको पाठ्यक्रम हो । सिकारुलाई स्थानीय विषयवस्तुहरू जस्तैः स्थानीय जातजाति, भाषा, संस्कार, सभ्यता, मूल्यमान्यता, परम्परा, चाडपर्व, हाटबजार, गीत, सङ्गीत, आदिका बारेमा यथोचित जानकारी गराई आफ्नो परिवेश, सामाजिक, भौगोलिक, आर्थिक, सांस्कृतिक अवस्थाको बारेमा सुसूचित गराउन पनि स्थानीयस्तरमा पाठ्यक्रम निर्माण गर्न आवश्यक छ । समावेशी तथा सबैको अपनत्व महशुस हुने खालका स्थानीय विषयवस्तुबाट राष्ट्रिय एकताको भावनाको विकासमा पनि सहयोग पुग्ने अपेक्षा राख्न सकिन्छ । अतः कमलामाई नगरपालिकामा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्न आवश्यक पर्नुका कारणहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

क) कमलामाई नगरपालिका क्षेत्रभित्रको स्थानीय आवश्यकता र सामाजिक परिवेश अनुरूपको पाठ्यवस्तुलाई प्रोत्साहित गर्न,

ख) कमलामाई नगरपालिका र सिन्धुली जिल्लाभित्र रहेका मुख्य, वातावरणीय, भौगोलिक, धार्मिक, ऐतिहासिक, पर्यटकीय, सांस्कृति एवम् प्राकृतिक सम्पदाको बारेमा परिचित गराउन,

ख) कमलामाई नगरपालिकाका स्थानीय व्यक्ति समूह वा समाजको आवश्यकता बुझी तिनलाई पूरा गर्न,

ग) स्थानीय जातजाति, धर्म, संस्कृति, परम्परा, मान्यता चाडपर्व, मठमन्दिर, स्थान विशेष, कला कौशल उद्योग, व्यवसाय, स्थानीय स्रोतको उचित सम्मान र परिचालन गरी संरक्षण र संवर्द्धन गर्न,

घ) स्थानीय नेतृत्व र संरचना, पोषण, खानपीन र सरसफाइबारे सिकारुलाई सुसूचित गराउन,

ङ) शिक्षालाई श्रम, सीप र उत्पादनसँग जोड्दै जीविकोपार्जनमा सक्षमता अभिवृद्धि गर्न,

च) स्थानीय परम्परागत ज्ञान, सीपको खोजी र सम्बर्द्धन गर्न

छ) विपद् व्यवस्थापन तथा सुरक्षित विद्यालयको अवधारणाबारे स्पष्ट हुन तथा सो सम्बन्धी आवश्यक ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति आर्जन गर्न ।

स्थानीय विषय स्वभावले नै स्थानीय सरोकारवालाहरूको सहभागितामा स्थानीय आवश्यकतालाई मुख्य आधार बनाएर तयार गरिने पाठ्यक्रम हो । यो स्थानीय परिवेश सापेक्ष हुन्छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रममा नसमेटिएका स्थानीय सरोकारका विषयवस्तुहरू समेटेर तयार गरिने स्थानीय पाठ्यक्रमका केही आधारभूत पक्षहरू हुन्छन् । स्थानीय पाठ्यक्रमका आधारभूत पक्षहरूलाई नै कमलामाई नगरपालिकाले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणको सैद्धान्तिक आधार मानेको छ ।

क) आधारभूत आवश्यकता

स्थानीय पाठ्यक्रमले स्थानीय परिवेश र स्थानीय आवश्यकताका मुलभूत पक्षलाई आत्मसात् गर्न सक्नुपर्दछ । सोझो अर्थमा स्थानीय पाठ्यक्रमले स्थानीय आवश्यकताको सँगनिधित्व गर्नुपर्दछ । स्थानीय आवश्यकताको पहिचान गर्ने कार्य स्थानीय सरोकारवालाहरूकै भएकोले स्थानीय सरोकारवालाहरूको सार्थक सहभागितामा मात्र स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्न सकिन्छ । यो कुनै कोठामा बसेर विज्ञता ओकेल्ने प्रक्रिया होइन । यो त स्थानीय सरोकारवालाहरूको चाहना, आवश्यकता र रुचिको आधारमा स्थानीय विषयवस्तु समेटेर तयार गरिने पाठ्यक्रम हो । स्थानीय समुदायको आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक समुन्नतिका लागि अवसरहरू पहिचान र परिचालन गर्ने माध्यमको रूपमा पनि स्थानीय पाठ्यक्रमलाई अर्थ्याउन सकिन्छ । यस अर्थमा पनि स्थानीय आवश्यकताको पहिचान स्थानीय पाठ्यक्रमको आधारभूत पक्ष हो भन्न सकिन्छ ।

ख) स्थानीय विषयवस्तु

स्थानीय पाठ्यक्रमको अर्को आधारभूत पक्ष भनेको स्थानीय स्तरको विषयवस्तु हो । स्थानीय विषयवस्तुको पाठ्यक्रम स्थानीय परिवेश सापेक्ष हुनुपर्छ । स्थानीय समुदायमा आधारित, स्थानीय परिवेशमा आधारित ज्ञान, सीप, प्रविधि, अवधारणा, मूल्यमान्यता र स्थानीय स्रोत-साधन तथा भौगोलिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक, जातिगत, भाषिक, कला, कौशल जस्ता विषयवस्तुहरू नै स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयवस्तुहरू हुन् ।

ग) स्थानीय सहभागिता र विज्ञता

स्थानीय पाठ्यक्रमको अर्को महत्वपूर्ण आधारभूत पक्ष भनेको स्थानीय सहभागिता र विज्ञता पनि हो । स्थानीय परिवेशलाई स्थानीय सरोकारवालाहरूले नै सहिढङ्गले बुझ्न सक्छन् । स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण, विकास र कार्यान्वयनमा स्थानीय समुदायमा रहेका व्यक्तिहरू र स्थानीय विज्ञ व्यक्तिहरूको संलग्नता बाञ्छनीय हुन्छ । यसमा स्थानीय विज्ञताको समुचित कदर गरिन्छ । किनपनि भने स्थानीय विज्ञताले स्थानीय परिवेशलाई समुचितढङ्गले आत्मासात् गर्न सक्छ । पाठ्यक्रम निर्माण र लेखन गर्ने काम एक प्राविधिक

काम भएकोले पनि स्थानीय विज्ञहरूलाई समेट्न आवश्यक हुन्छ । पाठ्यक्रमका लागि चाहिने स्रोत, साधन, सूचना र सन्दर्भग्रन्थहरूको संकलन, विश्लेषण र ती पक्षहरूलाई पाठ्यक्रममा समेट्ने दक्षताको कमी भयो भने स्थानीय पाठ्यक्रमले सही विषयवस्तु समावेश गर्न सक्दैन । यस अर्थमा पनि स्थानीय सहभागिता र विज्ञतालाई स्थानीय पाठ्यक्रमको आधारभूत पक्ष मानिएको हो ।

३. कमलामाई नगरको पहिचान (स्थानीय पाठ्यक्रम) को परिचय

कमलामाई नगरपालिकामा अध्ययनरत कक्षा १-५ का बालबालिकाहरूले आफ्नो बस्तुस्थिति, स्थानीय परिवेशको बारेमा आवश्यक जानकारी पाउन सकुन, स्थानीय कला, संस्कृति, कृषि, जीविकोपार्जन, प्राकृतिक, भौगोलिक, सांस्कृतिक, जातिगत, भाषिक अवस्थाबारे समुचित सूचना प्राप्त गर्न सकुन भनेर यो पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको हो । स्थानीय ज्ञान, सिप, प्रविधि, मूल्यमान्यता, संस्कार, सभ्यता र संस्कृतिसँग सुसूचित गराउँदै बालबालिकाहरूलाई स्थानीय स्रोत-साधनको पहिचान र परिचालन गर्न सहयोग पुगोस भन्ने उद्देश्यले यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको हो । बालबालिकाहरूलाई स्थानीय ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई उपयोग गर्दै आत्मनिर्भर हुन र जीविकोपार्जनमा सहयोग पुग्ने अपेक्षाका साथ निर्माण गरिएको यस पाठ्यक्रमले कमलामाई र समग्र सिन्धुली जिल्लाको बस्तुस्थितिको बारेमा समुचित जानकारी समेत दिनेछ । यस पाठ्यक्रममा निम्नलिखित क्षेत्रहरू समेटिएका छन्:

१. स्थानीय वातावरण, मूल्यमान्यता र सकारात्मक व्यवहार
२ .स्थानीय पेसा, व्यवसाय, सीप र प्रविधि
३. ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र पर्यटकीय सम्पदा
४. जातजाति, भाषाभाषी तथा चाडपर्वहरू
५. स्थानीय संरचना, विशिष्ट व्यक्तित्व र सहिद
६. पोषण, खानपिन तथा सरसफाइ
७. विपद ब्यवस्थापन र सुरक्षित विद्यालय

४. तहगत सक्षमता

कमलामाईको पहिचान नामक यस स्थानीय पाठ्यक्रमले खासमा कमलामाई नगरपालिका र सिन्धुली जिल्लाको परिवेशमा विद्यमान वातावरण, संस्कार, संस्कृति, जातजाति तथा समग्र बस्तुस्थितिसँग सिकारु परिचित हुन सकुन भन्ने उद्देश्य राखेको छ । स्थानीय पेसा, ब्यावसाय, प्रविधि, सम्पदा लगायत विविध पक्षहरूबारे सिकारुलाई सक्षमता हासिल गर्ने तहगत उद्देश्य पनि राखेको छ । समग्रमा कमलामाईको पहिचान विषयले समेटेको तहगत सक्षमतालाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

आधारभूत तह (कक्षा १-५)

यस तहको अन्त्यमा विद्यार्थीहरूमा निम्नलिखित सक्षमता प्राप्त हुनेछन् :

१. स्थानीय वातावरण, भौगोलिक परिवेश तथा सामाजिक मूल्यमान्यताका आधारभूत पक्षहरूलाई पहिचान गर्न ।

२. असल परम्परा एवम स्थानीय राम्रा अभ्यासहरूलाई आत्मसात् गर्दै विविधताको सम्मान गर्न,

३. स्थानीय पेसा, व्यावसाय एवम् जीविकोपार्जनका क्षेत्रहरू पहिचान गरी उपयुक्त पेसामा सहभागी भई जीविकोपार्जन गर्न,

४. स्थानीय सम्पदाहरूसँग परिचित भई संरक्षण र सम्बर्द्धनमा क्रियाशील रहन,

५. स्थानीय ऐतिहासिक, पर्यटकीय तथा पुरात्वात्विक सम्पदाको संरक्षण, सम्बर्धन विकासमा क्रियाशील हुन,

६. जातजाति र भाषाभाषीवीच पारस्परिक सम्बन्ध विकास गर्न र स्थानीय चाडपर्वहरूसँग परिचित हुन,

७. स्थानीय संरचनासँग परिचित हुन एवम् ऐतिहासिक व्यक्तित्व तथा सहिदसँग परिचित भई सम्मान ब्यक्त गर्न,

८. स्थानीय स्रोतबाट निर्मित पोषणयुक्त खानेकुराहरूको प्रयोग गर्न तथा जङ्कफूड (पत्रु खाना)को नकारात्मकअसरसँग सचेत रहन,

९. आफ्नो क्षेत्र वरपर घट्न सक्ने प्राकृतिक प्रकोप तथा विपदबारे जनकारी लिइ विपद् व्यवस्थापनमा जागरुक हुन र सुरक्षित विद्यालय निर्माणमा योगदान पुऱ्याउन ।

५. विषय तथा पाठ्भार निर्धारण

विषय : कमलामाई नगरको पहिचान

साप्ताहिक पाठ्यभार : ५ (कक्षा १-३), बार्षिक : १६०

साप्ताहिक पाठ्यभार : ४ (कक्षा ४-५), बार्षिक : १२८

क्र. सं.	क्षेत्र	कक्षा	पा.भा	कक्षा	पा.भा	कक्षा	पा.भा	कक्षा	पा.भा	कक्षा	पा.भा
१	स्थानीय वातावरण, मूल्यमान्यता र सकारात्मक व्यवहार	१	२५	२	२५	३	२५	४	२३	५	२३
२	.स्थानीय पेसा, व्यवसाय, सीप र प्रविधि	१	३०	२	३०	३	३०	४	२०	५	२०
३	ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र पर्यटकीय सम्पदा	१	३०	२	३०	३	३०	४	२५	५	२५
४	जातजाति, भाषाभाषी तथा चाडपर्वहरू	१	२०	२	२०	३	२०	४	२०	५	२०
५	स्थानीय संरचना, विशिष्ट व्यक्तित्व र सहिदहरू	१	१५	२	१५	३	१५	४	१०	५	१०
६	पोषण, खानपिन तथा सरसफाइ	१	२५	२	२५	३	२५	४	२०	५	२०
७	विपद् व्यवस्थापन तथा सुरक्षित विद्यालय	१	१५	२	१५	३	१५	४	१०	५	१०
	जम्मा		१६०		१६०		१६०		१२८		१२८

६.कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कमलामाई नगरको पहिचान (स्थानीय विषय) को कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	कक्षा ४	कक्षा ५
१.आफ्ना वरपरका वनस्पति, जीवजन्तु र स्रोत साधनको नाम बताउन २.सबैसँग मिलेर बस्न र नाता एवम् सम्बन्ध अनुसार सम्बोधन गर्न,	१.आफ्नो वरपरको वातावरणसाग परिचितन हुन २.साथी समूहसँग मिलेर बस्न र सहयोग आदान प्रदान गर्न,	१.स्वच्छ वातावरण निर्माणको उपाय अवलम्बन गर्दै यसबाट फाइदा लिन, २.स्थानीय वातावरणसँग परिचित हुन,	१.वातावरण संरक्षणका उपायहरू अबलम्बन गर्न, २.घरपालुवा जनावरहरू पहिचान गर्न, ३.कमलामाईको भौगोलिक बनावट, अबस्थिति, विशेषता र महत्व बताउन,	१.प्राकृतिक र मानवनिर्मित स्थानीय वातावरणको परिचय दिन, २.प्रदुषणको परिचय दिन र वातावरण स्वच्छता कायम गर्ने उपायहरू सुझाउन,
३.स्थानीय प्रमुख बाली तथा फलफूल र तरकारी पहिचान र गरी उपयोग गर्न, ४.घरपालुवा पशुपन्छीसँग परिचित भई उनीहरूको समुचित उपयोग गर्न र बासस्थान बताउन,	३.अपाङ्गताको पहिचान गर्न, सहयोग गर्न, गुरु/अग्रजहरूको सम्मान, सानालाई माया र सहयोग गर्न ४.स्थानीय अन्नबाली, फलफूल, तरकारी र जडिबुटी पहिचान गर्न	३.कमलामाईको भौगालिक संरचना पहिचान गर्न र विशेषता बताउन ४.कमलामाईको स्रोतसाधनको पहिचान र संरक्षण गर्न ५.स्थानीय सम्पदाको महत्त्व बुझ्न र संरक्षणका उपायहरू अवलम्बन गर्न ६.अग्रजहरूको असल कार्य अनुकरण/अनुसरण गर्न	४.कमलामाईका प्रमुख नदीहरू, खोला, ताल, पोखरी, बनजंगलको सामान्य परिचय दिन ५.कमलामाइको भौगोलिक बनावट, अवस्थिति र विशेषता बताउन, ६.फोहोरमैला ब्यवस्थापन गर्ने तरिकाबारे जानकारी लिन	३. कमलामाईका प्रमुख नदी तथा खोलाहरूको संरक्षणका उपायहरू सुझाउन ४.कमलामाईका प्राकृतिक स्वरुपको विशेषता र महत्व बताउन ५.कमलामाई प्राकृतिक स्वरुप, जल, जमीन, जंगल, पहाड, बेंसी, फाँटको परिचय दिन

५.कमलामाईमा अवस्थित प्रमुख सम्पदाहरूको नाम बताउन ६.आफ्ना वरपरका जातजाति र भाषाभाषीसँग परिचित हुन ७.स्थानीय भाषासँग परिचित हुन, ८.आफ्नो स्थानीय तहको नाम र प्रमुख स्रोतसाधनको नाम बताउन ९.स्थानीय चाडपर्वहरू मनाउने तरिका बताउन १०.विशिष्ट व्यक्तित्वहरूको अनुशरण गर्न ११.सरसफाइ गर्न तथा पोषणयुक्त खानाको उपयोग गर्न	६.स्थानीय सामग्रीबाट निर्मित घरेलु समानको उपयोग गर्न ७.सिन्धुली गढीको सामान्य परिचय दिन ८.पालिकामा बोलिने प्रमुख भाषा र स्थानीय चाडपर्वसँग परिचित हुन ९.आफ्नो स्थानीय तहको सामान्य जानकारी लिन १०.पालिकाका प्रमुख स्रोतसाधन पहिचान गर्न ११.स्थानीय विशिष्ट व्यक्तित्वहरूको योगदान आत्मासात गर्न	७.असहाय, ज्येष्ठ नागरिक, अशक्त, अपाङ्गअपाङ्गकाहरूलाई सहयोग र सम्मान गर्न ८.स्थानीय अन्नबाली, फलफुल, जडिबुटीको महत्व पहिचान र सदुपयोग गर्न ९.स्थानीय प्रविधि र सीपसँग परिचित हुन १०.स्थानीय स्तरमा निर्मित घरेलु सामग्रीको पहिचान र संरक्षण गर्न ११.स्थानीय सम्पदाहरूको पहिचान र संरक्षण गर्न १२. पालिकाभित्रका पर्यटकीय स्थलहरू पहिचान गर्न १३.स्थानीय जातजाति, भाषाभाषी एवम् चाडपर्वहरूको सामान्य परिचय दिन	७.संस्कारयुक्त असल नागरिक बन्न ८.सहयोग र सहकार्यको संस्कृति विकास गर्न ९.अपाङ्गकाहरूलाई सम्मान र सहयोग गर्न १०.स्थानीय अन्नवाली, फलफुल, तरकारी उत्पादन गर्ने तरिका पहिचान गर्न ११.कृषि, पेसा व्यावसायबाट हुने फाइदा बताउन १२.बनजङ्गलको महत्व बताउन १३.स्थानीय कृषिमा प्रयोग हुने सामग्रीको नाम र काम बताउन १४.पशुपन्छीपालनका लागि आबश्यक पूर्वाधार हरूसँग परिचित हुन	६.पानीको मुहान संरक्षणका उपायहरूसँग परिचित हुन, ७.स्थानीय असल संस्कार, सभ्यता र मूल्यमान्यतासँग परिचित हुन ८.समाजबाट स्वीकृत नीति नियम, आचरणको पालना गर्न ९.स्थानीय कृषिसँग परिचित हुन १०.कृषि तथा पशुपालन व्यावसायको आवश्यकता र महत्व बताउन ११.वातावरण संरक्षणका उपायहरू बताउन १२.स्थानीय घरेलुसामग्री निर्माण गर्ने तरिकाबारे परिचित हुन

कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	कक्षा ४	कक्षा ५
१२.विपद्सँग सचेत रहदै सुरक्षाको उपायहरूसँग परिचित हुन	१२.आफ्नो घर, कक्षाकोठा र व्यक्तिगत सरसफाइमा सरिक हुन १३.आफू बसेको ठाउँमा हुन सक्ने विपदसँग सचेत रहदै विपदबाट बच्ने उपाय अपनाउन	१४.स्थानीय चाडपर्वहरूसँग परिचित हुन १५.सिन्धुली जिल्लाको नौ स्थानीय तहको नाम बताउन १६.कमलामाई नगरपालिकाको प्रमुख स्रोत साधनहरूसँग परिचित हुन १७.सहिदको परिचय दिन	१५.स्थानीय घरेलुसामग्री निर्माण र प्रयोगमा उत्प्रेरित हुन १६.सिन्धुलीगढीको परिचय दिन १६.कमलामाईका प्रमुख सम्पदाहरूको सामान्य परिचय दिन १७.कमलामाई अन्तरर्गतका जातजातिको संस्कारजन्य कुराको परिचय दिन	१३.सिन्धुलीगढीको महत्व बताउन र यसको संरक्षणका उपायहरू सुझाउन १४.सम्पदा संरक्षणमा अग्रसर हुन १५.कमलामाईभित्र बसोबास गर्ने प्रमुख समुदायको संस्कारगत विशेषता बताउन १६.कमलामाईभित्रको प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण र उपयोग गर्ने तरिकाहरू बताउन
		१८.जङ्कफुड (पत्रुखाना) को नकारात्मक प्रभाव र घरमा निर्मित पोषणयुक्त खानाको सकारात्मक प्रभावसँग परिचित हुन १९.विपद, यसको कारण र बच्ने उपायहरूबारे सुसूचित हुन ।	१८.जिल्ला समन्वय समिति र स्थानीय तहको संरचना बताउन, १९.जङ्कफुड (पत्रुखाना) ले पुराउने असरसँग परिचित हुन, २०.घरमा निर्मित पोषणयुक्त खा(नाको फाइदा बताउन र उपयोग गर्न २१.विपदबाट सुरक्षित हुने उपायहरू अबलम्बन गर्न २२.सुरक्षित बासस्थान र सुरक्षित विद्यालयबाट हुने फाइदाहरू बताउन ।	१७.जिल्ला समन्वय समिति र स्थानीय तहको प्रमुख कार्यहरू बताउन १८.स्थानीय विशिष्ट व्यक्तित्वको योगदान बताउन १९.सहिदको योगदानको कदर गर्न २०. जङ्कफुड र स्थानीय पोष(णयुक्त खानाको तुलना गर्न २१.स्थानीय पोषणयुक्त परिकार बनाउने तरिकाहरू जान्न २२. फोहोरमैलाको सहि किसिमले व्यवस्थापन गर्ने तरिकाहरू अपनाउन २३.सुरक्षित आवास एवम् विद्यालयको आवश्यकता र महत्व बताउन

७. विषय क्षेत्र निर्धारण

कक्षा १-५ का लागि विषय क्षेत्र

विषय क्षेत्र	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	कक्षा ४	कक्षा ५
१. स्थानीय वातावरण, मूल्यमा(न्यता र सकारात्मक व्यवहार	• आफ्ना वरपरका वनस्पति, जीवज(न्तुको नाम । • स्थानीय नदी, खोला, पोखरी, बनजंगल, जमिनको अवस्था, • साथीसमूह(सँग .घुलमिल, शिक्षक, बुवाआमा र आफूभन्दा ठूलालाई सम्मान र सम्बोधन, .अपांगअपाङ्गका र अशक्तहरूसँग सहयोग आदा(नप्रदान ।	• आफ्नो वरपरको वातावरण बुझ्न तथा बनस्पति र जीवजन्तु चिन्न, • स्थानीय नदी, खोला, पोखरी, बनजंगल, जमिन, कान्ला, भिर, मैदान, नाम र पहिचान , • आफ्ना साथीसमूहसँग सहयोग आदान प्रदान , कक्षाकोठामा • अपाङ्गकाहरूको पहिचान र सरसहयोग, मेलमिलाप र गुरु/ परिवारका अग्रजहरूकोसम्मान, • सानालाई माया र सहयोग गर्न ।	• स्वच्छ वातावरणको परिचय दिन र फाइदा पहिचान गर्न, • स्थानीय नदी, खोला, पोखरी, बनजंगल, जमिन, कान्ला, भिर, मैदानको पहिचान गर्न, प्राकृतिक सम्पदाको महत्व बुझ्न, • शिक्षक तथा बाबुआमा र आफुभन्दा ठूलाले भनेको कार्य गर्न, • असहायहरूलाई सहयोग गर्न, • अपाङ्गअपाङ्गका, दुःखी, बृद्ध-बृद्धा, अशक्तहरूलाई सम्मान र सहयोग गर्न, • अपाङ्गतामैत्री बन्न ।	• स्थानीय वातावरण संरक्षणका उपायहरू अबलम्बन, घरपालुवा जनावरहरू पहिचान, कमलामाईका प्रमुख नदीहरू, खोला, ताल, पोखरी, बनजंगलसँग परिचित । • कमलामाईको भौगोलिक बनावट, जमिनको अवसि(थति, प्रमुख भौगोलिक परिचय र विशेषता, • .फोहोरमैला व्यवस्थापन, • अग्रज तथा मान्यजन र अशसक्तहरूलाई सरसहयोग, सम्मान, सम्बोधन र असल आचरण प्रदर्शन गर्न, सहयोग आदानप्रदान गर्न, • विद्यालयको नियमको पालना गर्न, घरयासी कामकाजमा सहयोग र सहकार्य गर्न, • अपांगअपाङ्गकाहरूलाई सहयोग गर्न ।	• प्राकृतिक र मानवनिर्मित वातावरणको परिचय दिन, • प्रदुषणको परिचय दिन र वातावरण स्वच्छता कायम गर्ने उपायहरू अपनाउन, • सिन्धुलीका प्रमुख नदी कोशी, कमला, तथा खोलाहरू मरिण, चदाहा, गडौली, गौमति तथा अन्यको सामान्य परिचय र अवस्था । • सिन्धुलीको प्राकृतिक स्वरुप, जल, जमीन, जंगल, पहाड, बेसी, फाँटको परिचय, • पोखरी, ताल तथा पानीको मुहान संरक्षणका उपायहरू अपनाउन, • स्थानीय रूपमा प्रचलित असल संस्कार, आचरण, मूल्यमान्यता र सभ्यताको पहिचान र ग्रहण गर्न, • अग्रजको सम्मान गर्न, • सानालाई माया गर्न तथा सत्य बोल्ने बानीको विकास गर्न, • अपांगअपाङ्गकाहरूसँग सहकार्य गर्न तथा समाज स्वीकृत व्यवहारको ग्रहण गर्न, • विद्यालय, घर तथा समाजको स्थापित नियमको पालना गर्न ।

२. स्थानीय पेशा, व्यवसाय, सीप र प्रविधि	• स्थानीय प्रमुख पेसा र बालीहरूको नाम, स्थानीय फलफुलको नाम, स्थानीय तरकारीको नाम, घरेलु पशुपन्छीकोनाम, स्थानीय प्रविधिहरू ढिकी, जातो, कोल, घट्ट, आरन, हलो, मोही पार्ने प्रविधि, माछा मार्ने जाल आदिको पहिचान ।	• स्थानीय प्रमुख पेसा, व्यावसायको नाम, बाली, फलफुल तरकारी, पशुपन्छी र जडिबुटिको नाम र पहिचान, माटो, बाँस, पराल, खर, काँस तथा काठबाट स्थानीय तहमा निर्मित सामग्रीहरू नाम र काम ।	• स्थानीय प्रमुख बालि, फलफुल तरकारी, पशुपन्छी र जडिबुटि नाम, पहिचान, आवश्यकता र महत्व । • स्थानीय स्रोतबाट स्थानीय प्रविधि र सिपको प्रयोगबाट निर्माण गर्न सकिने सामाग्रीह(रूको संक्षिप्त परिचय । • यस्ता सामग्रीह(रूको आवश्यक(ता र महत्व ।	• स्थानीय प्रमुख बालि, फलफुल तरकारी र जडिबुटि पहिचान गर्न र त्यसको उपयोग गर्न, उत्पादन गर्ने तरिका अपनाउन, • पशुपन्छी पालन तथा जडिबुटि उत्पादनबाट हुने फाइदा, बनजंगलको परिचय र महत्व । • कृषिको लागि आवश्यक सामग्रीहरूको पहिचान र उपयोग । • पशुपन्छीपालनका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरू । • स्थानीय प्रविधिको प्रयोग गरी बस्तुको उत्पादन, डोको, नाम(लो, पिरा, ढाकि, मान(द्रो, डालो, फुर्लुङ, फ्याँकिएका प्लाष्टिक, चाउचाउ, विस्कुट, चक्लेटको खोलबाट घरेलु सामग्रीहरूको प्रयोग र उपयोग ।	• स्थानीय अन्नबाली, फलफुल, तरकारी खेति गर्ने तरिका, त्यसमा लाग्ने प्रमुख रोगहरूको पहिचान र घरेलु विधिबाट उपचार गर्ने तरिका । • जडिबुटि प्रशोधन, बनजंगल संरक्षण गर्ने उपायहरूको अवलम्बन । • अन्नबाली, फलफुल तरकारी उत्पादन गरी आर्थिक लाभ लिने क्रियामा सहभागी, • पशुपन्छीपालन, त्यसमा लाग्ने रोगहरूको पहिचान, उपचार गर्ने सिप र उत्पादन गरी जीविकोपार्जनमा सहजता बनाउने सिप, • प्राकृतिक संरक्षणका लागि बृक्षारोपण, सालको पात, भोर्लाको पात केराको पात वा अन्य बनस्पतिको पातबाट दुना, टपरी, बोहोती आदि सामग्री निर्माणको सीप । • माटो, ढुंगा, बाँस, काठ, खर, काँस आदिबाट विभिन्न उपयोगी तथा सजावटका सामग्रीहरूको निर्माण र प्रयोग ।

विषय क्षेत्र	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	कक्षा ४	कक्षा ५
३. ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र पर्यटकीय सम्पदा	• सिन्धुलीगढीको नाम र अवस्थिति, कमलामाई नगरपालिकाभित्र रहेका ऐतिहासिक, धार्मिक, तथा पर्यटकीय सम्पदाको नाम र स्थान,	• सिन्धुलीगढीको सामान्य परिचय र महत्व, • कमलामाई नगरपालिकाभित्र अवस्थित धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक सम्पदाको नाम र यसको महत्व, • पालिकाभित्रका मठमन्दिर, गुम्बा, मस्जिद, चर्च तथा अन्य सम्पदाहरूको नाम र स्थान ।	• सिन्धुलीगढीको परिचय, पर्यटकीय महत्व, • कमलामाई नगरपालिकामा अवस्थित अन्य ऐतिहासिक धार्मिक, एवम् सांस्कृतिक सम्पदाको नाम र स्थान • कनपाभित्रको सम्भाि वत पर्यटन स्थलह(रूको सामान्य परिचय • सम्पदाहरूको संरक्षणका उपायहरू ।	• सिन्धुलीगढीको ऐतिहासिक एवम् पर्यटकीय महत्व र गौरव, • सिन्धुलीगढीको विकासमा भएका प्रयासहरू, • सिन्धुली जिल्लामा अवस्थित प्रमुख धार्मिक, सांस्कृतिक, एतिहासिक, प्राकृतिक तथा भौगोलिक सम्पदाह(रूको सामान्य परिचय । • पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान, विकास र प्रचार प्रसार ।	• सिन्धुली गढीको युद्धमा हाम्रा पुर्खाहरूले गरेको योगदान, सिन्धुलीगढीको विकास, प्रचार प्रसार र संरक्षणका प्रयासहरू • जिल्लामा अवस्थित धार्मिक, ऐतिहासि, प्राकृतिक, सांस्कृतिक र पुरात्व सम्पदाहरूको परिचय, महत्व र संरक्षणका उपायहरू । • पर्यटनका लागि सम्भावित गन्तव्यहरूको पहिचान, प्रचार प्रसार र संरक्षणका उपायहरू । • प्रमुख मठमन्दिरहरू, गुम्बा, चर्च लगायतका सांस्कृतिक सम्पदाहरूको परिचय, महत्व र संरक्षणका उपायहरू

४. जातजाति, भाषाभाषी तथा चाडपर्वहरू	• आफ्नो वरपरका जातजाति र भाषाभाषिको नाम, • पालिकाभित्र रहेका प्रमुख जातिहरू (तमाङ, हायू, मगर र अन्य) • पालिकामा बोलिने प्रमुख भाषाहरूका नाम, • आफ्नोवरपर मनाइने मूख्य चाडपर्बको नाम	• आफू र आफ्ना वरपरका जाताजातिहरू, • पालिकामा बोलिने भाषाहरूको बारेमा सामान्य जानकारी । • कमलामाई नपामा मनाइने प्रमुख चाडपर्वहरूको नाम र गरिने मुख्य क्रियाकलाप ।	• कनपाका प्रमुख जातजातिहरू, भाषा भाषिहरू • प्रमुख जातिगत चाडपर्वहरूको परिचय र पहिचान, • पालिकाभित्र मनाइने चाडपर्वहरू ती चाडपर्वहरूमा गरिने मुख्य क्रियाकलापहरूको बताउन,	• सिन्धुली जिल्लाभित्रका जातजातिहरूको परिचय र पहिचान, लवाइ, खुवाइ, जातिगत विशेषता, उनीहरूले बोल्ने भाषा, जातिगतरूपमा स्थापित प्रमुख चाडपर्वहरू, ती चाडपर्वमा गरिने मुख्य क्रियाकलापहरू, चाडपर्वहरूको विशेषता, • जातिगत संस्कार, सभ्यता र प्रमुख चालचलनहरू । • जातिगत गीत, सँगीत, बाजा ।	• सिन्धुली जिल्लाभित्रका विभिन्न जातजातिहरू, जनजाति, सीमान्तकृत, लोपान्मुख, अल्पसंख्यक, दलित तथा पिछडिएको बर्गको परिचय । • जातिगत चालचलन र धर्म, संस्कारको परिचय, महत्व र संरक्षणका उपायहरू, • जातिगत भाषा, संस्कृतिको परिचय र संरक्षणका उपायहरू । • जातिगत चाडपर्व, बाजा, गीत, मेलापर्व, जात्राको जानकारी लिई महत्त्व बताउन ।

५. स्थानीय संरचना, विशिष्ट व्यक्तित्व र सहिद	• आफ्नो स्थानीय तहको नाम र वडा नम्बर, त्यहाँ पाइने प्रमुख स्रोत साधनको नाम । • स्थानीय प्रमुख विशिष्ट व्यक्तित्व-हरूको नाम	• आफ्नो स्थानीय तह र वडाको नाम र स्थानीय तह(कनपा) को प्रमुख, उपप्रमुख र आफ्नो वडा अध्यक्षको नाम, • आफ्नो वरपर उपलब्ध प्रमुख स्रोतहरूको पहिचान । • स्थानीय प्रमुख विशिष्ट व्यक्तित्वहरूको परिचय र योगदान ।	• सिन्धुली जिल्लाको ९ ओटा स्थानीय तहको नाम • नपाले गर्ने प्रमुख कार्यहरू, कमलामाई नपाको प्रमुख स्रोतहरूको उपयोग, • पालिकाभित्रका विशिष्ट व्यक्तितत्वहरूको सामान्य परिचय, • सामाजिक तथा राजनीतिक परिवर्तनमा आफ्नो जीवन उत्सर्ग गर्ने स्थानीय तहका सहिदहरूको परिचय	• सिन्धुली जिल्लाको ९ ओटा स्थानीय तहको सामान्य परिचय, स्रोत साधनको उपयोग फाइदाहरू । • सिन्धुली जिल(लाका ऐतिहासिक, शैक्षिक, राजी(नतिक, साहित्यिक एवम् समाजसेवी ऐतिहासिक (विशिष्ट) ब्यक्तितत्वहरूको चिनारी । • सिन्धुली जिल्लाका प्रमुख सहिदहरूको परिचय ।	• सिन्धुली जिल्लाका स्थानीय तहहरूमा उपलब्ध प्रमुख साधन र स्रोत । • जिल्ला समन्वय समिति र स्थानीय तहको संरचना, काम, कर्तव्य र अधिकार । • जिल्लाका ऐतिहासिक, शैक्षिक, राजनितिक, साहित्यिक, एवम् समाजसेवीऐतिहासिक ब्यक्तितत्वहरूको चिनारी र योगदान । • सिन्धुली जिल्लाका प्रमुख सहिदहरूको परिचय र उहाँहरूको योगदान ।

६. पोषण, खानपिन तथा सरसफाइ	• घरमा निर्मितखाना र खाजाको नाम । • ब्यक्तिगत सरसफाइ ।	• घरमा निर्मित तथा स्थानीय अन्नबाली, फलफुल र तरकारीबाट घरमानै निर्मित खाना, खाजा र त्यसको उपयोग । • ब्यक्तिगत सरसफाइ तथा आफ्नो कोठा र घरको सरसफाइ ।	• जङ्कफुडको परिचय र यसले स्वास्थ्यमा पार्ने नकारात्मक प्रभाव, • स्थानीयरूपमा निर्माण खाना, खाजा र पेय पदार्थ र यसको फाइदा । • आफू, आफ्नो घर र वरपरको सरसफाइ, विद्यालय, भान्सा र शौचालयको सरसफाइ ।	• बजारमा उपलब्ध विभिन्न जङ्कफुडको प्रयोगले हुने शारिरीक र मानसिक असर । • स्थानीय अन्नवाली, फलफुल, तरकारी तथा दुग्ध/दुधजन्य पदार्थबाट, खाजा, खाना र पेय पदार्थ निर्माण गर्ने तरिका, त्यसको फाइदा र महत्व । • घर र विद्यालयको फोहोरमैला ब्यवस्थापन ।	• जङ्कफुड परिचय र यसको असर । • घरमा निर्मित स्वस्थ खाना, खाजा र पेय पदार्थको फाइदा, महत्व र यसको सकारात्मक पक्ष । • स्थानीय स्तरमा घरेलु समानबाट दिवा खाजा बनाउने तरिका, त्यसको उपयोग र फाइदा । • भान्सा, घर, विद्यालबाट निष्काशित फोहोर मैलाको व्यवस्थापन । • वातावरणीय सरसफाइ तथा फोहोर मैलाको व्यवस्थापन ।

७. विपद व्यवस्थापन र सुरक्षित विद्यालय	• घर तथा विद्यालय वरपर घटेका प्राकृतिक विपदहरू । • सुरक्षित हुने उपायहरू अबलम्बन गर्न,	• आफु वसेको क्षेत्रमा हुने प्राकृतिक विपदहरू घट्न सक्ने समयको आँकलन । • सुरक्षित हुने उपायहरूको खोजी	• आफु वसेको क्षेत्रमा हुने प्राकृतिक विपदका कारण र यसवाट हुने धनजनको क्षतिबारे परिचित, सुरक्षित रहने उपायहरूको अवलम्बन ।	• विपदहरू (झाडा पखाला, बाढिपहिरो) को कारण , असर र यसबाट बच्ने उपायहरू, सुरक्षित रहने उपायहरूको अवलम्बन । • सुरक्षित वासस्थान (घर र विद्यालय) को आवश्यकता र महत्व । • सुरक्षित विद्यालयका फाइदाहरू । • सुरक्षित विद्यालयको परिचय ।	• प्राकृतिक विपदहरू: भुकम्प, आधिहुरी, आगलागि, चट्याङ आदि विपत न्यूनीकरणका उपायहरू जान्न र यसबाट बच्ने उपायहरू । • विपद व्यवस्थापन न्यूनिकरण गर्ने उपायहरूको अवलम्बन । • सुरक्षित विद्यालयको आवश्यकता र महत्व । • विद्यालय निर्माण गर्दा ध्यान दिनुपर्ने पक्षहरू र सुरक्षित बनाउने तरिका । • विद्यालयको भवन, कक्षाकोठा, खेलमैदान, धारा, शौचालय, चमेनागृह आदिलाई सुरक्षित बनाउने उपायहरू आदि ।

८. विषय क्षेत्र विस्तृतिकरण

यहाँ कक्षागतरूपमा विषयवस्तुको विस्तृतिकरण तालिका प्रस्तुत गरिएको छ। जसअन्तर्गत विषय क्षेत्र, सिकाइ उपलब्धि, सम्भावित सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया, सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया र अनुमानित कार्यघण्टा समावेश गरिएको छ।

कक्षा १

क्षेत्र	विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घन्टा
१. स्थानीय वातावरण, मूल्यमान्यता र सकारात्मक व्यवहार	● स्थानीय वातावरण	● आफ्ना वरपरका वनस्पति, जीवजन्तुको नाम। ● स्थानीय नदी, खोला, पोखरी, बनजंगल, जमिनको अवस्था,	● आफ्ना वरपरका बनस्पति तथा जीवजन्तु देखाएर बनस्पति र जीवजन्तुको नाम, ● बताउन लगाउने, चित्र तथा तश्वीरको प्रयोग गरेर पनि यो काम गर्न सकिन्छ। बास्तविक रूपमा बनजंगल, जमीनको अवस्थाको पहिचान गर्न सक्षम बनाउन सकिन्छ। यसमा पनि चित्र, तश्वीर, चार्टको प्रयोग गर्न सकिन्छ।	● आफ्ना वरपरका बनस्पति तथा जीवनजन्तुको नाम सोध्ने। प्रश्नोत्तर र छलफल गर्ने। ● आफ्ना वरपरका बनजंगल, खोला, नदी, पोखरी, जमीनसँग साक्षात्कार गर्दै यसवारे प्रश्नोत्तर गर्ने। नाम भन्न लगउने। ● बहुबैकल्पिक प्रश्न, सत्य/असत्य प्रश्नको जबाफ माग्ने। बास्तविक बस्तु, चित्र, भिडियो आदि देखाएर प्रश्नोत्तर गर्ने।	१३
	● मूल्यमा(न्यता ● सकारात्मक व्यवहार	● साथीसमूह(सँग .घुलमिल, शिक्षक, बुवाआमा र आफूभन्दा ठूलालाई सम्मान र सम्बोधन, .अपांगअपाङ्गका र अशक्त हरूसँग सहयोग आदा(नप्रदान गर्न।	● बताउन लगाउने, चित्र तथा तश्वीरको प्रयोग गरेर पनि यो काम गर्न सकिन्छ। बास्तविक रूपमा बनजंगल, जमीनको अवस्थाको पहिचान गर्न सक्षम बनाउन सकिन्छ। यसमा पनि चित्र, तश्वीर, चार्टको प्रयोग गर्न सकिन्छ। ● सम्मान र सम्बोधन तथा अपांगता र अशक्तहरूसँग सहयोग आदानप्रदान गर्न बालबालिकाहरूलाई सोही अनुरुपको क्रियाकलाप गराउन अभिनय, भूमिका निर्वाह, नाटकीकरण विधिको अवलम्बन गर्दै क्रियाकलापमा सहभागी गराउन सकिन्छ। भिडियो प्रदर्शन तथा कथाकथन विधि मार्फत पनि यस्ता गुणहरू सिकाउन सकिन्छ।	● साथीसमूहसँग गरेका व्यवहारहरूको अवलोकन गर्ने। ● सम्मान, सम्बोधन र गफगाफमा सिकारुले प्रयोग गरेका भाषा तथा सम्बोधनको आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने। ● व्यवहार अवलोकन गर्ने र अपेक्षित व्यवहार प्राप्त भए/नभएको एकिन गरी मूल्याङ्कन गर्ने।	१२

२. स्थानीय पेशा, व्यवसाय, सीप र प्रविधि	• स्थानीय पेसा, ब्यावसाय	• स्थानीय प्रमुख पेसा र बालीहरूको नाम, स्थानीय फलफुलको नाम स्थानीय तरकारीको नाम, घरेलु पशुपन्छीको नाम,	• स्थानीय प्रमुख पेसा एवम् ब्यावसाय लेखिएका चार्ट, • तालिकाको प्रयोग गरेर, सिकारुका परिवारका सदस्यहरू के कस्ता पेसा ब्यावसायमा लागेका छन् भन्ने बारेमा प्रश्नोत्तर गरेर पनि सिकाउन सकिन्छ । स्थानीय स्तरमा पाइने फलफुल, तरकारी, घरेलु पशुपन्छीहरू प्रत्यक्ष देखाएर, सिकारुको अनुभव र बुझाइ भन्न लगाएर, चित्र, तश्वीर, भिडियो देखाएर पनि स्पष्ट पार्न सकिन्छ ।	• आफ्नो घरका अभिभावकले गर्ने पेसा तथा छिमेकीहरूको पेसाबारे प्रश्नोत्तर गर्ने । • आफ्नो घर वा वरपर भएका अन्न बाली फलफुल देखाएर नाम भन्न लगाउने । • आफ्ना घरमा र वरपर के कस्ता घरेलु पशुपन्छी छन् भनेर बास्तविक पशुपन्छी वा चित्र, भिडियो देखाएर नाम भन्न लगाउने ।	१४
	• स्थानीय सीप र प्रविधि	• स्थानीय प्रविधिहरू ढिकी, जातो, कोल, घट्ट, आरन, हलो, मोही पार्ने प्रविधि, माछा मार्ने जाल आदिको पहिचान	• स्थानीय प्रविधिबारे सुसूचित गराउन स्थानीय तहमा उपलब्ध हुने प्रविधिहरूको बारेमा बास्तविक बस्तु देखाएर, चित्र तथा श्रब्य-दृश्य सामग्री, फिलिम फुटेज देखाएर या वरपर र आफ्नो गाउँघरमा प्रयोग भइरहेका स्थानीय प्रविधिहरू देखाएर पनि पहिचान गर्न सिकारुलाई सक्षम बनाउन सकिन्छ ।	• आफ्ना घर वा वरपर प्रयोगमा आइरहेका स्थानीय प्रविधिहरू प्रत्यक्ष देखाएर या चित्र प्रस्तुत गरेर तिनीहरूको नाम भन्न लगाउने । • विभिन्न स्थानीय प्रविधिहरू देखाएर यी कुन कुन स्थानीय प्रविधि हुन भनेर प्रश्नोत्तर गर्ने । • छलफल गर्ने ।	१६

३. ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र पर्यटकीय सम्पदा	• स्थानीय सम्पदा	• सिन्धुलीगढीको नाम र अवस्थिति, • आफ्नो वरपर रहेका ऐतिहासिक, धार्मिक, तथा पर्यटकीय सम्पदाको नाम र स्थान,	• सिन्धुली गढीको तश्वीर देखाएर या सो स्थानमा सिकारुलाई लगेर, भिडियो या तश्वीर देखाएर, छलफल र प्रश्नोत्तर गरेर सिन्धुलीगढीको नाम र अवस्थितिको धारणा दिन सकिन्छ । • कमलामाई नगरपालिका अन्तर्गत सिकारुको वरपर रहेका ऐतिहासिक, धार्मिक तथा पर्यटकीय सम्पदाहरूको नाम र स्थान लेखीएका चार्ट, मेटाकार्ड या चित्र तथा तस्वीर देखाएर सम्पदाको नाम र स्थानबारे सिकारुलाई प्रस्ट्याउन सकिन्छ । • प्रश्नोत्तर एवम् सिकारुको अनुभव साटासाट गरेर पनि स्थानीय सम्पदाको नाम र अवस्थित स्थानबारे जानकारी दिलाउन सकिन्छ ।	• सिन्धुली गढीको तश्वीर या भिडियो देखाएर यसको नाम भन्न लगाउने । यो कहाँ अवस्थित छ ? भन्ने जस्ता प्रश्नोत्तर गर्ने । • आफ्ना वरपर अवस्थित मठमन्दिर लगायतका सम्पदाहरूको चित्रात्मक प्रस्तुत गर्दै नाम र स्थान सोध्ने ।	३०

४. जातजाति, भाषाभाषी तथा चाडपर्वहरू	• स्थानीय जातजाति • स्थानीय भाषा	• आफ्नो वरपरका जातजाति र भाषाभाषिको नाम, • आफ्ना वरपर रहेका प्रमुख जातिहरू (तमाङ, हायू, मगर र अन्य) • आफ्नो वरपर बोलिने प्रमुख भाषाहरूको नाम,	• सिकारुका साथी सँगी कुन कुन जात, जातिका छन् ? के कस्ता भाषा बोल्छन् भनेर सिकारुवीच छलफल तथा प्रश्नोत्तर गरेर स्थानीय जातजाति एवम् भाषाभाषिको बारेमा जानकारी दिन सकिन्छ । • आफ्ना साथीहरूमध्येका या अन्य जातजातिहरूको उदाहरण दिदै पालिकामा बोलिने जातिगत भाषाहरू मेटाकार्डमा लेख्न लगाएर, शिक्षकले बताइदिएर पनि सिकाउन सम्भव हुन्छ ।	• सिकारु स्वयमको जातजाति र भाषा के हो भनेर प्रश्न गर्ने । • आफ्ना वरपर रहेका जातजाति सम्बन्धी प्रश्नोत्तर गर्ने । • आफ्ना वरपर बोलिने भाषा सम्बन्धमा प्रश्न सोध्ने , जस्तैः तिमी कुन भाषा बोल्छौ ? तिम्रा (नाम सहित) साथीहरूले कुन भाषा बोल्छन् ?	१०
	• स्थानीय चाडप(र्वहरू	• स्थानीय स्तरमा मनाइने मूख्य चाडपर्बको नाम	• स्थानीय स्तरमा के कस्ता चाडपर्वहरू मनाइन्छ ? विद्यार्थीहरू मध्ये कसकसले कस्ता कस्ता चाडपर्वहरू मनाउछन् ? भनेर प्रश्नोत्तर एवम् छलफल गरेर, बोर्डमा लेखिदिएर, सिकारुलाई भन्न र लेख्न लगाएर पनि सहजीकरण गर्न सकिन्छ । स्थानीय रूपमा मानिदै आएको चाडपर्वहरूको सूची प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । चाडपर्वहरू मनाइएको दृष्य तथा श्रब्य/दृष्य सामग्री प्रस्तुत गर्ने ।	• तिम्रो (नाम सहित) साथी कुन चाड मान्छ ? • तिमीलाई मनपर्ने चाडपर्व कुन हो ? • यी र यस्तै प्रश्नहरू बनाएर प्रश्नोत्तर गर्ने, गराउने ।	१०

५. स्थानीय संरचना, विशिष्ट व्यक्तित्व र सहिद	• स्थानीय संरचना	• आफ्नो स्थानीय तहको नाम र वडा नम्बर, त्यहाँ पाइने प्रमुख स्रोत साधनको नाम ।	• आफू बसेको पालिका (कमलामाई, आफ्नो वडा नम्बर र यहाँ पाइने स्रोतहरू जल, जमीन, जडीबुटीको बारेमा पनि प्रश्नोत्तर एवम् छलफल गर्न सकिन्छ ।	• विद्यार्थी बसेको स्थानीय तह (पालिका) को नाम के हो ? तिमी कति वडामा बस्छौं ? तिम्रो वरपर के कस्ता साधान स्रोतहरू उपलब्ध छन् ? यी र यस्तै प्रश्नोत्तर गर्ने ।	८
	• स्थानीय विशिष्ट व्यक्तित्व, सहिद	• स्थानीय प्रमुख विशिष्ट व्यक्तित्वहरूका नाम	• स्थानीय स्तरमा असल काम गरेका, समाजसेवामा लागेका, मान्यजन या कुनै विधामा विशेष योगदान दिएका विशिष्ट ब्यक्ति स्वयम्लाई सिकारुसँग साक्षात्कार गर्न लगाएर या उनीहरूको नाम, काम बताइदिएर पनि स्थानीय विशिष्ट ब्यक्ति बारे सिकारुलाई परिचित गर्न सम्भव रहन्छ ।	• स्थानीय स्तरमा रहेका विशिष्ट व्यक्तित्वहरूसँग साक्षात्कार गराएर या चार्ट तालिकामा त्यस्ता ब्यक्तिहरूको नाम प्रस्तुत गर्दै प्रश्नोत्तर गर्ने ।	७

६. पोषण, खानपिन तथा सरसफाइ	• पोषण • खानपिन	• घरमा निर्मित खाना र खाजाको नाम ।	• दाल, भात, तरकारी, जाउलो, खिर, हलुवा, रोटी, सातु, ढिडो, मकै, भटमास या यी र यस्तै घरमा निर्मित खाना र खाजाको नाम सिकारुले के खाएका छन् ? प्रश्नोत्तर गरेर, विद्यालयमा बनेको दिवा खाजा देखाएर पनि घरमा निर्मित विभिन्न खाना र खाजाको नाम भन्न चिन्न लगाउन सजिलो हुन्छ ।	• तिमी घरमा के के खान्छौ ? घरमा नै बनाइने खाजा/खाना के के हुन् ? आज तिमीले के खाएर आयौ ? खाजा के खान्छौ ? त्यो कसरी बनायौ/बनाएको थियो ? आदि प्रश्नहरू सोधेर घरमा निर्मित खाना र खाजाको नाम बताउन सके सकेनन् भनि यकिन गर्ने ।	१५
	• सरसफाइ	• व्यक्तिगत सरसफाइ ।	• हात, धुने, मुख धुने, व्यक्तिगत सरसफाइ गर्ने तरिका अभ्यासात्मक गतिविधि गर्न लगाएर सिकाउन सकिन्छ ।	• सिकारुलाई हात, मुख धुन लगाई उनीहरूको क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने । • प्रश्नोत्तर गराउने । • उनीहरूको व्यवहार अवलोकन गरी सरसफाइको कुन तरिका ठिक हो भनेर पूनः सिकारुलाई नै प्रश्न गर्ने ।	१०

७. विपद व्यवस्थापन र सुरक्षित विद्यालय	● विपद	● घर तथा विद्यालय वरपर घटेका विप(दहरू ।	● प्रत्यक्ष अवलोकन, कुराकानी, चित्रात्मक प्रस्तुतिबाट बाढी, पहिरो, रोगब्याधी, आगलागी, चट्याङ लगायतका विपदहरूबारे सिकारुलाई सुसूचित गर्न आवश्यक हुन्छ ।	● विपद सम्बन्धी गतिविधिका भिडियो या चित्रात्मक प्रस्तुति गरेर विपदका नामहरू सोध्ने । बाढी, पहिरो तथा रोगब्याधीका बास्तविक घट्ना प्रस्तुत गरेर ती के कस्ता विपदहरू हुन् ? भनेर प्रश्नोत्तर गर्ने ।	८
	● सुरक्षितहुने उपायहरू	● सुरक्षित हुने उपायहरू	● विपदबाट बच्न उनीहरूलाई कथाकथन, अनुभव साटासाट, प्रश्नोत्तर जस्ता विा(धहरूलाई उपयोगमा ल्याउदा हुन्छ ।	● विभिन्न बिपदसम्बन्धी अपनाउन सकिने सुरक्षात्मक उपायहरूको चित्रात्मक प्रस्तुति गर्दै के कसरी बच्न सकिन्छ भनेर प्रश्नोत्तर गर्ने ।	७

कक्षा : २

क्षेत्र	विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घन्टा
१. स्थानीय वातावरण, मूल्यमान्यता र सकारात्मक व्यवहार	●स्थानीय वातावरण	● आफ्नो वरपरको वातावरण बुझ्न तथा बनस्पति र जीवजन्तु चिन्न, ● स्थानीय नदी, खोला, पोखरी, बनजंगल, जमिन, कान्ला, भिर, मैदान, नाम र पहिचान गर्न,	● वरपर उपलब्ध वातावरणको अवस्था, स्वरुप, जीवजन्तुसँग प्रत्यक्ष साक्षात्कार गराएर सिकारुमा जीवजन्तु तथा वातावरणका विविध आयामको बारेमा सुसूचित गराउन सकिन्छ । ● शैक्षिक सामग्रीको रूपमा चित्र, तश्वीर, भिडियो, बास्तविक बस्तु (Real Object) देखाएर पनि सिकाउन सकिन्छ । पोखरी, नदी, खोला, कान्ला, जमीनको स्वरुप अन्तर्गत मैदान, भिर आदिको भ्रमण अवलोकन गराएर पनि यी कुराहरू सिकाउन सहजीकरण गर्न सम्भब हुन्छ ।	● सिकारुको वरपरको वातावरण जस्तै नदी, खोला, पोखरी जमीनको स्वरुप लगायतका बातावरणीय पक्षहरू सिकारुलाई प्रत्यक्ष देखाएर या चित्र, फिलिम फुटेज, भिडियो या चित्र, तश्वीर देखाउदै स्थानीय वातावरणमा सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर गर्ने, के के हुन् ? भनेर सोध्ने र चिने/नचिनेको यकिन गर्ने । ● जिवजन्तु र वातावरणको सन्दर्भमा प्रश्नोत्तर विधि, सोधपुछ विधि प्रयोग गर्ने ।	१३
	●मूल्य मान्यता र सकारात्मक व्यवहार	● आफ्ना साथीसमूहसँग सहयोग आदान प्रदान गर्न, ● कक्षाकोठामा अपाङ्गकाहरूको पहिचान गर्न, मेलमिलाप र गुरु/परिवारका अग्रजहरूको सम्मान गर्न, ● सानालाई माया र सहयोग गर्न ।	● आफ्ना साथीभाइसँग मिलेर बस्ने वातावरण कक्षाकोठामा निर्माण गर्न सकिन्छ । सहयोग, मेलमिलाप, सम्मान गर्न, माया सद्भाव तथा असल परम्पराहरू आदामनप्रदान गर्न अभ्यासात्मक क्रियाकलापहरूमा विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराउन सकिन्छ । असल परम्पराका विभिन्न नमुनाहरूको फिलिम फुटेज तथा भिडियो र वास्तविक अवस्था अवलोकन, प्रश्नोत्तर, अभिनय, नाटकीकरण जस्ता विधिहरू उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।	● सिकारुले आफ्ना साथीसमूहको गरेको ब्य(वहार, अपांगअपाङ्गका र अन्य अग्रजह(रूसँगको ब्यवहार अवलोकन गरी मूल्याङ्कन गर्ने । ● मूल्यमान्यता र सकारात्मक व्यवहारका नमुना या लाइभ देखाएर प्रश्नोत्तर गर्ने र व्यवहार अवलोकन पनि गर्ने र अपेक्षित उद्देश्य प्राप्त भए/ नभएको यकिन गर्ने .	१२

८. स्थानीय पेशा, व्यवसाय, सीप र प्रविधि	• स्थानीय पेसा, ब्यावसाय	• स्थानीय पेसा, व्यावसायको नाम बताउन, प्रमुख बाली, फलफुल तरकारी, पशुपन्छी र जडिबुटिको नाम र पहिचान,	• आफ्ना साथीहरूको अभिभावकहरूले गर्ने काम, पेसा, ब्यावसाय जस्तैः कृषि, पशुपन्छी पालन, तरकारी एवम् फलफुल खेती, ब्यापार, निर्माण, जागिर, शिक्षण आदिको विवरण सिकारु स्वयम्लाई तयार गर्न लगाई छलफल गराउने, प्रश्नोत्तर, कुराकानी आदि माध्यमले स्थानीय पेसाको तथा व्यावसायको बारेमा प्रस्ट्याउन सकिन्छ । फलफुल, तरकारी, जडिबुटी, धान, मकै, कोदो, फापर लगायत स्थानीय अन्नवालीको पहिचान गराउन वास्तविक वस्तु तथा क्षेत्र भ्रमण र अवलोकन भ्रमण गराउन सकिन्छ ।	• स्थानीय पेसा, व्यवसाय, सीप र प्रविधि सम्बन्धमा विषय शीर्षक अनुसार मौखिक प्रश्न सोध्ने । छोटो उत्तर आउने खालको लिखित प्रश्न पनि सोध्न सकिन्छ। जस्तैः तिम्रो बुवा/के गर्नु हुन्छ ? तिम्रो घरमा के के अन्नबाली छन् ? तिमीले के कस्ता घरपालुवा जनावरहरू देखेको छौ ?, • विभिन्न अन्नबाली, जीवजन्तु, बनस्पति, जडिबुटी प्रत्यक्ष देखाएर चिन्न लगाउने या चित्रात्मक सामग्रीबाट यो के हो ? भन्ने जस्ता प्रश्नहरू सोधेर पहिचान गरे/नगरेको यकिन गर्ने ।	१४
	• स्थानीय सीप र प्रविधि	• माटो, बाँस, पराल, खर, काँस तथा काठबाट स्थानीय तहमा निर्मित सामग्रीहरू नाम र काम ।	• स्थानीय सामग्रीबाट निर्मित विद्यार्थीहरूको घरमा के कस्ता सामग्रीहरू छन् ? भनेर टिपोट गर्ने, सिकारुवीच आआफ्ना घरमा प्रयोगमा आएका स्थानीय सामग्रीहरू भन्न लगाउने, सामग्री देखाउने । ती सामग्रीहरू के के मा उपयोग गरिन्छ भन्ने सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर तथा छलफल गराउने ।	• स्थानीय सामग्रीबाट तिमीले के कस्ता सामग्री बनेको देखेको छौ ? तिम्रो घरमा पिरा, चकटी, गुन्द्री, नाम्लो, दाम्लो, डोको, नाङ्लो के के बाट बनेको होला ? (एक, एक गरी यी र यस्तै प्रश्नहरू सोध्ने) यी सामग्रीको नाम र काम सम्बन्धमा सामुहिक या व्यक्तिगत प्रश्नोत्तर गर्ने ।	१६

३. ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र पर्यटकीय सम्पदा	• स्थानीय सम्पदा	• सिन्धुलीगढीको सामान्य परिचय र महत्व, • कमलामाई नगरपालिकामा अवस्थित धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक सम्पदाको नाम र यसको महत्व, • पालिकाभित्रका मठमन्दिर, गुम्बा, मस्जिद, चर्च तथा अन्य सम्पदाहरूको नाम र स्थान ।	• सिन्धुली गढी सिन्धुलीको एक महत्वपूर्ण ऐतिहासिक एवम् पर्यटकीय स्थल हो भन्ने कुरा भ्रमण अवलोकन, भिडियो या फिलिम, वृत्त चित्र, फुटेजद्धारा स्पष्ट पारिदिने । • कमलामाई नगरपालिकामा अवस्थित अन्य प्रमुख सम्पदाहरूको चित्रात्मक प्रस्तुति तथा नाम चार्ट तयार गरी सम्पदाहरूको नाम र यसको अवस्थितिबारे सिकारुलाई प्रस्ट्याइदिने ।	• सिन्धुली गढीको तश्वीर वा भिडियो क्लीप्स वा सम्भव भए सिन्धुली गढीमा नै गएर प्रत्यक्ष अवलोकन गर्न लगाइ यसको परिचय र महत्व सम्बनधमा एक शब्द वा वाक्यमा उत्तर आउने ससाना प्रश्न (मौखिक या लिखित) सोध्ने । • प्रश्नोत्तर, सोधपुछ, पालिकामा भएका ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक सम्पदाहरू लेखेर जोडा मिलाउन लगाउने, सम्पदाहरूको चित्र देखाइ चिन्न लगाउने वा यी र यस्तै अन्य मूल्याङ्कन विधि प्रयोग गर्ने ।	३०

४. जातजाति, भाषाभाषी तथा चाडपर्वहरू	• स्थानीय जातजाति, भाषा	• आफू र आफ्ना वरपरका जाताजातिहरू • पालिकामा बोलिने भाषाहरूको बारेमा सामान्य जानकारी ।	• बाहुन, क्षेत्री, तामाङ, मगर, नेवार, हायू, दलित लगायत स्थानीय स्तरमा अस्तित्वमा रहेका विभिन्न जातजातिहरू तथा उनीहरूले बोल्ने भाषा सम्बन्धमा कक्षाकोठामा छलफल तथा गफगाफ गर्न सकिन्छ । प्रश्नोत्तर, मेटाकार्डमा जातजाति तथा भाषाभाषिको नाम लेखी स्पष्ट पारिदिने ।	• विभिन्न जातजातिको तालिका प्रस्तुत गर्दै आ-आफ्नो जाति भन्न लगाउने, पालिकामा बोलिने भाषाको नाम वा भाषा सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर र सोधपुछ गर्ने ।	१०
	• स्थानीय चाडपर्व-हरू	• कमलामाई नपामा मनाइने प्रमुख चाडप(र्वहरूको नाम र गरिने क्रियाकलाप ।	• स्थानीय रूपमा के कस्ता चाडपर्वहरू मनाइन्छ भन्ने बारेमा सिकारुवीच अनुभव साटासाट गर्न लगाउने र शिक्षकले आवश्यक सहजीकरण गर्ने, आवश्यक(तानुसार चाडपर्व लेखीएका चार्ट, तालिका, चित्र, तश्वीर देखाएर प्रस्ट्याउने ।	• कमलामाईमा रहेका विभिन्न जातजाति वा समुदायगत मानिने प्रमुख चाडपर्वहरू र यसमा गरिने मुख्य क्रियाकलापहरूको बारेमा सोधपुछ तथा प्रश्नोत्तर गर्ने ।	१०

५. स्थानीय संरचना, विशिष्ट व्यक्तित्व र सहिद	• स्थानीय संरचना	• आफ्नो स्थानीय तह र वडाको नाम र स्थानीय तह (कनपाको प्रमुख, उपप्रमुख वडा अध्यक्षको नाम, उपलब्ध प्रमुख स्रोतहरूको पहिचान ।	• स्थानीय तह कमलामाई नगरपालिका, प्रमुख तथा उपप्रमुखको नाम बताइदिने, सम्भव भए सिकारुलाई पालिकामा लगेर आफ्ना पालिका, वडाबारे जानकारी दिन सकिन्छ । पालिकामा भएका प्रमुख प्राकृतिक स्रोतहरू जस्तैः जल, जमीन, वनजंगल आदिको अवस्थाबारे प्रश्नोत्तर, छलफल, कुराकानी आदि विधिद्वारा प्रस्ट्याइदिने ।	• प्रश्नोत्तर, छलफल तथा सोधपुछको माध्यमले स्थानीय संरचनासँग गाँसिएका विषयवस्तुको मूल्याङ्कन गर्ने ।	७
	• स्थानीय विशिष्ट व्यक्तित्व • सहिद	• स्थानीय प्रमुख विशिष्ट व्यक्तित्वहरूको परिचय र योगदान । सहिदको परिचय ।	• समाजको लागि उल्लेख्य काम गर्ने विशिष्ट व्यक्तित्वहरूको चिनारी गराउन उपयुक्त शैक्षिक सामग्रीलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ । • देश, जनता, र समाजकोलागि आफ्नो जीवन त्याग गर्ने व्यक्तित्वहरू नै सहिद हुन भन्ने कुरा प्रस्ट्याउन उपयुक्त दृष्टान्तहरूको उपयोग गर्ने ।	• विषयवस्तुसँग सम्बन्धित छोटा मौखिक या लिखित प्रश्नहरू सोध्ने । उनीहरूको योगदानबारे छोटा छोटा हरफहरू लेख्न लगाउने, चित्र या तश्वीरबाट स्थानीय विशिष्ट व्यक्तिहरू पहिचान गर्न लगाउने र योगदानबारे भन्न लगाउने ।	८

६. पोषण, खानपिन तथा सरसफाइ	• पोषण • खानपिन	• घरमा निर्मित तथा स्थानीय अन्नबाली, फलफुल र तरकारीबाट घरमानै निर्मित खाना, खाजा र त्यसको उपयोग ।	• घरमा निर्माण र प्रयोग गरिने पोषणयुक्त खानेकुराको नाम, यसको फाइदाबारेमा सिकारुवीच छलफल गर्न सकिन्छ ।	• पोषण र खानपीन सम्बन्धी मौखिक प्रश्न सोध्ने व्यक्तिगत र र सामूहिक उत्तर माग्ने, । • बजारमा पाइने र घरमा निर्माण गरिने विभिन्न खानेकुराको देखाउदै उनीहरूलाई खानेकुरा चिन्न लगाउने । • घरमा निर्मित पोषणयुक्त खानेकुराहरूको फाइदाहरूका सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर गर्ने ।	१५
	•सरसफाइ	• व्यक्तिगत सरसफाइ तथा आफ्नो कोठा र घरको सरसफाइ ।	• व्यक्तिगत सरसफाइ के कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने सन्दर्भमा अभ्यासात्मक क्रियाकलापहरू गर्न लगाउने । • चित्र, पोष्टर, स्लोगनको प्रयोग गर्न । • सरसफाई गर्ने तरिका अन्तर्गत हात धुने, मुख धुने, शरीर, कपाल, कपडा आदिको सरसफाइ गर्ने तरिका तथा यसबाट हुने फाइदाबारे उपयुक्त विधिको प्रयोग गरी सिकारुको अवस्था र क्षमता ख्याल गरी सहजीकरण गर्ने ।	• सिकारुको व्यक्तिगत सरसफाइ, कक्षाकोठाको सरसफाइ सिकारुलाई गर्न लगाइ ब्यवहार अवलोकन गरी मूल्याङ्कन गर्ने । • सरसफाइ सम्बन्धमा विभिन्न छोटा प्रश्नहरू बनाएर सोध्ने ।	१०

७. विपद व्यवस्थापन र सुरक्षित विद्यालय	•विपद	• आफु वसेको क्षेत्रमा हुने विप(दहरू घट्न सक्ने समयको आँकलन ।	• अपरझट हुने प्राकृतिक तथा मानवजन्य विपदहरू उदाहरणसहित प्रस्तुत गर्दै सिकारुको अनुभवको आधारमा प्रश्नोत्तर गर्दै विषयवस्तु स्पष्ट पारिदिने । • बर्षा याममा पानी धेरै पर्ने हुँदा बाढीपहिरो जस्तो विपद् आउन सक्ने सम्भावना रहन्छ। जाडो याममा सितलहर आउन सक्छ। धाम्मधुम्म परेको बेला हुरीवतास तथा चट्याङ पर्न सक्छ, भुकम्प जुनसुकै बेला आउन सक्छ भन्ने सन्दर्भमा पनि सिकारुलाई दृष्टान्त सहित प्रस्ट पारिदिने । यसो हुँदा सिकारुले विपद घट्न सक्ने समयको आंकलन गर्न सक्ने अवस्था सिर्जना हुन सक्छ ।	• आफू बसेको स्थानमा हुने विपदहरू प्रत्यक्ष अनुभूत गराएर या चित्रात्मक प्रस्तुत गरेर विद्यार्थीसँग प्रश्नोत्तर गर्ने । • कस्तो समयमा कस्तो विपदको सम्भावना हुन्छ भन्ने विषयमा प्रश्नोत्तर वा सोधपुछ गर्ने । सिकारुको सट्टामा विद्यार्थी लेख्ने हो कि ?	८
	•सुरक्षित हुने उपायहरू	• विपदबाट सुरक्षित हुने उपायहरू	• विपदबाट सुरक्षित उपायहरूबारे समुचित जानकारी गराउन दृष्टान्त र अभ्यासात्मक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने । अन्य सान्दर्भिक क्रियाकलाप गरेर पनि विपदबाट सुरक्षित हुने उपायहरूको बारेमा सहजीकरण गर्न सकिन्छ ।	• कुनै ठाउँमा आगलागी भयो भने तिमी के गर्छौ ? बाढी पहिरोबाट कसरी बच्न सकिन्छ ? यी र यस्ता प्रश्नहरूबाट सिकारुमा विपदबाट सुरक्षित हुने उपायहरूबारे यथोचित ज्ञान, सीप प्राप्त भयो भएन भनेर मूल्याङ्कन गर्ने ।	७

कक्षा : ३

क्षेत्र	विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घन्टा
१. स्थानीय वातावरण, मूल्यमान्यता र सकारात्मक व्यवहार	• स्थानीय वातावरण	• स्वच्छ वातावरणको परिचय दिन र फाइदा पहिचान गर्न, • स्थानीय नदी, खोला, पोखरी, बनजंगल, जमिन, कान्ला, भिर, मैदानको पहिचान गर्न, प्राकृतिक सम्पदाको महत्व भन्न,	• फोहोरमहिला रहित, सरसफाइयुक्त परिवेश नै स्वच्छ वातावरण हो भन्ने कुरा उदाहरण तथा प्रश्नोत्तरक माध्यमले प्रस्ट्याउने । • स्वच्छ वातावरणबाट स्वस्थता प्राप्त गर्न सकिने लगायतका फाइदाहरू उदारहणद्वारा प्रस्ट पारी सिकारुलाई वातावरणीय सरसफाइमा सहभागी गराउने । • आफ्नो वरपरको वातावरण अन्तर्गतको भौगोलिक परिवेशको अध्ययन अवलोकन, प्रश्नोत्तर, छलफल गराइ सिकारुलाई स्पष्ट पारिदिने ।	• कस्तो वातावरणलाई स्वच्छ वातावरण भनिन्छ ?, • स्वच्छ वातावरण र प्रदुषित वातावरण के फरक छ ? जस्ता प्रश्नहरू सोध्ने । • स्वच्छ वातावरण र प्रदुषित वातावरण देखाएर तुलनात्मक प्रश्नहरू सोध्ने । • स्थानीय प्राकृतिक साधन स्रोत देखाउदै तिनीहरूलाई पहिचान गर्न लगाउने र सम्पदाको महत्वबारे प्रश्नोत्तर गर्ने ।	१४
	• मूल्यमान्यता • सकारात्मक व्यवहार	• शिक्षक तथा बाबुआमा र आफुभन्दा ठूलाले भनेको कार्य गर्न, असहायहरूलाई सहयोग गर्न, अपाङ्ग, दुःखी, बृद्ध-बृद्धा, अशक्तहरूलाई सम्मान र सहयोग गर्न, • अपागमैत्री बन्न ।	• सम्मान, सहयोग, सकारात्मक भावना विकास गराउन कथाकथन, उपयुक्त निर्देशन, व्यवहार अवलोकन, भूमिका निर्वाह, समालोचनात्मक चिन्तन जस्ता विधिहरूलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ । सरसहयोगको संस्कार विकास गराउन तथा अपांगमैत्री बन्न उत्साहित गराउने क्रियाकलापहरू कक्षाकोठाभित्र वा कक्षाकोठा बाहिर गराउन सकिन्छ । अवस्था परिवेश अनुसार उद्देश्य प्राप्तिका लागि विभिन्न विधि तथा प्रविधिहरूलाई शिक्षकले प्रयोग गर्न सक्ने गुन्जाइस रहने छ ।	• सिकारुको व्यवहार अवलोकन सामाजिक मूल्यमान्यता अनुशरण गरे/नगरेको पहिचान गर्ने । • सकारात्मक व्यवहार तथा सिकारुले प्राप्त गरेका सम्मान, सम्बोधन, अपांगमैत्री व्यवहार आदि सम्बन्धमा सान्दर्भिक प्रश्नहरू सोध्ने ।	११

२. स्थानीय पेशा, व्यवसाय, सीप र प्रविधि	● स्थानीय पेसा, व्यावसाय	● स्थानीय प्रमुख पेसा पहिचान गर्न, बालि, फलफुल तरकारी, पशुपन्छी र जडिबुटिहरूको नाम, पहिचान, आवश्यकता र महत्व ।	● स्थानीय रूपमा रहेका विभिन्न पेसा, ब्यावसायको बारेमा प्रश्नोत्तर एवम् दृष्टान्त दिई सहजीकरण गर्ने । ● स्थानीय रूपमा उत्पाद गरिने अन्(नबाली लगायतकाको नाम अनुभव साटासाट या प्रश्नोत्तरको माध्यमले स्पष्ट पार्ने । ● यी पेसा, ब्यावसायबाट हुने फाइदा तथा यसको महत्वको बारेमा छलफल चलाउने र स्पष्ट पारिदिने ।	● विभिन्न स्थानीय स्तरमा अबलम्बन गरिएका या अन्य पेसाहरूको सूची देखाएर स्थानीय पेसाहरू पहिचान गर्न लगाउन सो सम्बन्धी प्रश्नोत्तर गर्ने । ● बास्तविक बस्तु, भिडियो क्लीप्स या फिलिम फुटेज, वृत्तचित्र, चित्र, तश्वीर देखाएर फलफुल, तरकारी, पशुपन्छी, जडिबुटीको नाम, पहिचान, आवश्यकता र महत्व सम्बन्धी प्रश्नोत्तर गर्ने ।	१६
	● स्थानीय सीप र प्रविधि	● स्थानीय स्रोतबाट स्थानीय प्रविधि र सिपको प्रयोगबाट निर्माण गर्नसकिने सामाग्रीहरूको संक्षिप्त परिचय । ● यस्ता सामग्रीह(रूको आवश्यकता र महत्व ।	● स्थानीय स्रोतबाट स्थानीय तहमा स्थानीय सीप प्रयोग गरेर बनाइने र उपयोगमा ल्याइने सामग्रीहरू सम्भव भए प्रदर्शन गर्ने, यस्तो सम्भव नभएमा प्रश्नोत्तर, अनुभव साटासाट गर्न लगाएर सिकारुलाई प्रस्ट पारिदिने । स्थानीय प्रविधि र सिपको प्रयोगबाट स्थानीय स्तरमा निर्माण गरिने सामग्रीहरूको फाइदा र महत्वबारे पनि छलफल गरी प्रस्ट पार्न सकिन्छ । सम्भव भए स्थानीय प्रविधिको प्रयोग गरी स्थानीय सामग्रीहरू निर्माण गर्ने व्यक्तिलाई स्रोत शिक्षकको रूपमा कक्षाकोठामा आमन्त्रण गरेर सिकारुलाई प्रस्ट पार्न सकिन्छ ।	● बहुबैकल्पिक प्रश्न, छोटाखालका मौखिक तथा लिखित प्रश्नोत्तर, सोधपुछ गर्ने । ● सामग्री प्रस्तुत गरी पहिचान, आवश्यकता र महत्वसम्बन्धी प्रश्नहरू सोध्ने । ● परियोजना कार्य तथा घट्नाबृत अभिलेख मार्फत प्रश्नोत्तर गर्ने ।	१४

३. ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र पर्यटकीय सम्पदा	• स्थानीय सम्पदा	• सिन्धुलीगढीको परिचय, पर्यटकीय महत्व, • कमलामाई नगरपालिकामा अवस्थित अन्य ऐतिहासिक धार्मिक, एवम सांस्कृतिक सम्पदाको नाम र स्थान • कनपाभित्रका सम्भावित पर्यटन स्थलहरूको सामान्य परिचय • सम्पदाहरूको संरक्षणका उपायहरू ।	• सिन्धुली गढीको परिचय दिई यसको ऐतिहासिक एवम् पर्यटकीय महत्वबारे प्रस्टपार्न आवश्यक सन्दर्भ पुस्तक या सिन्धुली गढी सम्बन्धी भिडियो वा वृत्त चित्रको प्रयोग गर्न सकिन्छ । कमलामाई नगरपालिकामा रहेका अन्य सम्पदाहरूको नाम, यसको अवस्थिति तथा यी सम्पदाहरूको महत्व लेखिएका चार्ट, तालिका, पोष्टरलाई उपयोग गर्न सकिन्छ । • सम्पदा संरक्षण गर्न विद्यार्थीले के कस्ता योगदान दिन सक्छन् ? संरक्षणका उपायहरू के कसरी अवलम्बन गर्न सकिन्छ भन्ने सन्दर्भमा प्रश्नोत्तर, कुराकानी जस्ता विधिलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।	• अवलोकन, परियोजना कार्य, प्रश्नोत्तर आदि माध्यमले एतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र पर्यटकीय सम्पदा सम्बन्धी प्रश्नोत्तर गर्ने र अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि प्राप्त भए/नभएको यकिन गर्ने ।	३०

४. जातजाति, भाषाभाषी तथा चाडपर्वहरू	• स्थानीय जातजाति • स्थानीय भाषा • स्थानीय चाडपर्वहरू	• कनपाका प्रमुख जातजातिहरू, भाषा भाषिहरू • प्रमुख जातिगत चाडपर्वहरूको परिचय र पहिचान, • पालिकाभित्र मनाइने चाडपर्वहरू ती चाडपर्वहरूमा गरिने मुख्य क्रियाकलापहरू बताउन,	• कमलामाई नगरपालिकाका प्रमुख जातजातिहरू तथा भाषाभाषिहरूको सूची तयार गर्न लगाउने, छलफल गराउने, उपलब्ध जातजाति एवम् भाषाभाषि सम्बन्धी तथ्याङ्क र सूचनाको प्रयोग गर्दै सहजीकरण गरिदिने । • सोधपुछ, प्रश्नोत्तर, चित्र, तश्वीर, तालिका प्रस्तुत गर्दै जातिगत रूपमा मनाइने स्थानीय चाडपर्वहरू, ती चाडपर्वमा गरिने क्रियाकलापहरूबारे सिकारुलाई सहजीकरण गर्ने । जातिगत विविधताको बारेमा सिकारुवीच छलफल तथा अनुभव साटासाट गर्न सकिने छ ।	• कनपनाका प्रमुख जातजातिहरू तथा भाषामाभाषीहरू र उनीहरूले मनाउने चाडपर्वहरूबारे प्रश्नोत्तर, परियोजना कार्य तथा सोधपुछ जस्ता क्रियाकलापमहरू मूल्याङ्कन पद्धति सञ्चालन गर्ने र गराउने ।	२०

५. स्थानीय संरचना, विशिष्ट व्यक्तित्व र सहिद	• स्थानीय संरचना	• सिन्धुली जिल्लाको ९ ओटा स्थानीय तहको नाम • स्थानीय तहले गर्ने प्रमुख कार्यहरू, कमलामाई नपाको प्रमुख स्रोतहरूको उपयोग,	• चार्ट, तालिका, सिन्धुली जिल्लाको ९ ओटै स्थानीय तहको नाम भएको नामावली प्रदर्शन गरेर सिन्धुली जिल्लाको ९ ओटा स्थानीय तहको नाम तथा स्थानीय तहले गर्ने प्रमुख कार्यहरूको सूची प्रस्तुत गर्दै सिकारुलाई प्रस्ट्याउन सकिन्छ । • कमलामाई नगरपालिकामा उपलब्ध प्राकृतिक तथा अन्य स्रोतसाधनहरूलाई के कसरी उपयोग गर्दा अपेक्षित उपलब्धि लिन सकिन्छ भन्ने सन्दर्भमा छलफल र अन्तरक्रिया तथा प्रस्तुति गर्न सकिन्छ । आवश्यक शैक्षिक सामग्रीहरूको उपयोग गर्दै यी विषयवस्तुको बारेमा सहजीकरण गर्न सम्भव हुन्छ ।	• तालिका, चार्ट तथा स्थानीय तहको विवरण प्रस्तुत गर्दै प्रश्नोत्तर र छलफल विधिकबाट स्थानीय संरचना सम्बन्धमा छोटा छोटा प्रश्नहरू बनाएर सोधुपछ गर्ने । • आवश्यकता अनुसार अन्य मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने ।	८
	• स्थानीय विशिष्ट व्यक्तित्व • सहिद	• स्थानीय विशिष्ट व्यक्तिको योगदान, सामाजिक तथा राजनीतिक परिवर्तनमा आफ्नो जीवन बलिदान गर्ने स्थानीय तहका सहिदहरूको संक्षिप्त परिचय ।	• देश, जनता र समाजको लागि विभिन्न क्षेत्रमा योगदान दिएका स्थानीय विशिष्ट व्यक्तिहरूको चिनारी दिन, छलफल एवम् अन्तरक्रिया गराउन सकिन्छ । सहिदले देखाएको बाटोमा हिड्न तथा विशिष्ट व्यक्तिको योगादान अनुसार गर्न सिकारुलाई उत्प्रेरित गर्ने विभिन्न सम्भावित उपायहरूको अवलम्बन गर्ने कुरामा शिक्षकले विशेष ध्यान दिन आवश्यक हुन्छ ।	• परियोजना कार्य, प्रश्नोत्तर, सोधपुछ, अवलोकन, घट्नाबृत्त अभिलेख आदि माध्यमले स्थानीय विशिष्ट व्यक्तित्व र सहिद सम्बन्धी विषय क्षेत्रमा सिकाइ उपलब्धि प्राप्त भए या नभएको भनेर मूल्याङ्कन गर्ने ।	७

३. पोषण, खानपिन तथा सरसफाइ	• पोषण र • खानपिन	• जङ्कफुडको परिचय र यसले स्वास्थ्यमा पार्ने नकारात्मक प्रभाव, • स्थानीयरूपमा निर्माण खाना, खाजा र पेय पदार्थ र यसको फाइदा ।	• जङ्कफुड (पत्रु खाना) क्षणिक रूपमा स्वादिलो एवम् मिठो भएतापनि यसले हाम्रो शरीरमा दीर्घकालीन असर गर्छ भन्ने कुरा विभिन्न दृष्टान्त दिएर प्रस्ट्याउने । चाउचाउ, विस्कुट, चक्लेट, पाम, चुइगम, चटपटे जस्ता जङ्कफुडको नकारात्मक प्रभावबारे विभिन्न पत्रपत्रिका लेखिएका लेख तथा समाचारहरूलाई शिक्षण सिकाइमा उपयोग गर्न सकिन्छ । घरमा निर्मित स्वस्थ र सुलभ खानेकुराहरूबाट आवश्यक पोषण प्राप्त हुनुका साथसाथै यसले हाम्रो शारीरिक तथा मानसिक विकासमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने कुराहरू उदाहरणद्वारा सिकारुलाई प्रस्ट्याउने ।	• ब्यवहार अवलोकन, जोडामिलाउने, बहुबैकल्पिक प्रश्न, ठिक/बेठिक, खालि ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने प्रश्न आदिको माध्यमले पोषण र खानपिन सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्ने ।	१५
	• सरसफाइ	• घर, विद्यालय, भान्सा र शौचा(लयको सरसफाइ ।	• घर, विद्यालय, भान्सा तथा शौचालय लगायतको सरसफाइ गर्ने तौरतरिका र यसबाट हुने फाइदाहरुको बारेमा आवश्यकतानुसार अभ्यासात्मक क्रियाकलापहरु गर्ने, गराउने । अन्य चेतनामूलक पोष्टर तथा पम्लेटलाई पनि सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा उपयोग गर्न सकिन्छ ।	• ब्यवहार अवलोकन तथा अभ्यासात्मक क्रियाकलापद्वारा अभिलेख, प्रश्नोत्तर विधिबाट मूल्याङ्न गर्ने । • अन्य सान्दर्भिक विधि अबलम्बन गरेर पनि सरसफाइ सम्बन्धी मूल्याङ्न गर्न सकिन्छ ।	१०

७. विपद व्यवस्थापन र सुरक्षित विद्यालय	• विपद व्यवस्थापन • सुरक्षित हुने उपायहरू	• आफु बसेको क्षेत्रमा हुने विपदका कारण र यसवाट हुने धनजनको क्षति, सुरक्षित रहने उपाय । • सुरक्षित विद्यालयको अवधारणा ।	• सिकारु आफू बसेका क्षेत्रमा के कस्ता विपदहरू घट्छन् ? यसबाट के कस्ता भौतिक तथा मानवीय क्षति हुन्छ ? यसबाट के कसरी सुरक्षित बन्न सकिन्छ ? भन्ने विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा प्रश्नोत्तर, सन्दर्भ सामग्री तथा पम्प्लेट र पोष्टरको उपयोग गर्न सकिन्छ । • विपद व्यवस्थापन तथा सुरक्षित विद्यालयको अवधारणा सम्बन्धी थप जानकारी दिन अन्य सन्दर्भ सामग्रीहरूलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।	• विपद व्यवस्थापन र सुरक्षित हुने उपायहरू सम्बन्धमा विभिन्न छोटा मौखिक या लिखित प्रश्नोत्तर गर्न सकिन्छ । जस्तै : बाढि, पहिरो के कारणले हुन्छ ? • भुकम्पबाट बच्ने उपायहरू के के हुन् ? कोरोना भाइरस साथै यस्ता अन्य नयाँ भाइरसबाट सुरक्षित हुन के गर्नुपर्छ । विपदबाट सुरक्षित हुन नसक्दा कस्ता समस्याहरू आउन सक्छन् ? • ब्यवहार अवलोकन या परियोजना कार्यमार्फत पनि सिकारुको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।	१५

क्षेत्र	विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घन्टा
१. स्थानीय वातावरण, मूल्यमान्यता र सकारात्मक व्यवहार	• स्थानीय वातावरण	• वातावरण संरक्षणका उपायहरू अवल(म्बन गर्न, घरपालुवा जनावरहरू पहिचान गर्न, कमलामाईका प्रमुख नदीहरू, खोला, ताल, पोखरी, बनजंगलसँग, परिचित हुन । • कमलामाईको भौगोलिक बनावट, जमिनको अवस्(थति, प्रमुख फाँटहरूको परिचय र विशेषता बुझ्न, • .फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्न,	• वातावरण संरक्षणका लागि सिकारुलाई उत्प्रेरित गर्न स्वच्छ वातावरणबाट हामीलाई हुने फाइदा र प्रदुषित वातावरण हुने असरहरूको बारेमा सुसूचित गर्ने । यसका लागि सम्बाद, अवलोकन, क्षेत्रभ्रमण,चित्र,फिलिम फुटेज तथा सान्दर्भिक भिडियो प्रदर्शन तथा सूचना प्रविधिका सान्दर्भिक उपकरणहरूलाई प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ । • घरपालुवा जनावरहरू पहिचान गरी घरपालुवा जनावरहरूको हेरचाह तथ यसबाट लाभलिने उपायहरूको बारेमा प्रश्नोत्तर, अनुभूति साटासाट गर्न सकिन्छ । जमिन, बनजंगल, फाँट, खोला, नदी तथा भौगोलिक अवस्थाबारे विभिन्न दृष्टान्त सान(दर्भिक विषयवस्तुको प्रस्तुतिकरण, छलफल जस्ता सिकाइ सहजीकरणका उपायहरू अपनाउने ।	• स्थानीय वातावरण र यससँग सम्बन्धित सिकाइ उपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्दा छोटा मौखिक या लिखित प्रश्नोत्तर, व्यवहार अवलोकन, कक्षाकार्य मूल्याङ्कन, परियोजना कार्य वा यी र यस्तै अन्य सान्दर्भिक मूल्याङ्कन पद्धति अबलम्बन गर्न सकिन्छ। सिकारुमा बुँदागत प्रस्तुति गर्न लगाएर सोको आधारमा पनि मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।	१३
	• मूल्यमान्यता • सकारात्मक व्यवहार	• सरसहयोग, सम्मान, सम्बोधन र असल आचरण प्रदर्शन गर्न, सहयोग आदानप्रदान गर्न, .विद्यालयको नियमको पालना गर्न, घरयासी कामकाजमा सहयोग र सहकार्य गर्न, • अपाङगहरूलाई सहयोग गर्न ।	• नातासम्बन्ध अनुसारको सम्बोधन, असल आचरण प्रदर्शन, घर, समाज र विद्यालयमा स्थापित सामाजिक नियमको पालना गर्नको लागि तथा सरसहयोग गर्ने बानी विकास गर्न कथाकथन, सान(दर्भिक दृष्टान्त, विद्यार्थीहरूको व्यवहार अवलोकन र आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान जस्ता क्रियाकलाप गर्न सकिन्छ । • अपाङ्ग या थप सहयोग चाहिने अशक्त, बृद्धबृद्धाहरूलाई सहयोग गर्ने बानीको विकास गराउने विभिन्न सान्दर्भिक क्रियाकलापहरू गराउने वातावरण सिर्जना गर्नतर्फ शिक्षक चनाखो हुन आवश्यक हुन्छ ।	• सिकारुमा अपेक्षित रूपमा मूल्यमान्यता तथा सकारात्मक व्यवहार प्राप्त भए/नभएको सन्दर्भमा व्यवहार अवलोकन र सहपाठी मूल्याङ्कन पद्धतिलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ । • कक्षा कार्य तथा प्रश्नोत्तर विधिबाट मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।	१०

८. स्थानीय पेशा, व्यवसाय, सीप र प्रविधि	• स्थानीय पेसा, ब्यावसाय • स्थानीय सीप र प्रविधि	• स्थानीय पेसा, ब्यावसाय, यसको महत्व तथा आफूलाई मनपर्ने पेसा छनौट गर्न, • प्रमुख बालि, फलफुल तरकारी र जडिबुटि पहिचान गर्न र त्यसको उपयोग गर्न, उत्पादन गर्ने तरिका अपनाउन, • पशुपन्छी पालन तथा जडिबुटि उत्पादनबाट हुने फाइदा, बनजंगलको परिचय र महत्व । • कृषिको लागि आवश्यक सामग्रीहरूको पहिचान र उपयोग । पशुपन्छीपा(लनका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरू । स्था(नीय प्रविधिको प्रयोग गरी बस्तुको उत्पादन, स्थानीय घरेलु सामग्री निर्माण र उपयोग ।	• स्थानीय पेसा, व्यावसाय, आफूलाई मनपर्ने पेशाको छनौट, स्थानीय खेती तथा पशुपन्छीपालनको बारेमा छलफल, अन्तरक्रिया, सान्दर्भिक उदाहरण, क्षेत्रभ्रमण, अवलोकन जस्ता प्रक्रियाहरूलाई प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ। सिकारुलाई उत्पादनसँग जोड्न करेसाबारी, विद्यालयमा सामुहिक खेती, पशुपन्छीपालन, तथा विभिन्न खेतीबाट हुने फाइदा तथा यसको महत्व सम्बन्धमा सो सम्बन्धी विज्ञ एवम् अनुभवी व्यक्ति (पाइएमा स्रोतव्यक्ति)को अनुभव सुनाउने वातावरण सिर्जना गर्ने । तरकारी खेती, जडिबुटी खेती तथा यी खेतीका लागि चाहिने आवश्यक पूर्वाधारको बारेमा सिकारुलाई आवश्यक जानकारी दिदै आवश्यक गतिविधिहरूको छनौट गर्ने । • स्थानीय प्रविधि र सिपसँग सिकारुलाई परिचित गराउँदै डोको, नाम्लो, पिरा, ढाकि, मान्द्रो, डालो, फुर्लुङ, टपरी, दुना जस्ता सामग्री के कसरी बनाउन सकिन्छ भनेर अवलोकन र अभ्यास गराउने वातावरण निर्माण गर्ने । फ्याँकिएका प्लाष्टिक, चाउचाउ, विस्कुट, चक्लेटको खोल वा अन्य बस्तुबाट घरेलु सामग्रीहरूको निर्माण र त्यसको उपयोग गर्न उत्प्रेरित गर्न । त्यसको लागि घरेलु सामग्री निर्माण गर्ने व्यक्तिसँग भेटघाट या त्यस्ता उद्योगहरूको भ्रमण अवलोकन गर्न सकिन्छ ।	• कक्षा कार्य, मौखिक तथा लिखित प्रश्नोत्तर, बहुबैकल्पिक प्रश्न, ठिक/बेठीक प्रश्न, खाली ठाउँ भर्ने प्रश्न, जोडा मिलाउने प्रश्नको माध्यमले सिकारुमा स्थानीय पेसा, व्यावसाय, स्थानीय, सिप र प्रविधिसम्बन्धी सिकाइ उपलब्धि प्राप्त भए या नभएको यकिन गर्ने ।	२०

३. ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र पर्यटकीय सम्पदा	• स्थानीय सम्पदा	• सिन्धुलीगढीको ऐतिहासिक एवम् पर्यटकीय महत्व र गौरव, सिन्धुलीगढीको विकासमा भएका प्रयासहरू, • सिन्धुली जिल्लामा अवस्थित प्रमुख धार्मिक, सांस्कृतिक, एतिहासिक, प्राकृतिक तथा भौगोलिक सम्पदाहरूको सामान्य परिचय । • पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान, विकास र प्रचार प्रसार ।	• सिन्धुलीगढी किन महत्वपूर्ण सम्पदाको रूपमा स्थापित छ ? यसको ऐतिहासिक एवम् पर्यटकीय महत्व किन छ ? सिन्धुलीबासी तथा नेपालीहरूको गौरवगाथाको रूपमा किन सिन्धुलीगढीलाई लिने गरिन्छ ? भन्ने सवालमा सन्दर्भ पुस्तक, क्षेत्रभ्रमण, प्रश्नोत्तर जस्ता क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ । सिन्धुलीगढीको विकास र संरक्षणमा नगरपालिकाको योजनामा युद्ध सँग्राहलय निर्माण, गढी दरवारको पुननिर्माण, पृथ्वी नारायण शाहको शालिक अनावरण, बंशु गुरुङ, श्रीहर्ष पन्त, बंशराज, भिरभद्र उपाध्यायको शालिक, • सिन्धुली जिल्लामा रहेका प्रमुख सम्पदाहरूको सामान्य परिचय तथा पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान, विकास र प्रचार प्रसार गर्न आवश्यक सन्दर्भ पुस्तकहरूलाई उपयोगमा ल्याउने । सूचना प्रविधिको समुचित प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण गर्ने ।	• क्षेत्र भ्रमण पश्चात् छोटो प्रतिवेदन प्रस्तुति, प्रश्नोत्तर, कक्षा कार्य, अभिलेख अध्ययन, स्वमूल्याङ्कन, सहपाठी मूल्याङ्कन आदिको माध्यमले स्थानीय सम्पदा सम्बन्धी विषयवस्तुको मूल्याङ्कन गर्ने ।	२५

४. जातजाति, भाषाभाषी तथा चाडपर्वहरू	• स्थानीय जातजाति र भाषा	• सिन्धुली जिल्लाभि(त्रका जातजातिहरूको परिचय र पहिचान, लवाइ, खुवाइ, जातिगत विशेषता, उनीहरूले बोल्ने भाषा,	• सिन्धुली जिल्लाका प्रमुख जाति र जातिगत विशेषता, चाडपर्वहरू, जातिगत स्थानीय भाषा एवम् लवाइखुवाई, संस्कार, सभ्यताबारे उपयुक्त सन्दर्भ सामग्री, अनुभव साटासाट, खोजपूर्ण अध्ययन, परियोजना कार्य जस्ता प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने ।	• भिडियो क्लिप्स, फिलिम फुटेज, बास्तविक कला संस्कृति, पहिरन, खानपिन आदि अवलोकन गराइ स्थानीय जातजाति र भाषा सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर, सोधपुछ, परियोजना कार्य, अवलोकन आदिको माध्यमले सो सम्बन्धी मूल्याङ्कन गर्ने ।	१३
	• स्थानीय चाडपर्वहरू	• जातिगतरूपमा स्थापित प्रमुख चाडपर्वहरू, ती चाडपर्वमा गरिने मुख्य क्रियाकलापहरू, चाडप(र्वहरूको विशेषता, • जातिगत संस्कार, सभ्यता र प्रमुख चा(लचलनहरू । जातिगत गीत, सँगीत, बाजा ।	• स्थानीय चाडपर्व र यी चाडपर्वहरूमा गरिने क्रियाकलाप, चाडपर्वको विशेषताको बारेमा आवश्यक जानकारी गराउँदै परियोजनाकार्य मार्फत सिकारुलाई स्पष्ट पार्ने । जातिगत तथा स्थानीय स्तरमा चर्चित गीत, सँगीत, बाजा आदिको बारेमा खोजी गरी शिक्षकले सिकारुलाई बताइदिने र सिकारुलाई पनि खोजी गर्ने बानीको विकास गराउने । मोवाइल, फिलिम फुटेज, भिडियो, युट् युव आदि सूचना र प्रविधिमार्फत पनि जातिगत, संस्कारगत विशेषता स्पष्ट पार्न सकिन्छ । गीत, सँगीत तथा बाध्यबाधनबारे सूसुचत गर्न पनि ICT लाई उपयोग गर्न सकिन्छ ।	• स्वमूल्याङ्कन, कक्षा कार्य विभिन्न खालका प्रश्नावली , छोटा परिच्छेद लेखन, अबलोकन आदि मूल्याङ्कनका प्रक्रियाबाट स्थानीय जाडपर्व र ती चाडपर्वहरूमा गरिने मूख्य क्रियाकलाप, जातिगत सभ्यता, जातिगत गीत, सँगीत एवम् बाद्यबादन सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्ने ।	७

५. स्थानीय संरचना, विशिष्ट व्यक्तित्व र सहिद	• स्थानीय संरचना	• सिन्धुली जिल्लाको ९ ओटा स्थानीय तहको सामान्य परिचय, स्रोत साधनको उपयोग फाइदाहरू ।	• सिन्धुली जिल्लाका सबै स्थानीय तहको सामान्य परिचय दिदाँ ती स्थानीय तहका प्रमुख स्रोतसाधनको उपयोग गरी फाइदा लिने तरिकाको बारेमा सान्दर्भिक सन्दर्भपुस्तकलाई शिक्षकले उपयोग गर्न सक्नेछन् ।	• कक्षा कार्य, परियोजना कार्य, प्रश्नोत्तर या अन्य सान्दर्भिक विधिमार्फत स्थानीय संरचनाको परिचय, त्यहाँका स्रोत साधनको उपयोग र यसबाट हुने फाइदाहरू सम्बन्धी मूल्याङ्कन गर्ने ।	५
	• स्थानीय विशिष्ट व्यक्तित्व • सहिद	• सिन्धुली जिल्लाका ऐतिहासिक, शैक्षिक, राजनितिक, साहित्यि एवम समाजसेवी ऐतिहासिक (विशिष्ट) व्यक्तित्वहरूको चिनारी । • सिन्धुली जिल्लाका प्रमुख सहिदहरूको परिचय ।	• कला, संस्कृति, गीत, सँगीत, शिक्षा तथा समाजसेवामा लागेका विशिष्ट व्यक्तिहरू कृष्णविक्रम थापा, उमानाथ शास्त्री लगायतकाहरूको सामान्य चिनारी गराउन आवश्यक जानकारी आदानप्रदान गर्ने । • नेपालको राजनीतिक परिवर्तनमा सिन्धुली जिल्लाबाट सहादत प्राप्त गर्ने व्यक्तित्वहरूमध्ये कमलामाई नगरपालिकाभित्रका सहिदहरू ऋषिराज देवकोटा (आजाद), दुर्गा सुवेदी, दलबहादुर रजन, संझना दाहाल र अन्य सहिदहरूबारे सामान्य जानकारी दिन आवश्यक सन्दर्भ पुस्तकको उपयोग गर्ने ।	• स्वतन्त्र लेखन, स्वतन्त्र अभिव्यक्ति, प्रश्नोत्तर आदि माध्यमले स्थानीय विशिष्ट व्यक्ति र सहिद सम्बन्धी मूल्याङ्कन गर्ने ।	५

६. पोषण, खानपिन तथा सरसफाइ	• पोषण तथा • खानपिन	• बजारमा उपलब्ध विभिन्न जङ्कफुडको प्रयोगले हुने शारीरिक र मानसिक असर । • स्थानीय अन्नवाली, फलफुल, तरकारी तथा दुग्धपदार्थबाट, खाजा, खाना र पेय पदार्थ निर्माण गर्ने तरिका, त्यसको फाइदा र महत्व ।	• बजारमा उपलब्ध जङ्कफुड (पत्रु खाना) को पहिचान गर्दै यसको निर्वाद प्रयोग गर्ने परम्परालाई निरुत्साहित गर्न चेतनामूलक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने । यसको प्रयोगले गर्ने हानी तथा नोक्सानीको बारेमा सिकारुलाई सचेत गराउन चेतनामूलक पोष्टर, पम्प्लेटको प्रयोग गर्न सकिन्छ। विज्ञ व्यक्तिलाई स्रोत शिक्षकको रूपमा आमन्त्रण गरी जङ्कफुडको असरबारे सिकारुलाई सुसूचीत गराउन सकिन्छ । • स्थानीय स्तरमा पोषणयुक्त खाजा तथा खाना निर्माण गर्ने तरिका तथा यसको फाइदा र महत्वबारे सिकारुलाई जानकारी दिन, आवश्यक छलफल, अनुभव साटासाट तथा अभ्यासात्मक क्रियाकलापअरु सञ्चालन गर्ने /गराउने । अन्य आवश्यक क्रियाकलाप सञ्चालन गरी सिकाइ सहजीकरण गर्न सकिन्छ ।	• अवलोकन, सहपाठी मूल्याङ्कन, विभिन्न खालका लिखित वा मौखिक प्रश्नोत्तर आदिबाट पोषण तथा खानपीन सम्बन्धी के कस्ता सिकाइ उपलब्धि प्राप्त भयो भनेर यकिन गर्ने ।	१३
	• सरसफाइ	• घर र विद्यालयको फोहोरमैला व्यवस्थापन ।	• फोहोरमैला व्यवस्थापनको विविध उपायहरूको बारेमा भिडियो प्रदर्शन, अभ्यासात्मक क्रियाकलाप, प्रश्नोत्तर, छलफल जस्ता विधिहरूलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।	• सिकारुको व्यवहार अवलोकन, सहपाठी मूल्याङ्कन तथा परियोजना कार्य या अन्य विधिहरूको उपयोग गरेर घर, विद्यालय या वरपरको फोहोर मैला व्यवस्थापन सम्बन्धी मूल्याङ्कन गर्ने ।	७

७. विपद व्यवस्थापन र सुरक्षित विद्यालय	• विपद	• विपदहरू (झाडा पखाला, बाढिपहिरो, चट्याङको कारण, असर र यसबाट बच्ने उपायहरू) ।	• विपद, यसको सम्भावित कारण, स्थानीय स्तरमा घट्न सक्ने सम्भावित विपदहरू, यसको असर तथा बच्ने उपायहरूबारेमा चेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने, सिमुलेसन, प्रश्नोत्तर, अनुभव आदानप्रदान जस्ता विधिहरूलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।	• प्रश्नोत्तर, सोधपुछ, लिखित या मौखिक प्रश्नोत्तर, कक्षा कार्य आदि मूल्याङ्कनका साधानबाट विपदहरूबारे सिकारुको मूल्याङ्कन गर्ने ।	५
	• सुरक्षित हुने उपायहरू	• सुरक्षित वासस्थान (घर र विद्यालय) को आवश्यकता र महत्व । • सुरक्षित विद्यालयका फाइदाहरू । • सुरक्षित विद्यालय निर्माण गर्दा ध्यान दिनुपर्ने पक्षहरू आदि ।	• सुरक्षित विद्यालय सम्बन्धी यथोचित जानकारी दिन विषयवस्तुको प्रस्तुति, सान्दर्भिक सन्दर्भपुस्तकको प्रयोग, परियोजना कार्य, भ्रमण अवलोकन जस्ता विधिहरू या सान्दर्भिक अन्य विधि तथा प्रविधिलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।	• कक्षा कार्य, परियोजना कार्य, प्रश्नोत्तर, लिखित वा मौखिक प्रश्नोत्तर विधिबाट सुरक्षित वासस्थान, यसका फाइदाहरू या सुरक्षाका उपायहरू सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्ने ।	५

कक्षा ५

क्षेत्र	विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घन्टा
१. स्थानीय वातावरण, मूल्यमान्यता र सकारात्मक व्यवहार	• स्थानीय वातावरण	• प्राकृतिक र मानवनिर्मित वातावरणको परिचय दिन, प्रदुषणको परिचय दिन र वातावरण स्वच्छता कायम गर्ने उपायहरू अपनाउन, सिन्धुलीका प्रमुख नदी कोशी, कमला तथा खोलाहरू मरिण, चँदाहा, गडौली, गौमति तथा अन्यको सामान्य परिचय र अवस्था । सिन्धुलीको प्राकृतिक स्वरुप, जल, जमीन, जंगल, पहाड, बेसी, फाँटको परिचय, पोखरी, ताल तथा पानीको मुहान संरक्षणका उपायहरू अपनाउन, खोजी गर्न	• प्राकृति तथा मानवनिर्मत वातावरण सम्बन्धी विषयवस्तु प्रस्तुति, सान्दर्भिक दृष्टान्त, प्रश्नोत्तर, परियोजना कार्य, सान्दर्भिक सूचना प्रविधिको प्रयोग । • वातावरण प्रदुषण, वातावरण स्वच्छता कायम गर्ने उपायहरू सम्बन्धमा चार्ट, तालिका, विषयवस्तुको प्रस्तुति, छलफल, भ्रमण अलोकन विधिको प्रयोग । • सिन्धुली जिल्लाका प्रमुख नदीको परिचय र अवस्थितिको बारेमा विषयवस्तु प्रस्तुति, अन्तरिक्रया, अनुभव आदानप्रदान, सान्दर्भिक स्रोत सामग्रीको प्रयोग । • सिन्धुली जिल्लाको प्राकृतिक स्वरुप, पानिको मुहान र यसको संरक्षणका उपायहरू सम्बन्धी विषयवस्तुको प्रस्तुति, भिडियो तथा फिलिम फुटेजको प्रयोग ।	• कक्षा सहभागिता, कक्षा कार्य, व्यवहार अवलोकन, अभिभावकसँग अन्तरक्रिया वा यस्तै साधनहरूद्धारा स्थानीय वातावरण सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्ने ।	१३
	• मूल्य-मान्यता र • सकारात्मक व्यवहार	• स्थानीय रूपमा प्रचलित असल संस्कार, आचरण, मूल्यमान्यता र सभ्यताको पहिचान र ग्रहण गर्न, • अग्रजको सम्मान गर्न, .सानालाई माया गर्न तथा सत्य बोल्ने बानीको विकास गर्न, • अपाङ्गकाहरूसँग सहकार्य गर्न तथा समाज स्वीकृत व्यवहारको ग्रहण गर्न, • विद्यालय, घर तथा समाजको स्थापित नियमको पालना गर्न । सकारात्मक सोचको विकास ,	• स्थानीय संस्कार, असल आचरण, नैतिक मूल्यमान्यता सम्बन्धी विषयवस्तुको प्रस्तुति, अभ्यासात्मक क्रियाककलाप, परियोजना कार्य, व्यवहार अलोकन आदि सान्दर्भिक सिकाई सहजीकरण क्रियाकलापमको प्रयोग । • समाज स्वीकृत व्यवहार तथा समाजको स्थापित नीति नियम सम्बन्धी जानकारीका लागि अनुभव आदानप्रदान, विषयवस्तुको प्रस्तुति, मूल्य रेखा/ (Value Line) भ्यालु लाइनको प्रयोग या अन्य सान्दर्भिक सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापहरूको प्रयोग ।	• व्यवहार अवलोकन, स्वमूल्याङ्कन, सहपाठी मूल्याङ्कन, परियोजना कार्य, अभिभावकसँग अन्तरक्रियाआदिबाट मूल्यमान्यता र सकारात्मक व्यवहार सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्ने ।	१०

२. स्थानीय पेशा, व्यवसाय, सीप र प्रविधि	• स्थानीय पेसा, व्यावसाय	• स्थानीय पेसाको परिचय, महत्व, अन्नबाली, फलफुल, तरकारी खेति गर्ने तरिका, त्यसमा लाग्ने प्रमुख रोगहरूको पहिचान र घरेलु विधिबाट उपचार गर्ने तरिका । • जडिबुटि प्रशोधन, बनजंगल संरक्षण गर्ने उपायहरूको अवलम्बन । • अन्नबाली, फलफुल तरकारी उत्पादन गरी आर्थिक लाभ लिने क्रियामा सहभागी, पशुपन्छीपालन, त्यसमा लाग्ने रोगहरूको पहिचान, उपचार र उत्पादन गरी जीविकोपार्जनमा सहजता बनाउन, प्राकृतिक संरक्षणका लागि बृक्षारोपण,	• अनुभव साटासाट, अवलोकन, छलफल, विषयवस्तुको प्रस्तुति, परियोजना कार्य जस्ता विधिहरूलाई उपयोग गर्दै स्थानीय पेसाको परिचय र महत्व, विभिन्ने खेतीपातिमा लाग्ने रोहरूको पहिचना र घरेलु विधिबाट उपचार गर्ने तरिकाहरू, जडिबुटि प्रशोधन, बनजंगल संरक्षण गर्ने उपायहरूको अवलम्बन सम्बन्धी विषयवस्तुबारे सहजीकरण सकिन्छ । • विभिन्न पेसा, व्यावसाय गरेर उत्पादनसँग जोडिने र आर्थिक लाभ लिन सिकारुलाई उत्प्रेरित गर्ने सान्दर्भिक गतिविधिहरू सञ्चालन गर्ने ।	• कक्षा कार्य, प्रश्नोत्तर, परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, लिखित वा मौखिक प्रस्तुति आदिको आधारमा स्थानीय पेसा तथा व्यावसायको सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्ने ।	९
	• स्थानीय सीप र प्रविधि	• सालको पात, भोर्लाको पात केराको पात वा अन्य बनस्पतिको पातबाट दुना, टपरी, बोहोती आदि सामग्री निर्माणको सीप । माटो, ढुंगा, बाँस, काठ, लेखिसकेका डट्पेन, खर, काँस, मकैको खोष्टा, गहुँको छवाली, आदिबाट विभिन्न उपयोगी तथा सजावटका सामग्रीहरूको निर्माण र प्रयोग ।	• स्थानीय प्रविधि तथा सीपको प्रयोग गरी जीवीकोपार्जन गर्न उत्साहित गर्ने तथा स्थानीय विज्ञलाई बोलाएर दुना, टपरी, कुचो, पिरा, सजावट या अन्य घरेलु सामग्रीहरू निर्माणको अभ्यासात्मक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने । • सिकारुलाई बढीमा ५ ओटा ऐच्छिक घरेलु सामग्री निर्माणको सीप विकास गराउने तर्फ योजना बनाई आवश्यक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न, स्थानीय घरेलु उद्योग तथा सञ्चालककहरूसँग अनुभव आदानप्रदान गर्ने वातावरण निर्माण गर्नतर्फ शिक्षक क्रियाशील हुने । घरेलु सामग्री निर्माण सम्बन्धमा आवश्यक सान्दर्भिक क्रियाकलाप सञ्चालनको लागि सम्भव भए सूचना तथा अन्य प्रविधिहरूलाई पनि उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।	• अबलोकन, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, • लिखित वा मौखिक कार्य, सीप प्रदर्शन आदिको माध्यमले स्थानीय सीप र प्रविधि सम्बन्धी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कन गर्ने ।	११

३. ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र पर्यटकीय सम्पदा	• स्थानीय सम्पदा	• सिन्धुली गढीको युद्धमा हाम्रा पुर्खाहरूले गरेको योगदान, सिन्धुलीगढीको विकास, प्रचार प्रसार र संरक्षणका प्रयासहरू • जिल्लामा अवस्थित धार्मिक, ऐतिहासि, प्राकृतिक, सांस्कृतिक र पुरातत्व सम्पदाहरूको परिचय, महत्व र संरक्षणका उपायहरू । • पर्यटनका लागि सम्भावित गन्तव्यहरूको पहिचान, प्रचार प्रसार र संरक्षणका उपायहरू । • प्रमुख मठमन्दिरहरू, गुम्बा, चर्च लगायतका सांस्कृतिक सम्पदाहरूको परिचय, महत्व र संरक्षणका उपायहरू	• कथाकथन, सोधखोज, परियोजना कार्य, सान्दर्भिक स्रोतसामग्रीको प्रयोग जस्ता विधिको प्रयोग गर्दै सिन्धुलीगढीको युद्धमा हाम्रा पुर्खाहरूले गरेको योगदान तथा सिन्धुलीगढीको विकास तथा प्रचार पसारमा कमलामाई नगरपालिका, बाग्मती प्रदेश र संघीय सरकारले गरेका प्रमुख कार्यहरूबारे सिकारुलाई सुसूचित गर्ने । • सिन्धुली जिल्लामा अवस्थित सम्पदाहरू मध्ये धार्मिक, ऐतिहासिक, प्राकृतिक, सांस्कृतिक (पर्यटकीय) प्रमुख ५-५ ओटा सम्पदाहरूको परिचय, महत्त्व र संरक्षणका उपायहरूबारे समुचित जानकारी दिन सान्दर्भिक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने ।	• प्रश्नोत्तर, परियोजना कार्य, लिखित वा मौखिक प्रश्नोत्तर वा यी र यस्तै मूल्याङ्कनका साधनहरूद्वारा मूल्याङ्कन गर्ने ।	२५

४. जातजाति, भाषाभाषी तथा चाडपर्वहरू	• स्थानीय जातजाति र भाषा	• सिन्धुली जिल्लाभित्रका विभिन्न जातजातिहरू, जनजाति, सीमान्तकृत, लोपोन्मुख, अल्पसङ्ख्यक, दलित तथा पिछडिएको बर्गको परिचय । • जातिगत चालचलन र धर्मसंस्कारको परिचय, महत्व र संरक्षणका उपायहरू, • जातिगत भाषा संस्कृतिको परिचय र संरक्षणका उपायहरू ।	• सिन्धुली जिल्लाभित्रका जातिगत संस्कार, सभ्यता, चाडपर्व, धर्मसंस्कारको चिनारी समेटिएका आवश्यक विषयवस्तुको प्रस्तुति तथा छलफल र प्रश्नोत्तरको माध्यमबाट जातिगत भाषा र आफ्नो मातृभाषा संरक्षणका उपायहरू अवलम्बन गर्न उत्प्रेरित गर्ने ।	• कक्षा कार्य, परियोजना कार्य, लिखित वा मौखिक प्रस्तुति आदि मूल्याङ्कनका साधनहरूलाई स्थानीय जातजाति र भाषा सम्बन्धमा सिकारुमा अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि प्राप्त भयो या भएन भनेर यकिन गर्ने ।	१०
	• स्थानीय चाडपर्वहरू	• जातिगत चाडपर्व, बाजा, गीत, मेलापर्व, जात्रा आदि ।	• स्थानीय तथा जातिगत गीत, सँगीत, बाद्यबादन, मेलापर्व, जात्रा जातिगत चाडपर्व आदिको बारेमा आवश्यक विषयवस्तुको प्रस्तुति तथा छलफल, अनुभव आदानप्रदान, प्रश्नोत्तर जस्ता विधिलाई सिकाइ सहजीकरणमा उपयोग गर्ने । • अन्य सान्दर्भिक क्रियाकलाप तथा विधि प्रविधिलाई पनि आवश्यकतानुसार उपयोगमा ल्याउन सकिने छ ।	• स्वतन्त्र अभिव्यक्ति, सामुहिक प्रस्तुति, परियोजना कार्य वा प्रश्नोत्तर विधिलाई स्थानीय चाडपर्वहरूसँग सम्बन्धित विषयवस्तुको मूल्याङ्कन गर्ने ।	१०

५. स्थानीय संरचना, विशिष्ट व्यक्तित्व र सहिद	• स्थानीय संरचना	• सिन्धुली जिल्लाका स्थानीय तहहरूमा उपलब्ध प्रमुख साधन र स्रोत । • जिल्ला समन्वय समिति र स्थानीय तहको संरचना, काम, कर्तव्य र अधिकार ।	• सिन्धुली जिल्लाको स्थानीय तहहरूमा उपलब्ध प्रमुख स्रोतसाधन, जिल्ला समन्वय समिति र स्थानीय तहको संरचना, काम, कर्तव्य र अधिकारबारे उपयुक्त सन्दर्भ सामग्री र क्रियाकलाप उपयोग गर्दै सिकारुलाई सहजीकरण गर्ने ।	• प्रश्नोत्तर, कक्षा कार्य या अन्य उपयुक्त विधि अपनाएर सिकारुको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था मूल्याङ्कन गर्ने ।	५
	• स्थानीय • विशिष्ट व्यक्तित्व र • सहिद	• जिल्लाका ऐतिहासिक, शैक्षिक, राजनितिक, साहित्यिक, एवम् समाजसेवी ऐतिहासिक व्यक्तित्वहरूको चिनारी । • सिन्धुली जिल्लाका प्रमुख सहिदहरूको परिचय र उहाँहरूको योगदान ।	• स्थानीय विशिष्ट व्यक्तित्वहरू अन्तर्गत समाजसेवामा योगदान पुऱ्याएका व्यक्तित्वहरू तथा राजनीति एवम् सामाजिक परिवर्तनमा योगदान दिई सहादत प्राप्त गरेका सहिदहरूको सामान्य परिचय र उहाँहरूको योगदानबारे वक्तृत्वकला, खोज अनुसन्धान, परियोजना कार्य, विषयवस्तुको प्रस्तुति जस्ता क्रियाकलापहरूलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।	• सामुहिक या व्यक्तिगत रूपमा सिकारुलाई विशिष्ट व्यक्तित्व र सहिदको चिनारी एवम् योगदानको बारेमा लिखित वा मौखिक प्रस्तुति गर्न लगाउने, परियोजना कार्य दिने र सोको आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने ।	५

७. पोषण, खानपिन तथा सरसफाइ	• पोषण र खानपिन	• जङ्कफुड परिचय र यसको असर र यसबाट बच्ने उपाय । • घरमा निर्मित स्वस्थ खाना, खाजा र पेय पदार्थको निर्माण, प्रयोग, फाइदा, महत्व र यसको सकारात्मक पक्ष । • स्थानीय स्तरमा घरेलु समानबाट दिवा खाजा बनाउने तरिका, त्यसको उपयोग र फाइदा ।	• जङ्कफुड (पत्रुखाना), यसको असर र यसबाट बच्ने उपायहरू, घरमा निर्मित पोषणयक्त खाना, यसको महत्व, फाइदा र यसको निर्माण, प्रयोग गर्ने तरिका जस्ता विषयवस्तुबारे सान्दर्भिक विषयवस्तुको प्रस्तुति, परियोजना कार्य, प्रश्नोत्तर, अभ्यासात्मक क्रियाकलाप जस्ता गतिविधिहरू सञ्चालन गरी सिकाइ सहजीकरण गर्ने ।	• परियोजना कार्य, अभिभावकसँग अन्तरक्रिया, व्यवहार अवलोकन या अन्य उपयुक्त विधिमार्फत पोषण र खानपिन सम्बन्धी अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि सिकारुमा प्राप्त भए या नभएको यकिन गर्ने ।	१३
	• सरसफाइ	• भान्सा, घर, विद्यालबाट निष्काशित फोहोर मैलाको व्यवस्थापन । • वातावरणीय सरसफाइ तथा फोहोर मैलाको व्यवस्थापन ।	• भान्सा, घर, विद्यालयबाट निष्काशित फोहोरमैलाको व्यवस्थापन, वातावरणीय सरसफाइ तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी चेतना अभिबृद्धि गर्न सान्दर्भिक क्रियाकलाप तथा सान्दर्भिक प्रयोगात्मक गतिविधि तथा परियोजना सञ्चालन गर्ने/गराउने ।	• व्यवहार अवलोकन, अभिभावकसँग अन्तरक्रिया तथा प्रयोगात्मक र परियोजना कार्यको माध्यमले सरसफाइ सम्बन(धी मूल्याङ्कन गर्ने ।	७

७. विपद व्यवस्थापन र सुरक्षित विद्यालय	• विपद व्य(वस्थापन	• विपदहरू भुकम्प, आँधिहुरी, आगलागि आदि विपतबाट बच्ने उपायहरू । • विपद व्यवस्थापनका उपायह(रूको अवलम्बन । • सुरक्षित विद्यालयको परिचय, आवश्यकता र महत्व ।	• स्थानीय तहमा घट्न सक्ने तथा घटिरहेका विपदहरू र यसबाट बच्ने उपायहरूको बारेमा सिमुलेसन, प्रयोगात्मक कार्यहरू, प्रश्नोत्तर, छलफल, परियोजना कार्य आदि माध्यमबाट सहजीकरण गर्न सकिन्छ ।	• प्रश्नोत्तर, सिकरुको व्यवहार प्रदर्शन, कक्षा कार्य, लिखित या मौखिक जानकारी आदिको माध्यकले विपद व्य(वस्थापन सम्बन्धी मूल्याङ्कन गर्ने ।	५
	• सुरक्षित विद्यालय	• विद्यालयलाई सुरक्षित बनाउने तरिका । • विद्यालयको भवन, कक्षाकोठा, खेलमैदान, धारा, शौचालय, चमेनागृह आदिलाई सुरक्षित बनाउने उपायहरू आदि ।	• सुरक्षित विद्यालय के हो ? यसको आवश्यकता किन पर्छ ? विद्यालयलाई के कसरी सुरक्षित बना(उन सकिन्छ ? कक्षाकोठा, खेलमैदान, शौचालय, चमेना गृह लगायत दैनिक सम्पर्कमा आइरहने स्थानहरूको सुरक्षाको लागि अपनाउनुपर्ने उपायह(रूबारे प्रश्नोत्तर, अभ्यासात्मक क्रियाकलाप या अन्य सान्दर्भिक विधि तथा प्रविधिलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।	• लिखित वा मौखिक अभि(व्यक्ति, विद्यार्थीको अनुभव प्रद(र्शन, परियोजना कार्य आदिबाट मूल्याङ्कन गर्ने ।	५

९. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय वस्तुस्थितिको सापेक्षतामा तयार गरिने पाठ्यक्रम हो । एउटै पालिकामा पनि स्थानीय विषयवस्तुहरूको सन्दर्भ र परिवेशमा एकरूपता नहुन सक्छ । स्थानीय विषयकोलागि पाठ्यपुस्तकको परिकल्पना गरिदैन तथापी विषयवस्तुसँग सम्बन्धित विभिन्न सन्दर्भपुस्तकहरूलाई उपयोगमा भने ल्याउन सकिन्छ । सिकारुको रुचि, उमेर, क्षमता र स्थानीय परिवेशको जगमा यसको सिकाइ सहजीकरण गर्नुपर्ने भएकोले एउटै विधि वा सिकाई क्रियाकलाप स्थानीय विषयमा सान्दर्भिक हुदैन । यस अर्थमा पनि परिवेश सापेक्ष शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप बाञ्छनीय हुन्छ, स्थानीय पाठ्यक्रमको सिकाइ सहजीकरणको सम्बन्धमा । स्थानीय विषय पढ्ने र पढाइने विषय भन्दापनि गर्ने र गराइने विषय हो । यो स्थानीय विशिष्ट परिस्थिति सापेक्ष हुन्छ जसले गर्दा यसले पाठ्यपुस्तकको परिकल्पना गर्दैन । एउटै पालिकाको विभिन्न क्षेत्रको वस्तुस्थिति पनि फरकफरक हुनसक्ने भएकाले ठाउँ विशेष यसका क्रियाकलापहरू पनि फरकफरक हुनसक्ने सम्भावना रहन्छ । कुनै पनि विषयवस्तुको प्रभावकारी सिकाइका लागि प्रभावकारी शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप, आवश्यक शैक्षणिक योजना निर्माण, त्यसको कार्यान्वयनको आवश्यकता हुन्छ । स्थनीय पाठ्यक्रमका विषयवस्तुको सिकाइका लागि पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका विषयक्षेत्रसँग सम्बन्धित भई विभिन्न विद्यार्थी केन्द्रित क्रियाकलाप, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्यलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको समुचित प्रयोग गर्दै विषयवस्तुको बारेमा सिकारुलाई स्पष्ट पार्न सकिन्छ । स्थानीय पाठ्यक्रम शिक्षणको विधि तथा क्रियाकलाप यही नै हुन्छ र हुनुपर्छ भन्ने हुदैन तथापी शिक्षण सिकाइ गर्दा निम्नानुसार शिक्षण विधि र क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ :

❖ **छलफल** /प्रश्नोत्तर : विभिन्न विषयहरूमा छलफल गर्नका लागि के के बुँदामा छलफल गर्ने हो र छलफल पश्चात् के कस्ता प्रश्नहरू सोध्ने हो त्यसको पूर्व तयारी गरेर छलफल सञ्चालन गर्नु पर्छ । उदाहरणका लागि स्थानीय तहमा उत्पादन गरिने तरकारीका बारेमा छलफल गरी प्रश्नोत्तर गर्ने हो भने तलका जस्ता बुँदाहरूमा छलफल गर्न सकिन्छ :

- **तिम्रो बुबा के काम गर्नुहुन्छ ?**
- तिम्रो बुवाले कुन पेसा गर्नुहुन्छ ?
- तिमी कक्षाकोठा फोहोर भयो भने के गर्छौ ?

- आफूभन्दा ठूलालाई तिमी के गर्छौ ?
- तिमीलाई कुन फल मनपर्छ ? किन मनपर्छ ?
- जङ्कफुड (पत्रुखाना) ले हाम्रो स्वास्थ्यमा कस्तो असर पर्छ ?
- किन स्थानीय स्तरमा निर्मित घरमा बनाएको पोषणयुक्त खाजा खानु पर्छ ?

❖ **प्रदर्शन :** शिक्षक, विद्यार्थी र सरोकारवालाहरूबाट विभिन्न साामग्रीहरू सङ्कलन गरेर, विभिन्न कृषि मेला, उद्योग मेला, सांस्कृतिक पर्व आदिमा सहभागी गराएर गरिएको प्रदर्शन अवलोकन गर्ने, त्यस बारेमा छलफल गर्ने जस्ता क्रियाकलापहरू गर्न सकिन्छ । आवश्यकताअनुसार वास्तविक घटना या गतिविधिहरू अवलोकन गर्न लगाउने, सान्दर्भिक भिडियो क्लिप्स, फिलिम फुटेज, चित्र, तश्वीर तथा श्रब्य, दृष्य, श्रब्य–दृष्य सामग्री, मोवाइलमा रेकर्ड या भिडियो खिचेर पनि सिकारुलाई देखाउन सकिन्छ । यसो गर्दा विषयवस्तुको बारेमा थप स्पष्ट पार्न सकिन्छ ।

- तिम्रो घरमा भएका कुनै तिन ओटा अन्नबाली देखाऊ /को नाम भन । वा चित्रमा भिडियोमा भएका मध्ये कुन कुन अन्नबालीहरू तिम्रो घरमा छन् ? कुनै ३ वटा अन्नबालीको नाम भन ।
- तिम्रो वरपर भएको कुनै दुई मठमन्दिरको नाम लेखेर प्रदर्शन गर ।
- कुनै एक लोक गीत गाएर सुनाऊ
- स्थानीय बस्तुको प्रयोग गरी कुनै एक सामग्री निर्माण गर ।

❖ **सहभागिता :** गरेर सिक (Learning by doing) विधि नै सहभागिता विधि हो । सहभागिता विभिन्न कार्यमा गराउन सकिन्छ । सहभागितामा जिम्मेवारी बढ्छ । तसर्थ विभिन्न कार्यक्रमहरूमा विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराउनु पर्छ । यसो गर्दा विद्यार्थीहरूले हेरेर र गरेर धेरै कुराहरू सिक्दछन् ।

- अशक्त व्यक्तिले बाटो काट्न नसक्दा तिमी के गर्छौ ?
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूसँग हामीले कस्तो व्यवहार गर्नुपर्छ ?

❖ **अवलोकन भ्रमण र अभ्यास :** विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न कुराहरूको अवलोकन भ्रमण र अभ्यासमा सहभागी गराउनु पर्छ । नदी, नाला, धार्मिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक सम्पदा आदिको भ्रमण र अवलोकन गरेर सिकाउन सकिन्छ । अवलोकन भ्रमण पश्चात् सिकारुले सिकेका कुराहरूलाई प्रस्तुत गराउन लगाउने गर्न सकिन्छ ।

❖ **परियोजना कार्य :** अभ्यास कै महत्त्वपूर्ण अङ्गका रूपमा हिजोआज परियोजना कार्य गर्ने गराउने गरिन्छ । यस्तो कार्य एउटा निश्चित खाका तयार पारेर सम्पन्न गर्नु पर्दछ । त्यस्तो खाका भनेको के गर्ने, किन गर्ने, कसरी गर्ने, कसले गर्ने, खर्च कति लाग्ने जस्ता कुराहरू पहिले नै सोच्नु पर्छ । परियोजना कार्य मार्फत करेसाबारी निर्माण, स्थानीय प्रविधिको प्रयोग, फलफूल एवम् तरकारी खेती, स्थानीय सामग्री निर्माण र प्रदर्शन जस्ता कार्यहरू गर्न/गराउन सकिन्छ ।

❖ **अभिभावकीय संलग्नता :** शिक्षकले स्थानीय विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कतिपय सिकारुको व्यवहारसँग गाँसिएका आचरण, मूल्यमान्यता, सोचाइ र व्यवहार परिवर्तत लिखित या मौखिक तवरले सहजीकरण गरेरमात्र पुग्दैन । सिकारुले घरको वातावरण, अभिभावकको सहयोग र निर्देशनबाट सिक्ने गर्दछ । यस्तो परिवेशमा सिकाइ सहजीकरणमा अभिभावकीय संलग्नतालाई पनि समुचित स्थान दिनुपर्ने हुन्छ । अभिभावकको सल्लाह, निर्देशन तथा प्रतिक्रियालाई आधार बनाएर आवश्यकता अनुसार उपचारात्मक शिक्षण पद्धतिलाई पनि उपयोग गर्न सक्नु पर्दछ ।

❖ **कथाकथन वा गीत/सँगीत विधि :** पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको सिकाइ उपलब्धि तथा पाठ्यक्रममा समाविष्ट विषयवस्तुको जगमा रहेर सान्दर्भिक कथा, कविता, गीत तथा सँगीतको माध्यकले पनि सिकाई सहजीकरण गर्न सकिन्छ । यसो गर्दा अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि प्राप्तिमा सहजता हुन्छ नै साथसाथै विषयवस्तुको धारणालाई समेत थप स्पष्ट पार्न सकिन्छ ।

❖ **भूमिका निर्वाह तथा नाटकीकरण विधि :** स्थानीय पाठ्यक्रममा उल्लिखित विषयवस्तुको बारेमा सिकारुलाई स्पष्ट पार्न सिकारु स्वयम्लाई सिकाइ सहजीकरणको माध्यम बनाउन सकिन्छ । यसको लागि सिकारुलाई विभिन्न भूमिका निर्वाह गर्ने वातावरण दिइनु पर्दछ । जस्तै अपाङ्गतामैत्री व्यवहार प्रदर्शन गर्न यदी कक्षाकोठामा अपाङ्ग बालबालिकाहरू छैनन् भने सिकारुमध्ये कुनै एकलाई अपाङ्ग व्यक्तिको रूपमा भूमिका निर्वाह गर्न लगाउने र अरुलाई अपाङ्ग व्यक्तिलाई सहयोग गरेको भुमिका दिएर यो विधि प्रयोग गर्न सकिन्छ । यसैगरी सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन, वृद्धवृद्धा तथा अग्रजहरूलाई सम्मान गर्ने खालको नाटक तयार गरेर पनि सिकारुलाई विषयवस्तुबारे स्पष्ट पार्न सकिन्छ ।

❖ **अन्वेषण, अनुसन्धान तथा खोज विधि :** विषयवस्तुको सान्दर्भिकता र अपेक्षित सिकाइ उपलब्धिको अपेक्षालाई समुचित ध्यान दिँदै समस्या या प्रश्नको प्रस्तुति, गरिने क्रियाकलाप, निकालिने निश्कर्ष र सञ्चालन गरिने अन्वेषण, अनुसन्धान तथा खोज कार्यको बारेमा सिकारुलाई आवश्यक निर्देशन दिई सो सम्बन्धी क्रियाकलापमा सहभागी गराउन सकिन्छ ।

❖ **प्रविधियुक्त कक्षा** : विषयवस्तुलाई थप स्पष्ट पार्दै आपेक्षित सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गराउनका लागि आवश्यकतानुसार, मोवाइल, कम्प्युटर, प्रोजेक्टर, विभिन्न प्रकृतिका सामाजिक सञ्जालहरूको समुचित प्रयोग गरी धारणाहरूको दृष्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

❖ **अन्य सान्दर्भिक सिकाइ सहजीकरण विधिहरू** : आगमन तथा निगमन विधि, निर्माणात्मक तथा सहयोगात्मक कक्षा शिक्षण विधि, खेल विधि, परियोजना कार्य, क्षेत्र भ्रमण विधि, अन्तरक्रिया विधि, उदाहरण र प्रयोग विधि आदि सान्दर्भिक विधिहरूलाई विषयवस्तुको प्रकृति, अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि, समय, सन्दर्भ र परिवेशको आधारमा सिकाइ सहजीकरण गर्न सकिन्छ । सिकाइ सहजीकरण छनौट र प्रयोग गर्नुको मुख्य ध्येय भनेकै सिकारुले निर्दिष्ट सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गर्न सकुन भन्ने नै हो ।

१०. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया छनौट गर्दा ध्यान दिनुपर्ने पक्ष

स्थानीय पाठ्यक्रम/स्थानीय विषय स्थानीय परिवेशमा तयार गरिएको आवश्यकता केन्द्रित विषयवस्तुहरूको सँगालो भएकोले अन्य विषयहरू जस्तो तोकिएको पाठ्यपुस्तक/कार्यपुस्तकमा उल्लेख भए बमोजिम सिकाइ सहजीकरण गर्न सम्भव हुदैन । विषयवस्तुको माग र सिकारुको अवस्थालाई मध्यनजर गर्दा स्थानीय विषय पठनपाठन गराउनु पर्ने भएकोले पनि यसको सिकाइ सहजीकरण अन्य विषय भन्दा अलि फरक हुन सक्ने सम्भावना रहन्छ । सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा मेलखाने शिषण विधि तथा प्रविधि छनौट गर्दा ध्यान दिनुपर्ने केही महत्वपूर्ण पक्षहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छः

- **विषयवस्तु तथा सिकाइ उपलब्धि** : स्थानीय पाठ्यक्रममा उल्लेख गरिएको तथा कक्षागता, एकाइगत तथा पाठगत विषयवस्तु तथा अपेक्षित सिकाइ उपलब्धिसँग मेलखाने सिकाइ सहजीकरण विधि छनौट र प्रयोगमा समुचित ध्याान दिनुपर्दछ । उदाहरणका लागि स्थानीय सीप र प्रविधि सम्बन्धमा शिक्षण सिकाइ गर्दा सिकारुलाई ब्याख्यान वा विश्लेषणात्मक विधिबाट सहजीकरण गर्दा अपेक्षित सीप विकास गर्न सकिन्न । यसको लागि प्रयोगात्मक, अभ्यासात्मक तथा प्रदर्शन जस्ता विधिहरू आवश्यक हुन्छन् ।

- **बालमनोविज्ञान :** पाठ्यपुस्तक तथा कार्यपुस्तकद्धारा चित्रात्मक प्रस्तुतिबाट सिकिरहेका विद्यार्थीहरूलाई स्थानीय पाठ्यक्रमबिना कुनै पाठ्यपुस्तक या कार्यपुस्तकबाट पढ्नु पर्दा असहजताको अनुभूति हुनसक्छ । यस्तो अवस्थामा सर्वप्रथम सिकारुको दैनिक जीवन तथा स्थानीय परिवेश अनुकूलको स्थानीय विषय शिक्षण गर्दा सिकारुको उमेर, रुचि, व्यक्तिगत क्षमता, पूर्वज्ञान, प्रवृत्ति आदिलाई ध्यान दिई सोही बमोजिमका सिकाइ सहजीकरण विधि उपयोगमा ल्याउनुपर्ने हुन्छ ।

- **स्रोत साधनको उपलब्धता :** स्थानीय विषयको सिकाइ सहजीकरण गर्दा शिक्षण विधि तथा रणनीति छनौटको सन्दर्भमा आर्थिक, मानवीय, भौतिक एवम् स्थानीयताको दृष्टिकोणले उपयुक्त हुने र स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनको सहजतापूर्वक प्रयोग गर्न सकिने हिसावले छनौट गर्नु पर्दछ ।

- **विद्यालय वातावरण र शिक्षण सिकाइ परिस्थिति** : विद्यालयको वातावरण, विद्यार्थी तथा विद्यार्थी आउने समुदायको पृष्ठभूमिमा परिस्थिति सापेक्ष शिक्षण विधि तथा प्रविधिहरूको छनौट र उपयोगलाई ध्यान दिई शिक्षण सिकाइको योजना निर्माण गर्नुपर्ने हुन्छ । विद्यालयमा के कस्ता शैक्षिक सामग्रीहरू उपलब्ध छन् ? स्थानीय स्तरबाट थप सामग्रीहरू के कसरी उपलब्ध गराउन सकिन्छ ? शिक्षण सिकाइको लागि हाम्रो लागि कस्तो परिस्थिति विद्यमान छ ? जस्ता कुराहरूको सही र सार्थक विश्लेषण गरी शिक्षण विधिको छनौट र प्रयोग गर्न सके स्थानीय विषयको सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सहजरूपमा सञ्चालन गर्न सकिन्छ ।

- **शिक्षकको योग्यता, क्षमता, र रुचि :** स्थानीय विषय केवल पाठ्यक्रम र विभिन्न सन्दर्भ सामग्रीद्वारा पठनपाठन गर्नुपर्ने भएकोले शिक्षक योग्य भएर मात्र पुग्दैन । शिक्षकले आत्मविश्वासका साथ आवश्यक विधि तथा प्रविधि र शिक्षण सामग्रीको व्यवस्थापन गर्न पनि सक्रिय हुनु पर्छ । लगनशील र पेसासँग बफादार शिक्षकले मात्र इमानदारपूर्वक आवश्यक स्रोत सामाग्रीको व्यवस्थापन गरेर स्थानीय विषय पठनपाठन गर्न सक्ने भएकोले शिक्षकको क्षमता र आत्मविश्वास विकास गर्न स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम तथा शिक्षण विधिको बारेमा यथोचित तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ ।

- **स्थानीय परिवेश, सन्दर्भ र प्रसंग** : स्थानीय विषयवस्तु स्वभावले नै स्थानीय परिवेश, स्थानीय सन्दर्भ र प्रसंग सापेक्ष हुन्छ । विषयवस्तुको स्वरुप र अपेक्षित सिकाइ उपलब्धिलाई स्थानीय परिवेशसँग संयोजन–गर्दै स्थानीय वातावरण अनुकूल शिक्षण विधि र प्रविधिको छनौट गरी सिकाइ सहजीकरण गर्न सकिने भएकोले स्थानीय परिवेश र सन्दर्भलाई पनि विशेष ध्यान दिन आवश्यक हुन्छ ।

११. मूल्ल्याङ्कन प्रणाली

मूलतः स्थानीय पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका विषयवस्तुहरूको मूल्याङ्कन गर्न सिकारुले प्राप्त गरेका उपलब्धिहरू परियोजना कार्यमार्फत गर्न सान्दर्भिक हुन्छ। पेपर-पेन्सिल टेस्टबाट मात्र स्थानीय विषयको उपलब्धि मूल्याङ्कन गर्दा पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेको सिकाइ उपलब्धि प्राप्त भए/नभएको यकिन गर्न कठिन हुन्छ। तर पनि विद्यार्थी मूल्याङ्कन पाठ्यक्रमको एक अभिन्न अंग हो। यस अन्तर्गत विद्यार्थी मूल्ल्याङ्कन र पाठ्यक्रम मूल्ल्याङ्कन महत्त्वपूर्ण छन्। वर्तमान पाठ्यक्रमले कक्षा ७ सम्म विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्ल्याङ्कनलाई विशेष जोड दिएको छ। कक्षा १–३ मा निरन्तर सत्सँगशत् विद्यार्थी मूल्ल्याङ्कन कै आाधारमा, कक्षा ४–५ मा ५० सँगशत निरन्तर विद्यार्थी मूल्ल्याङ्कन र ५० सँगशत आवधिक परीक्षाका आधारमा मूल्ल्याङ्कन गर्नु पर्ने प्रावधान छ। तर, यही शैक्षिक सत्र २०७७ देखी लागू भएको कक्षा १ को एकिकृत पाठ्यक्रमले निरन्तर मूल्याङ्कनलाई समसामयिक परिमार्जन गरिसकेको छ। यसको लागि सक्षमतामा आधारित पाठ्यक्रमको अवधारणा अनुरुप विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ। यसो भनेको निश्चित समयावधिमा नभई नियमित, निरन्तर तथा कक्षा क्रियाकलापको अङ्गको रूपमा नै मूल्याङ्कनलाई प्रयोग गरिनुपर्छ भनिएको हो। स्थानीय पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन पनि यही आधारमा नै गर्नुपर्दछ। स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयहरूमा विद्यार्थीहरूले पढेर भन्दा प्रत्यक्ष अवलोकन गरेर, पेसा ब्यवसायका काम गरेर एवम् स्वयम् कार्याभ्यासमा संलग्न भएर तथा सामाजिक र सामुदायिक गतिविधिमा सहभागी भएर सिक्दछन्। यस्तो सिकाइ प्रक्रियाको मूल्याङ्कन अनौपचारिकरूपमा निरन्तर गरिनु पर्दछ। यसका लागि प्रश्नोत्तर, छलफल, क्रियाकलापहरूको अवलोकन, अभिभावक वर्गको राय प्रतिक्रिया, विद्यार्थी वर्गकै साथी समूहको राय प्रतिक्रिया आदि उपयोगी हुन्छन्। विद्यार्थीहरूलाई स्थानीय सिप सिकाउने कुरालाई जोड दिने पाठ्यक्रम भएमा उत्पादन प्रणालीसँग आबद्ध गरी अभिभावकहरूको आय आर्जनमा पनि सहयोग पुग्न सक्छ। पाठ्यक्रम बमोजिम स्थानीय पाठ्यक्रमको पनि आवधिक परीक्षाहरू समेत लिई तोकिएका ढाँचामा प्रगति अभिलेख र पोर्टफोलियोहरू पनि राख्नु पर्दछ। पाठ्यक्रमको समग्र मूल्याङ्कन भने पाठ्यक्रम निर्माण समूह, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक र अन्य सरोकारवालाहरू समेतको संयुक्त प्रयासमा अवलोकन, अन्तर्क्रिया र छलफलबाट गर्न सकिन्छ। यो पाठ्यक्रम स्थानीय तहमै कार्यान्वयन गरिने भएकोले यसलाई निरन्तर अद्यावधिक (Update) पनि गर्दै लान आवश्यक छ। आवश्यक ठानिएका विषयवस्तुहरू थप गर्दै र आवश्यक नठानिएका विषयवस्तुहरू हटाउँदै जान पनि सकिन्छ।

स्थानीय विषयको मूल्याङ्कन गर्दा प्रत्येक विद्यार्थीहरूको कार्यसञ्चयीका (Portfolio) व्यवस्थित गरि राख्न आवश्यक हुन्छ । सिकारुको कक्षा कार्य, उपस्थिति, परियोजना कार्य, व्यवहार अवलोकनबाट देखिएको अपेक्षित परिवर्तन, उपलब्धि परीक्षा आदिलाई अध्यावधिक गर्दै सोही आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिनुपर्छ । सिकारुको मूल्याङ्कनमा सिकाइ क्षेत्रमा प्राप्त भएको अपेक्षित ज्ञान, सीप, बुझाइ, व्यवहारलाई आवश्यकता अनुसार विश्लेषण, मूल्याङ्कन र सिर्जनशीलता (Creativeness/Creativity) लगायतका उच्च क्षमता परीक्षण गर्नका लागि साधन तथा प्रक्रियाको अबलम्बन गर्नुपर्छ । स्थानीय विषयको सम्भावित मूल्याङ्कन नमुनालाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ :

क्र.स.	मूल्याङ्कन तरिका	मूल्याङ्कन साधन	कैफियत
१.	प्रश्नोत्तर	प्रश्न चित्र, घट्ना प्रश्न, छोटा मौखिक या लिखित प्रश्न, खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने, ठीक/बेठीक प्रश्न, बहुबैकल्पिक प्रश्न आदि ।	
२.	अवलोकन	रुब्रिक्स, रुजुसूची, श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न, घट्ना वर्णन आदि ।	
३.	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य	मौखिक प्रश्न, स्वतन्त्र अभिव्यक्ति, बूँदागत प्रस्तुति, रुब्रिक्स, रुजुसूची, श्रेणीमापन,	
४	सहपाठी मूल्याङ्कन	विभिन्न खालका फाराम, रुजुसूची, श्रेणीमापन	
५.	अभिभावक प्रतिक्रिया	रुजु सूची, स्वतन्त्र अभिव्यक्ति, श्रेणीमापन आदि	
६.	कुराकानी, सोधपुछ, छलफल	रुजु सूची, श्रेणी मापन, फाराम आदि ।	
७.	मौखिक कार्य	वास्तविक बस्तुस्थिति, प्रश्न, घट्ना, सन्दर्भ, श्रब्य, दृष्य, श्रब्य-दृष्य आदि ।	
८.	लिखित कार्य	विभिन्न खालका प्रश्नहरू, चित्रात्मक प्रस्तुति आदि	
९.	व्यवहार प्रदर्शन	श्रेणी मापन, रुजुसूची, फारम, ग्राफ आदि ।	

माथि उल्लिखित मूल्याङ्कनका साधन र तरिकामध्ये विषयवस्तुसँग सान्दर्भिक हुने साधनको प्रयोग गरी सिकारुको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कन गरिसकेपछि उपलब्धिलाई भने तल उल्लेख गरिएको तालिका अनुसार रेटिङ गर्नुपर्छ ।

विद्यार्थी उपलब्धि स्तर र त्यसको सामान्य व्याख्या

उपलब्धिस्तर	मापन	उपलब्धिस्तरको सामान्य व्याख्या
कमजोर (Below basic)	१	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसकेको, सबैजसो सिकाइ उपलब्धका लागि सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको ।
सामान्य (Basic)	२	मुख्य सिकाइ उपलब्धि आंशिक रूपमा हासिल गरेको तर सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको ।
राम्रो (Proficient)	३	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको ।
उच्च (Advanced)	४	माथिल्लो स्तरको उपलब्धि हासिल गरेको ।

मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई शिक्षण सिकाइको एक अभिन्न पक्ष/अङ्ग मानिएको सन्दर्भमा शुरुवाती चरणमा दैनिक कक्षा क्रियाकलापको रूपमा सिकारुको सिकाइ स्तर मूल्याङ्कन गरी सिकाइमा सुधार ल्याउने प्रयास गर्नुपर्दछ । दोस्रो चरणमा कुनै सिकाइ उपलब्धि प्राप्त भयो या भएन भनेर आवश्यकता अनुसार विभिन्न मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरी अभिलेखीकरण गर्नुपर्दछ। मूल्याङ्कन गर्दा सिकारुको उपलब्धिस्तर यदि १ या २ मात्र देखियो भने सुधारात्मक योजना बनाइ कम्तिमा पनि ३ सम्म उपलब्धि स्तर पुर्‍याउनु पर्छ । विद्यार्थीहरू मध्ये सिकाइ उपलब्धि १ या २ मात्र ल्याउने र ३ वा ४ ल्याउने विद्यार्थी पहिचान गरी सुधारात्मक शिक्षण सिकाइको माध्यमबाट १ वा २ सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउन प्रयास गर्दागर्दै त्यो प्राप्त हुन सकेन भने अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि प्राप्त हुन नसक्नुका अन्य कारणहरू खोजी सामधानका उपायहरू पहिल्याउन शिक्षक क्रियाशील रहनुपर्दछ ।

१२. स्थानीय विषय शिक्षण गर्ने शिक्षकलाई सल्लाह र सुझाव

स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीयता केन्द्रित हुन्छ। स्थानीय आवश्यकताको जगमा स्थानीय सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागितामा स्थानीय पाठ्यक्रम तयार हुन्छ । यो लचिलो प्रकृतिको हुने भएकोले समय, सन्दर्भ र आवश्यकताको आधारमा यसलाई सहजै परिस्कृत एवम् परिमार्जन गर्न पनि सकिन्छ। राष्ट्रिय पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेका विषय जुन स्थानीय सन्दर्भमा आवश्यक र महत्वपूर्ण छ, ती विषय क्षेत्रहरू नै स्थानीय पाठ्यक्रममा समेटिन्छन् । स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय आवश्यकताका कुराहरू समेटी आफ्नो मौलिक कला, संस्कृति र पेसासँग चासो बढाउन स्थानीय सरोकारवालाहरूको नै क्षमता अभिवृद्धि गर्दै स्थानीय तहमै निर्माण गरी कार्यानवयन गर्ने पाठ्यक्रम पनि हो। यो केन्द्रमुखी हुँदैन। हुनु हुदैन पनि ।

यो विकेन्द्रित पाठ्यक्रम हो । स्थानीय आवश्यकतालाई दृष्टिगत गरी तयार गरिने स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्न त्यति सजिलो हुदैन । तर, सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको विश्वास जित्न सकेको खण्डमा यसको कार्यान्वयन त्यति गारो पनि देखिदैन । यसको कारण के हो भने स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय स्रोत साधनकै प्रयोग गरेर कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ । पाठ्यक्रम तयार भएपछि पाठ्यपुस्तक नै नभए पनि पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्न विद्यार्थी र शिक्षकको संयुक्त प्रयास हुँदा सजिलै सकिन्छ । नेपाल विविधताले भरिपूर्ण मुलुक हो । यहाँका प्रत्येक टोलटोल र गाउँगाउँमा फरक फरक संस्कृति, रीतिरिवाज र परम्परा पाइन्छन् । भौगालिक परिवेश, जातजाति, संस्कार एवम संस्कृति र मूल्यमान्यता पनि विविधता पाइन्छ । सिन्धुली जिल्लाको हकमा पनि यही कुरा लागू हुन्छ । कमलामाई नगरपालिकाको सन्दर्भमा पनि ।

नेपालमा अपार स्रोत र सम्भावनाको भण्डार छ । हामीमा त्यसलाई पहिचान र व्यावसायीकरण गर्ने सिप र अभिवृत्तिको मात्र खाँचो छ। कमलामाई नगरपालिका पनि प्राकृतिक स्रोत साधन, पर्यटकीय सम्भावना, जातिगत विशिष्टताले धनि छ । प्रशस्त जनशक्ति भएर पनि तिनलाई आर्थिक विकासको मूल धारमा ल्याउन सकिएको छैन । स्वरोजगरीको सिर्जना गर्नेभन्दा अरुले सिर्जना गरी दिएको रोजगरीमा मजदुरी गर्ने खालका जनशक्ति दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको अवस्था छ । कमलामाई नगरपालिकाले विभिन्न पेसा एवम् ब्यावसाय गर्न चाहने व्यक्तिहरूलाई आर्थिक सहायता, विना धितो सरल कर्जा वितरण जस्ता कार्यक्रमहरू अगाडि बढाईरहेको छ । तर पनि हालका वर्षमा समुदायका युवा शिक्षित बेरोजगारका रूपमा परिणत भइरहेका छन् । यस्तो अवस्था आउनु हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख मुलुक/पालिकाका लागि विडम्बनाको कुरा हो । हाम्रो देशमा औद्योगिक क्षेत्र र सेवा क्षेत्र निकै सानो भएकाले यहाँ सीमित व्यक्तिले मात्र अवसर पाउन सक्ने अवस्था छ । स्थानीय स्रोत र साधन खेर गई कृत्रिम गरिबीको अवस्था सिर्जना भएको देखिन्छ । यस्ता कुरालाई राष्ट्रिय पाठ्यक्रमले समेट्नु सम्भव हुँदैन । हो, हाम्रो कमलामाई नगरपालिकामा पनि उद्यम नगर्ने, बेरोजगार छु भन्ने तर भएको जमीन बाँझै राखेर तरकारी मूल्य बढ्यो भनेर सरकारलाई गाली गर्ने प्रबृत्ति विद्यमान छ ।

हामीले बालबालिकालाई स्थानीय सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक एवम् धार्मिक अवस्था र महत्वका बारेमा पनि सिकाउनुपर्ने हुन्छ । स्थानीय स्रोत साधनको अधिकतम परिचालन गरी व्यक्तिलाई आर्थिक विकासमा सक्षम बनाउने कार्यमा स्थानीय पाठ्यक्रमको अहम् भूमिका रहेको हुन्छ । स्थानीय पेसा, व्यावसाय तथा जीविकोपार्जनमा सिकारुलाई सहभागी गराउन पनि यो स्थानीय पाठ्यक्रम उपयोगी सिद्ध हुनेछ । त्यसैले यस्ता स्थानीय

पक्षलाई समेटेर बालबालिकालाई सिकाउनको निम्ति यो स्थानीय पाठ्यक्रम तयार पारिएको हो । यस्तो पाठ्यक्रम कुनै एक विद्यालय वा नजिकका विद्यालयका समूहले मिलेर बनाई लागु गर्न सक्छन् । यो पाठ्यक्रमको नमुनामा कुनै स्थान विशेष नतोकिएको हुनाले केही सामान्य जस्तो देखिन्छ। स्थानीय पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका कतिपय विषयवस्तुहरू आवश्यक स्रोतसामग्रीहरूको खोजी गरी उपयोगमा ल्याउनुपर्ने हुन्छ । यसको लागि आवश्यक स्रोत साधनको खोजी गर्न समेत क्रियाशील हुन आवश्यक छ । विद्यार्थीले प्रत्यक्ष भाग लिएर वा सम्बन्धित व्यक्ति वा विज्ञ व्यक्तिहरूसँग छलफल गरेर पाठ्यक्रमका निर्धारित ज्ञान, सीप र अभिवृति हासिल गर्न सक्नेछन् । स्थानीय विषय शिक्षण गर्ने शिक्षकहरूले मूलतः निम्नकुराहरूमा ध्यान दिन आवश्यक हुन्छ :

- स्थानीय विषयले निर्दिष्ट गरेको क्षेत्र, क्रम र उद्देश्यलाई केन्द्रविन्दुमा राखेर सिकारुको व्यक्तिगत विभिन्नता र सामाजिक विविधता अनुरुपको पाठ्यवस्तुलाई प्रोत्साहन गर्ने,
- सान्दर्भिक स्थानीय विषयवस्तु र आवश्यकतालाई जोड्दै सिकारुको सक्रिय सहभागिता बढाउन विशेष ध्यान दिने,
- स्थानीय पेसा, ब्याबसाय, समाज, संस्कृति, भूगोल, जातिगत र भाषागत अवस्थाको आधारमा सिकारुको अपनत्व हुनेखालको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने,
- पाठ्यक्रमको मर्म र भावना अनुसार कक्षागत रूपमा सामान्यबाट जटिलतर्फका विषयवस्तुहरूको सोपान मिलाएर शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने,
- कक्षाकोठाभित्र सिकाइका लागि गर्न सकिने क्रियाकलापहरू: समूह कार्य, छलफल, प्रश्नोत्तर, अन्तरक्रिया, ब्याख्या, ICT को प्रयोग, अभिनय, नाटक आदिलाई शिक्षण सिकाइसँग जोड्दै सिकाइको प्रभावकारीतामा ध्यान दिने,
- कक्षाकोठा बाहिर सिकाइका लागि गर्न सकिने क्रियाकलापहरू: परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, कार्यमूलक अनुसन्धान, क्षेत्र भ्रमण, प्रत्यक्ष अवलोकन, बाल अनुसन्धान, घट्ना अध्ययन, विभिन्न व्यक्तिहरूसँग प्रत्यक्ष कुराकानी, लक्षित समूह छलफल आदि पक्षमा पाठ्यक्रमका उद्देश्य सम्बन्धित गराई शिक्षण सिकाइ क्रियकालापलाई प्रभावकारी बनाउन प्रयत्नरत रहने,
- सिकाइलाई दिगो र उद्देश्यमूलक बनाउन सिकारुलाई गरेर सिक्ने (Learning by doing) सिद्धान्तको व्यवहारिक प्रयोगमा ध्यान दिने,

- मूल्याङ्कनका लागि पेपर-पेन्सिल टेस्ट भन्दा पनि निरन्तर अभ्यास एवम् परियोजना कार्य तथा सिकारुको अभिव्यक्ति र व्यवहार परिवर्तनको अवस्थालाई ख्याल गर्ने,
- विभिन्न स्रोतसामग्री संकलन गरी पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका सिकाइ सक्षमता प्राप्तिका लागि प्रयत्नशील रहने,
- मूल्याङ्कन गर्दा सिकारुको कार्यलाई प्रशंसा गर्ने, सिर्जनात्मक अभिव्यक्ति र अभ्यासात्मक क्रियाकलापको जगमा सिकारुले प्राप्त गरेको ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति र व्यवहारिक पक्षलाई आँकलन गर्ने,
- स्थानीय विषय पढाउने शिक्षकहरूवीच अनुभव आदान-प्रदान गरी आइपरेका समस्याहरू हल गर्न हर्दम क्रियाशील रहने,
- पाठ्यक्रमलाई समसामयिक बनाउन आवश्यक महशुस भएको अवस्थामा पालिकास्तरीय छलफल गरी आवश्यक परिमार्जन गर्न पहल गर्ने,
- सिकारुलाई उत्पादनसँग गाँस्दै श्रमलाई सम्मान गर्ने तथा अग्रजहरूको योगदानको कदर गर्दै असल आचरण, नैतिक मूल्यमान्यता, अनुशासन तथा सभ्यता सम्बन्धी पक्षहरूमा आफू र सिकारु दुवैको भूमिकालाई समन्वयात्मक ढंगले विकास र विस्तार गर्न प्रयत्नशील रहने,
- आफ्नो परिवेश, स्थानीयता, जन्मभूमि, आफ्नो भाषा, संस्कृति, कलाकौशल, संस्कार, चाडपर्व, मूल्यमान्यता जस्ता पक्षहरू शिक्षण गर्दा आवश्यकतानुसार सम्बन्धित विषयमा जानकार व्यक्तिहरूलाई स्रोत शिक्षकको रूपमा बेलाबेलामा आमन्त्रण गरी अनुभव साटासाट गर्ने परिवेश निर्माण गर्ने ।
- विपद् व्यवस्थापन र सुरक्षित विद्यालय सम्बन्धी समुचित जानकारी गराइ सिकारुलाई विपद्बाट बच्ने उपाय, व्यवस्थापन, कारण, प्रभाव तथा सुरक्षित विद्यालयको आवश्यकता र महत्वको सम्बन्धमा समेत छलफल, अनुभव साटासाट, अन्तरक्रिया, परियोजना कार्य, प्रत्यक्ष अवलोकन आदिको माध्यमले सुसूचित गराउन क्रियाशील रहने कार्यमा सहभागितात्मक पद्धति अवलम्बन गर्ने ।

थप सन्दर्भ सामग्री

सिन्धुली जिल्लाको सामान्य परिचय

संघीय नेपालको बागमती प्रदेशमा पर्ने सिन्धुली जिल्लामा ७ वटा गाउँपालिका र २ वटा नगरपालिका ७९ वटा वडा रहेका छन् । हाल सम्म कायम संसदीय निर्वाचन क्षेत्र यस जिल्लामा ३ वटा पर्दछन् । नेपालको मानचित्रमा २६ डिग्री ५५ मिनेट देखि २७ डिग्री २२ मिनेट उत्तरी अक्षांस र ८५ डिग्री १५ मिनेट देखि ८६ डिग्री २५ मिनेट पूर्वी देशान्तरका बिचमा सिन्धुली जिल्ला अवस्थित छ । यो जिल्लाको उत्तरमा रामेछाप, पूर्वमा उदयपुर, दक्षिणमा सिरहा, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही र पश्चिममा मकवानपुर तथा पश्चिम दक्षिणमा रौतहट गरी जम्मा दशवटा जिल्लाहरू सँग सिमाना जोडिएको छ । दक्षिण तराई देखि उत्तर महाभारत श्रृंखला सम्म फैलिएको यो जिल्ला समुद्र सतहबाट १६८ मीटर देखि २७९७ मीटर सम्म अवस्थित छ । राणाकालमा पूर्व दुई नम्वरबाट प्रख्यात यस सिन्धुली जिल्लाको उत्तरी भागमा महाभारत श्रृंखला र दक्षिणी भागमा चूरे पहाड, भित्री मधेश र बेंसीले ओघटेको छ । यस जिल्लाका प्रमुख नदीहरूमा कोशी, रोशी, बागमति, तावा, कमला, मरिण बाक्सु, चदाहा, बन्दिजो, क्यानखोला, गौमति, गड्यौली, कोखाजोर, धनमना, सिम्ले, बितिजोर, अरुण ककुर लगायत यस जिल्लामा एक सय उनन्चास वटा ठूलासाना नदीहरू रहेका छन् । यस जिल्लाको अधिकांश भू भाग चुरे क्षेत्रमा पर्दछ भने बाँकी भाग मध्य पहाडी क्षेत्रमा पर्ने भएकाले यस जिल्लालाई भित्री मधेशको जिल्ला भनेर समेत चिनिन्छ । ऐतिहासिक महत्व बोकेका सिन्धुली गढि र हरिहरपुर गढिका साथै आधुनिक बि पि लोक मार्गको दुई तिहाई भाग यसै जिल्लामा पर्दछन् । यस जिल्लाको औषत लम्बाई १०६ किलो मिटर चौडाई २३.३ किलो मिटर छ तथा क्षेत्रफल २४९१ बर्ग किलो मिटर छ ।

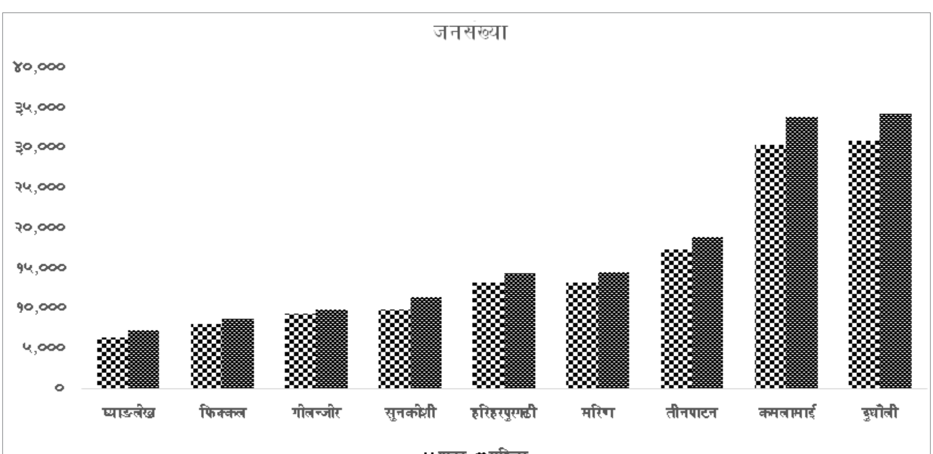

जिल्लाको नामाकरण तथा ऐतिहाँसिक पृष्ठभूमि

सिन्धुली जिल्लाको नामाकरण सम्बन्धमा बिभिन्न प्रसङ्गहरू जोडिएका छन । २००७ साल भन्दा अगाडी सम्म पूर्व २ नं.अन्तरगत रहेको यस जिल्लाको नाम सिन्धुली नै किन रह्यो भन्ने सम्वन्धमा यकिन तथ्यहरू भेटिएका छैनन् । प्राचिन समयमा यस क्षेत्रमा राज्य गर्ने सिन्धुल राजाको नाम बाट सिन्धुली रहन गएको हो भन्ने एक थरीकाहरूको भनाई रहेको छ ।सिन्धुली जिल्लाको सदरमुकाम वाट करिव ११ कि.मी.को दुरीमा समुद्री सतहबाट १०७७ मीटरको उचाइमा सिद्धवावा मन्दिर छ । सिन्धुली सदरमुकामको वरपरका क्षेत्रलाई यही मन्दीरको नामबाट सिद्धस्थली पनि भनेर पुकारीन्छ । सिद्धस्थली भन्ने शब्द नै पछि अपभ्रंस भई सिन्धुली भएको हो भन्ने पनि भनाई छ ।

भू–उपयोग

सिन्धुली जिल्लाको कुल भुभाग मध्ये ५७.७ प्रतिशत भूभाग चुरे पहाड क्षेत्रमा पर्दछ भने ४२.३ प्रतिशत भूभाग मध्यपहाडी क्षेत्रमा पर्दछ । भू-उपयोगको दृष्टिकोणले यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफलको दुई तिहाई भूभाग वनजंगलले ढाकेको छ । उत्पादनको दृष्टिकोणले केही उर्वर भूमी भित्री मधेसको समथर फाँट, टार तथा वेसी र फाँटहरूले जिल्लाको खाद्यान्न आपूर्तिमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएका छन् । प्रमुख रूपमा कमला क्षेत्र, तिनपाटन क्षेत्र र मरिण क्षेत्रमा समथर कृषियोग्य भूमि रहेको छ ।

तालिकाः (क) बनक्षेत्र

स्थानीय तह	बन क्षेत्र बर्ग कि.मी.	जम्मा भूभाग बर्ग कि.मी.	बन क्षेत्रको सँगशत
घ्याङलेख	१२९.५	१६७.५	७७
फिक्कल	१२४.९	१८७.०	६७
गोलन्जोर	१३४.६	१८५.०	७३
सुनकोशी	९१.१	१५५.३	५९
हरिहरपुरगढी	२४१.०	३४५.२	७०
मरिण	१९८.९	२९८.५	६७
तीनपाटन	१६९.३	२८१.६	६०
कमलामाई	३४६.५	४८४.७	७१
दुधौली	२३२.२	३९२.३	५९
सिन्धुली जिल्ला	१६६७.९	२४९७.१	६७

हावापानी

यस जिल्लाको भू-धरातलिय वनावटको परिणामस्वरुप हावापानीमा समेत निकै विविधता पाउन सकिन्छ । यस जिल्लाको हावापानी विषम (उष्ण, उपोष्ण र समसितोष्ण) रहेको छ । समसितोष्ण जलवायु महाभारत क्षेत्रका करिब १२०० मिटर देखि माथि उचाईमा रहेको भागमा पाईन्छ । यहाँ हिउदमा केही जाडो र अन्य समयमा न्यानो हावापानी रहन्छ । उपोष्ण जलवायु ६०० मिटर देखि माथि १२०० मिटर सम्मका चुरे क्षेत्रमा पाईन्छ । अधिराज्यका अन्य धेरै जिल्लाको तुलनामा यस जिल्लामा बढी वर्षा हुने गरेको तथ्याङ्कबाट देखिन्छ (३५५४ मिमि वर्षा भएको) । यस जिल्लाको औषत तापक्रम ५.३ देखि २८.३ सेन्टिग्रेड छ भने औषत वर्षा १४२० मिमि छ ।

धार्मिक, दर्शनीय र पर्यटकीय स्थलहरू

दर्शनीय स्थल	ठेगाना	मेला लाग्ने समय र महत्व
सिन्धुलीगढी	कमलामाई नगरपालिका ३	ऐतिहाँसिक ,पर्यटकीय स्थल
हरिहरपुरगढी	हरिहरपुरगडी गाउँपालिका	ऐतिहाँसिक ,पर्यटकीय स्थल
भद्रकाली मन्दिर	साबिक भद्रकाली हाल कमलामाई	बिजया दशमी तथा विभिन्न पर्वहरूमा
कमलामाई मन्दिर (माईस्थान)	कमलामाइ नगरपालिका–५	माघे संक्रान्ती
कालिकामाई मन्दिर	कमलामाइ नगरपालिका–५	माघे संक्रान्ती
शिद्रबाबा मन्दिर	कमलामाइ नगरपालिका–४	ऐतिहासिक
लंगुरेश्वर–मधुगंगा, बाबाधाम	साबिक हत्पते –२ हाल दुधौली नगरपालिका	श्रावण महिना
सर्वशिद्धेश्वर महादेव गुफा	साबिक बालाजोर–८ हाल तीनपाटन गाउँपालिका	हरितालिका तिज, ठूलीएकादशी, वा(लाचतुर्दशी, शिवरात्री
कुशेश्वर महादेव	साबिक कुशेश्वर दुम्जा हाल सुनकोशी	सोमवार, वालाचतुर्दशी, शिवरात्री
भद्रकाली गणेश स्थान	साबिक भद्रकाली ८, हाल कमलामाइ	मंगलवार
सर्पे ढुङ्गा	साबिक सिर्थौली गाबिस ८, हाल दुधौली	नाग पन्चमी
पञ्चकन्या पोखरी, मन्दिर	मरिण, गाउँपालिका -५	

ब्यापारिक महत्वका स्थलहरू

यस जिल्लाको व्यापार व्यावसायमा सिन्धुलीमाढी, भिमान, रातामाटा झांगाझोली, डकाहा, दुधौली, खुर्कोट, मझुवा, छाप र चकमके आदि बजारकेन्द्रहरूले महत्वपूर्ण स्थान ओगटेका छन् । उल्लेखित बजारकेन्द्रहरूमा दैनिक उपभोग्यवस्तुहरूको क्रय-विक्रयको मात्रा सबैभन्दा धेरै रहने गरेको छ । औद्योगिक उत्पादनसँग सम्वन्धित प्रतिष्ठानहरू पनि प्रायः यिनै वजारकेन्द्रहरूको आसपासमा केन्द्रीत छन् । यस्ता केन्द्रहरूलाइ तलको तालिका द्वारा अझ प्रस्ट्याउन सकिन्छ ।

क.सं.	हाट बजारको नाम	साबिक स्थान	हाट बजार लाग्ने बार	कैफियत
१	माडी बजार हाट	कमलामाई नगरपालिका ६	शनिवार	हाल कमलामाई नगरपालिका
२	भीमान बजार हाट	कमलामाई नगरपालिका १२ भीमान	शुक्रबार	
३	छाप बजार हाट	कपिकोट गा.वि.स.	शनिबार	हाल मरिण गाउँ(पालिका
४	डकाहा बजार	सिर्थौली गा.वि.स.	बुधबार	हाल दुधौली नगरपालिका
५	जगाडी बजार	हर्षाही गा.वि.स.	शनिबार	
६	मंगलपुर बजार	टाँडी गा.वि.स. हाल दुधौली नगरपालिका	मंगलबार	
७	दुधौली बजार	दुधौली गा.वि.स.	बिहिबार	
८	चकमके बजार	लाम्पानटार गा.वि.स.	शुक्रबार	हाल तीन पा(टनगाउँपालिका
९	सिर्थौली बजार	सिर्थौली गा.वि.स.	सोमबार	हाल दुधौली नगरपालिका

प्रमुख साँस्कृतिक चाडपर्व एवं मेलाहरू

जातिगत र साँस्कृतिक विविधता रहेको यस जिल्लाका वासिन्दाहरूले मनाउने प्रमुख चाडपर्व र मेलाहरूमा पनि पर्याप्त विविधता पाउँन सकिन्छ। ल्होछार, विजयादशमी, दिपावली, रामनवमी, माघेसक्रान्ती, साउनेसक्रान्ती, तिज, जनैपूर्णिमा, कृष्णजन्माष्टमी, वुद्धपूर्णिमा आदि यहाँका प्रमुख चाडपर्वहरू हुन् ।

रहनसहन र भेषभुषा

तामाङवहुल पहाडी जिल्ला भएकोले यहाँको रहनसहनमा प्रशस्त मात्रामा तामाङहरूको प्रभाव परेको पाइन्छ। प्रायः वस्तिहरू (Settlements) एकै स्थानमा झुपुक्क परेर (Cohesively) रहेको देखिन्छ। अधिकांश घरहरू ढुङ्गा माटो र काठवाट निर्मित तथा काठ र खर, टायल प्रयोग गरी छाना छाइएको अवस्थामा पाइन्छन्। भेषभुषाको हकमा कमिज, सुरुवाल, टोपी, पाइन्ट, पंगप, फरिया, पटुका, चोलो आदि प्रमुख वस्त्रहरू हुन ।

जातजाती, भाषा भाषी

जातीगत आधार बाट हेर्दा राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को तथ्याङ्क अनुसार सिन्धुली जिल्लामा पहिलो स्थानमा तामाङ जाती ७९५९०(२६.९%) त्यसपछिका प्रमुख जातीहरूमा क्रमश मगर (१४%), क्षेत्री (१३.७%), ब्राम्ह्ण (७.८%), नेवार(६.३%), दनुवार (५.८%), कामी (४.६%), सार्की(३.६%), माझी (३.५%) आदी प्रमुख रहेका छन् । यस जिल्लामा मातृभाषा नेपाली बोल्नेको सङ्ख्या १२०१०९ (४०.६%) सबै भन्दा बढी रहेको छ। भने त्यस पछिका मातृभाषाहरूमा क्रमशः तामाङ, मगर, वान्तवा, दनुवार आदी रहेका छन्।

आर्थिक आधार

यस जिल्लाको आर्थिक पक्षको मुल आधार कृषि क्षेत्र नै हो । उद्धोग र पर्यटन ब्यबसाय निकै न्यून रहेको छ। राष्ट्रिय कृषि गणना २०६८ अनुसार यहाँ ५१२३३ कृषि चलन अर्थात कृषक परिवार रहेका छन्। मुख्य आन्दानी कृषि हुने कृषक परिवार ८३.५९% र कृषक परिवार प्रतिशत ८८.९८% रहेको छ। स्थाई बालीहरूमा जुनार, सुन्तला, कागती , आँप, केरा भुईकटहर आदी प्रमुख रहेका छन्। यो जिल्ला जुनार उत्पादनको लागी नेपालकै प्रथम रहेको छ।

जनसङ्ख्या सम्बन्धी विवरण

परिचय

नेपालको कुल जनसंख्याको १.१२ प्रतिशत जनसंख्या वसोवास रहेको यस जिल्लामा तामाङ जातिको वाहुल्यता छ । यस जिल्लामा मगर, क्षेत्री, ब्राम्हण,नेवार पिछडिएका जाति लगायत अन्य जातिको पनि उल्लेख्य वसोवास रहेको छ । यस जिल्लामा लोपोन्मुख हायु जातिको प्रमुख वासस्थान रहेको छ । यस जिल्लामा ६२ जातजातिहरू रहेको देखिन्छ । यि विविध जातजातीहरू लगायत यस जिल्लाको आदीवासी तामाङ, मगरका बीच रहिआएका विभिन्न धर्म, संस्कृति, परम्परा र चाडपर्वहरूवाट सिर्जित विविध संस्कार र सामाजिक रहनसहन बीचको विविधता भित्र एकता रहेको छ। यस जिल्लाको जनसंख्या वितरण, वनावट, संरचना सम्बन्धी आधारभूत विवरण यस खण्डमा समावेश गरिएको छ ।

आधारभूत जनसाङ्ख्यिक विवरण

क्र.सं.	विवरण	जनगणना २०५८	जनगणना २०६८
१	जम्मा जनसंख्या	२७९८२१	२९६१९२
२	महिलाको जनसंख्या	१४०५४१	१५४०६९
३	पुरुषको जनसंख्या	१३९२८०	१४२१२३
४	लैगिंक अनुपात(सँग सय महिलामा पुरुष)	९९.१०	९२.२४
५	घर परिवार संख्या	४८७५८	५७५८१
६	औषत परिवार संख्या	५.७४	५.१४
७	वार्षिक जनसंख्या वृद्धि दर	२.२३	०.५७
८	शहरी जनसंख्या र सँगशत	३२८३८ (११.८४%)	३९४१३ (१३.३%)
९	ग्रामिण जनसंख्या र सँगशत	२४६९८३ (८८.१६%)	२५६७७९ (८७.७%)
१०	जनसंख्या दोब्बर हुन लाग्ने समय (बर्ष)	३१.३९	१२३
११	जन घनत्व (जना सँग बर्ग कि.मि.)	११२	११९
१२	विदेश गएकाहरूको कुल जनसंख्या र सँगशत	२९७०(१.०७%)	१५२८७(५.१६%)
१३	अपाङ्गताको संख्या	८७२	६४६६
१४	आश्रित अनुपात	९५.८४	८९.२०
१५	वाल आश्रित अनुपात	८३.७	७४.१४
१६	बृद्ध आश्रित अनुपात	१२.११	१५.०७

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणनाहरू, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

बिगतका जनगणनाहरू को तुलनात्मक जनसंख्याको अवस्था

क्र.सं.	विवरण	वि.सं. २०३८		वि.सं. २०४८		वि.सं. २०५८		वि.सं. २०६८	
		मान	प्रतिशत	मान	प्रतिशत	मान	प्रतिशत	मान	प्रतिशत
१	पुरुष	९३२५१	५०.७६	१११४०९	४९.७६	१३९२८०	४९.७७	१४२१२३	४७.९८
२	महिला	९०४५४	४९.२४	११२४९१	५०.२४	१४०५४१	५०.२३	१५४०६९	५२.०२
	कुल	१८३७०५	१००	२२३९००	१००	२७९८२१	१००	२९६१९२	१००.००

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणनाहरू, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

अक्सर बसोबासका आधारमा स्थानीय तहको जनसंख्या

गाउँपालिका/ नगरपालिका	अक्सर बसोबास गर्ने			अनुपस्थित स्वदेश		अनुपस्थित विदेश		अज्ञात	
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला
दुधौली	३१२४९	३५७६६	६७०१५	३०७४	१७४३	३१८२	२११	३९	३
घ्याङलेख	६५५२	७३६२	१३९१४	११३१	१००१	१०९३	७८	८	
गोलन्जोर	९४८५	१००७४	१९५५९	१९०१	१३३०	६२१	७१	२०	
हरिहरपुरगढी	१२९१२	१४४२०	२७३३२	२४७०	२१२३	१६२४	१७०	१३	४
कमलामाई	३१४८१	३५१५०	६६६३१	४००९	२६१२	३००४	२९४	४२	१२
मरिण	१२६३८	१४५२०	२७१५८	१८५१	१३४२	१६०२	१०१	२०	३
फिक्कल	८४१७	९१८५	१७६०२	१३१३	९००	६६७	६२	१३	१
सुनकोशी	१०४०७	११३३५	२१७४२	४२८२	३९२६	१२२०	१६९	३७	१
तिनपाटन	१७८८३	१९३३९	३७२२२	२३११	१४७६	१५१३	६६	२६	५
सिन्धुली	१४१०२४	१५७१५१	२९८१७५	२२३४२	१६४५३	१४५२६	१२२२	२१८	२९

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पुनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

उमेर समुह बर्षगत जनसंख्यावितरण

उमेर समुह बर्ष बर्ष	जनगणना २०६८			लगत संकलन कार्यक्रम २०७४		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
० - 4	१५२८८	१४६३८	२९९२६	१५,७८०	१५,१००	३०,८८०
५ - ९	१७१४७	१६६९०	३३८३७	२०,३४६	२०,०६१	४०,४०७

उमेर समुह बर्ष बर्ष	जनगणना २०६८			लगत संकलन कार्यक्रम २०७४		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
१० - १४	१९९९५	२००७१	४००६६	२२,१९९	२२,१९४	४४,३९३
१४ - १९	१५८९६	१८८६८	३४७६४	१५,९६५	१८,३१९	३४,२८४
२० - २४	१०३३०	१४०८१	२४४११	८,८२२	१३,२९९	२२,१२१
२५ - २९	८६१९	११७९९	२०४१८	७,५५४	११,२८३	१८,८३७
३० - ३४	८१२५	१०५०८	१८६३३	६,६१५	९,०७६	१५,६९१
३५ - ३९	६६६३	८६१५	१५२७८	७,१९१	८,६६६	१५,८५७
४० - ४४	७४५०	८४६०	१५९१०	७,१५४	७,७९६	१४,९५०
४५ - ४९	७५२१	७९०७	१५४२८	६,२८९	६,३९१	१२,६८०
५० - ५४	६४२९	६७९९	१३२२८	५,५८३	५,२९३	१०,८७६
५५ - ५९	५१०१	५१५४	१०२५५	४,३४०	४,२७३	८,६१३
६० - ६४	४३६५	४५२९	८८९४	३,९४५	४,०१६	७,९६१
६५ - ६९	३१५३	३४३३	६५८६	२,९९७	२,९५३	५,९५०
७० - ७४	२२९२	२३९५	४६८७	२,०५५	२,०५३	४,१०८
७५ भन्दा माथि	२६५०	३२०४	५८५४	२,५६६	२,९९९	५,५६५
जम्मा	१४१०२४	१५७१५१	२९८१७५	१३९,४०१	१५३,७७२	२९३,१७३

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४ र राष्ट्रिय जनगणनाको सँगवेदनः २०६८ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकार

गाउँपालिका/ नगरपालिका	जनसंख्या			परिवार मूली			औषत परिवारको आकार
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	
दुधौली	३१००४	३४२९८	६५३०२	९९१६	३२४८	१३१६४	४.९६
घ्याङलेख	६४७१	७२९०	१३७६१	१८३२	६२५	२४५७	५.६०
गोलन्जोर	९४००	९९२९	१९३२९	३१०३	५७८	३६८१	५.२५
हरिहरपुरगढी	१३२७५	१४४५२	२७७२७	३७९६	७९०	४५८६	६.०५
कमलामाई	३०४६२	३३९२४	६४३८६	९७००	४६१५	१४३१५	४.५०
मरिण	१३२८२	१४५४०	२७८२२	३७७३	१०९७	४८७०	५.७१

गाउँपालिका/ नगरपालिका	जनसंख्या			परिवार मूली			औषत परिवारको आकार
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	
फिक्कल	८१४३	८८२५	१६९६८	२६१५	४२०	३०३५	५.५९
सुनकोशी	९९८८	११४८५	२१४७३	३१७६	१३८१	४५५७	४.७१
तिनपाटन	१७३७६	१९०२९	३६४०५	५४८८	१३९१	६८७९	५.२९
संस्थागत आवासमा	२७२२	२९७	३०१९	५७५८१		३७	८१.५९
सिन्धुली जम्मा	१४२१२३	१५४०६९	२९६१९२			५.१४	

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको सँगवेदन: २०६८

घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकारको स्थानीय तहगत वितरण

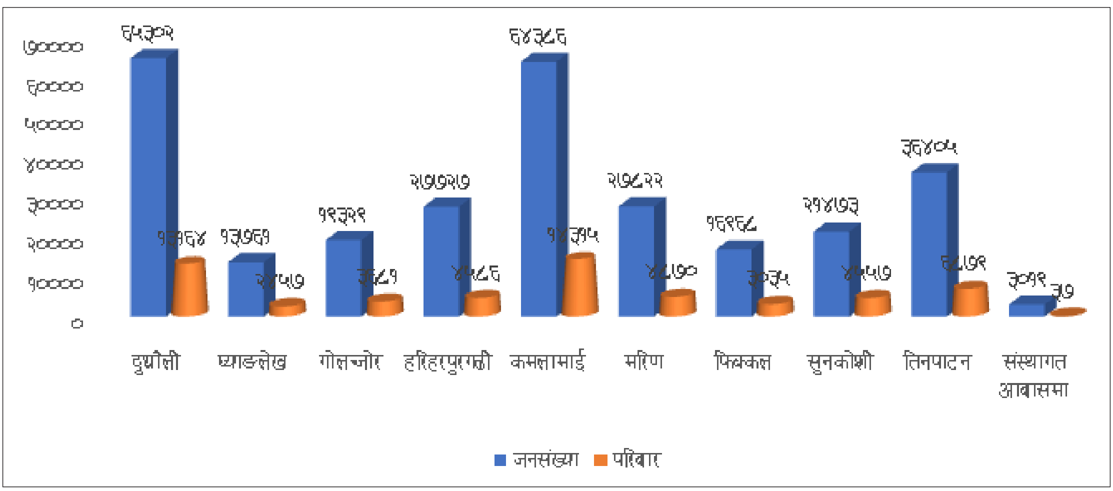

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको सँगवेदन: २०६८

धर्म, भाषा र जातजाति अनुसार जनसंख्याको संरचना

धर्म	संख्या	प्रतिशत	भाषा	संख्या	प्रतिशत	जात जाति	संख्या	प्रतिशत
हिन्दु	१९०९५२	६४.४७	नेपाली	१४२७१२	४८.१८	तामाङ	७९५९०	२९.०५
बौद्ध	९०१३६	३०.४३	तामाङ	७७०६३	२६.०२	मगर	४४१४६	१६.११
प्रकृति	९७३६	३.२९	मगर	३२१००	१०.८४	क्षेत्री	४०४५९	१४.७७
क्रिश्चियन	२८९७	०.९८	दनुवार	१६९४१	५.७२	बाम्हण	२३०७७	८.४२
किराँत	१०२४	०.३५	नेवार	६९६१	२.३५	नेवार	१८६०२	६.७९

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको सँगवेदन: २०६८

घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकारको वितरण

गाउँपालिका/ नगरपालिका	जनसंख्या			परिवार मूली			औषत परिवारको आकार
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	
दुधौली	३१००४	३४२९८	६५३०२	९९१६	३२४८	१३१६४	४.९६
घ्याङलेख	६४७१	७२९०	१३७६१	१८३२	६२५	२४५७	५.६०
गोलन्जोर	९४००	९९२९	१९३२९	३१०३	५७८	३६८१	५.२५
हरिहरपुरगढी	१३२७५	१४४५२	२७७२७	३७९६	७९०	४५८६	६.०५
कमलामाई	३०४६२	३३९२४	६४३८६	९७००	४६१५	१४३१५	४.५०
मरिण	१३२८२	१४५४०	२७८२२	३७७३	१०९७	४८७०	५.७१
फिक्कल	८१४३	८८२५	१६९६८	२६१५	४२०	३०३५	५.५९
सुनकोशी	९९८८	११४८५	२१४७३	३१७६	१३८१	४५५७	४.७१
तिनपाटन	१७३७६	१९०२९	३६४०५	५४८८	१३९१	६८७९	५.२९
संस्थागत आवासमा	२७२२	२९७	३०१९	५७५८१		३७	८१.५९
सिन्धुली जम्मा	१४२१२३	१५४०६९	२९६१९२			५.१४	

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको सँगवेदनः २०६८

स्थायी सम्पत्ति माथिको स्वामित्वमा लैंगिक अवस्था

गाउँपालिका/नगरपालिका	घरधनिको लिङ्ग				जम्मा
	पुरुष		महिला		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
दुधौली	१०,५२४	७२.८१	३,९३१	२७.१९	१४,४५५
घ्याङलेख	२,३७९	८२.१२	५१८	१७.८८	२,८९७
गोलन्जोर	३,८५२	८५.७३	६४१	१४.२७	४,४९३
हरिहरपुरगढी	४,०५८	८०.०६	१,०११	१९.९४	५,०६९
कमलामाई	१०,३९७	६७.५२	५,००२	३२.४८	१५,३९९
मरिण	४,३७७	७८.७९	१,१७८	२१.२१	५,५५५
फिक्कल	३,२१६	८७.२०	४७२	१२.८०	३,६८८

गाउँपालिका/नगरपालिका	घरधनिको लिङ्ग				जम्मा
	पुरुष		महिला		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
सुनकोशी	४,८५९	८२.९३	१,०००	१७.०७	५,८५९
तिनपाटन	६,२५६	७७.३०	१,८३७	२२.७०	८,०९३
जम्मा	४९,९१८	७६.२०	१५,५९०	२३.८०	६५,५०८

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४

बर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको बैवाहिक अवस्था

गाउँपालिका/ नगरपालिका	अबिबाहित	बिबाहित	बिधुर या बिधुवा	पारपाचुके भएका	छुट्टिएका	जम्मा
दुधौली	१८,१५१	३१,३५४	२,५९२	६१	३४९	५२,५०७
घ्याङलेख	३,९९४	५,९४१	५५९	१५	३६	१०,५४५
गोलन्जोर	५,४७०	९,०२५	८८५	१५	८७	१५,४८२
हरिहरपुरगढी	७,५३८	११,८८४	८११	३६	७८	२०,३४७
कमलामाई	१८,८२५	३२,१३४	२,८०२	७३	३३७	५४,१७१
मरिण	७,४८२	११,८७९	९०१	१७	११०	२०,३८९
फिक्कल	५,०३८	७,४२२	७००	११	७०	१३,२४१
सुनकोशी	५,७९०	१०,९००	१,१२१	२८	१०१	१७,९४०
तिनपाटन	१०,५२७	१७,७२३	१,३२२	२७	१९०	२९,७८९
जम्मा	८२,८१५	१३८,२६२	११,६९३	२८३	१,३५८	२३४,४११

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४

पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर

गाउँपालिका/नगरपालिका	औषत बर्ष		मध्यिका बर्ष	
	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला
दुधौली	२०.०७	१७.१९	१९	१७
घ्याङलेख	१९.९०	१८.५६	१९	१८
गोलन्जोर	२१.११	१७.५९	२१	१७

गाउँपालिका/नगरपालिका	औषत बर्ष		मध्यिका बर्ष	
	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला
हरिहरपुरगढी	१९.१५	१७.५१	१८	१७
कमलामाई	२१.३३	१७.७१	२१	१७
मरिण	१९.४३	१७.७८	१९	१७
फिक्कल	२१.०८	१७.७६	२०	१७
सुनकोशी	२०.८५	१७.५२	२०	१७
तिनपाटन	२०.८४	१७.६६	२०	१७
जम्मा	२०.५३	१७.६०	२०	१७

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको सँगवेदनः २०६८

पांच बर्ष भन्दा माथिको साक्षरता

गाउँपालिका/नगरपालिका	पुरुष		महिला		जम्मा	
	साक्षर	निरक्षर	साक्षर	निरक्षर	साक्षर	निरक्षर
दुधौली	८०.४९	१९.५१	६८.९८	३१.०२	७५.९३	२४.०७
घ्याङलेख	८४.१३	१५.८७	७१.१५	२८.८५	७९.९१	२०.०९
गोलन्जोर	८३.७८	१६.२२	७०.८	२९.२	८०.३	१९.७
हरिहरपुरगढी	८३.६९	१६.३१	७५.५५	२४.४५	८१.१७	१८.८३
कमलामाई	८६.६९	१३.३१	७५.५६	२४.४४	८२.५१	१७.४९
मरिण	७८.२६	२१.७४	६६.५६	३३.४४	७३.९	२६.१
फिक्कल	८२.७४	१७.२६	७२.१४	२७.८६	७९.५३	२०.४७
सुनकोशी	८३.७६	१६.२४	६७.६८	३२.३२	८१.१	१८.९
तिनपाटन	८३.७९	१६.२१	७४.८८	२५.१२	८१.२	१८.८
जम्मा	८३.१५	१६.८५	७१.८७	२८.१३	७९.४६	२०.५४

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४

उच्च शिक्षा हासिल गर्नेको शैक्षिक क्षेत्र

उत्तिर्ण गरेको तह	तह				
	प्रमाण पत्र	स्नातक	स्नातकोत्तर	पिएचडि	जम्मा
मानविकी र कला	१,४२६	५०५	१९०	२	२,१२३
व्यापार र प्रशासन	४८४	१५४	३८	०	६७६
शिक्षा	२,९७१	६७०	१३३	१	३,७७५
विज्ञान	१५०	६३	२३	०	२३६
स्वास्थ्य	१४५	३९	१५	०	१९९
इन्जिनियरि, उद्योग र निर्माण	२१	२०	१०	०	५१
कानुन	३९	२२	६	०	६७
सामाजिक र व्यवहारिक विज्ञान	१८२	१२६	८२	२	३९२
गणित तथा तथ्याङ्क	८३	३०	२६	०	१३९
कृषि, वन तथा माछापालन	२६	५	३	०	३४
कम्प्युटर	६	३	०	०	९
पत्रकारिता र सूचना	२	०	०	०	२
अन्य	०	०	१	०	१
उल्लेख नभएको	१,२९५	२१७	४९	२	१,५६३
जम्मा	६,८३०	१,८५४	५७६	७	९,२६७

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको सँगवेदनः २०६८

अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिका / नगरपालिका	शारीरिक अपाङ्गता	दृष्टि सम्बन्धि अपाङ्गता	श्रवण सम्बन्धि अपाङ्गता	श्रवण दृष्टि सम्बन्धि अपाङ्गता	स्वर बोलाई	मा(नसिक	बौद्धिक अपाङ्गता	बहु अङ्ग अपाङ्गता	जम्मा
दुधौली	४५५	१६७	१३०	१६	२०४	४९	३२	५५	१,१०८
घ्याङलेख	११०	७३	३६	६	३७	१३	६	११	२९२
गोलन्जोर	२७२	७०	६८	८	९६	११	१५	४४	५८४

हरिहरपुरगढी	२७२	१६६	१२९	३१	११८	२७	१३	५१	८०७
कमलामाई	५५६	२१८	२२८	२२	२७७	१००	२४	६२	१,४८७
मरिण	२७८	१४७	११९	८	७९	२४	३९	५१	७४५
फिक्कल	१५३	४८	६८	२	४६	६	१०	२५	३५८
सुनकोशी	१७८	५२	५४	६	८९	२४	१२	१५	४३०
तिनपाटन	२५१	८७	९९	७	९६	३३	२०	६२	६५५
सिन्धुली	२,५२५	१,०२८	९३१	१०६	१,०४२	२८७	१७१	३७६	६,४६६

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको सँगवेदनः २०६८

जिवनस्तर

लघुक्षेत्र अनुमानका आधारमा तयार गरिएको सँगवेदनका आधारमा यस जिल्लाको गरीवीको अवस्था

गाउँपालिका/ नगरपालिका	दुधौली	घ्याङलेख	गोलन्जोर		कमलामाई	मरिण	फिक्कल	सुनकोशी	तिनपाटन	सिन्धुली
गरीबको प्रतिशत	३२.४८	५४.६५	५१.२१	५०.८०	२४.२८	४२.७०	५५.७६	३८.०८	३९.७८	३८.३२

आर्थिक तथा रोजगारी

आर्थिक रुपले सक्रिय र निस्क्रिय जनसंख्या : २०६८

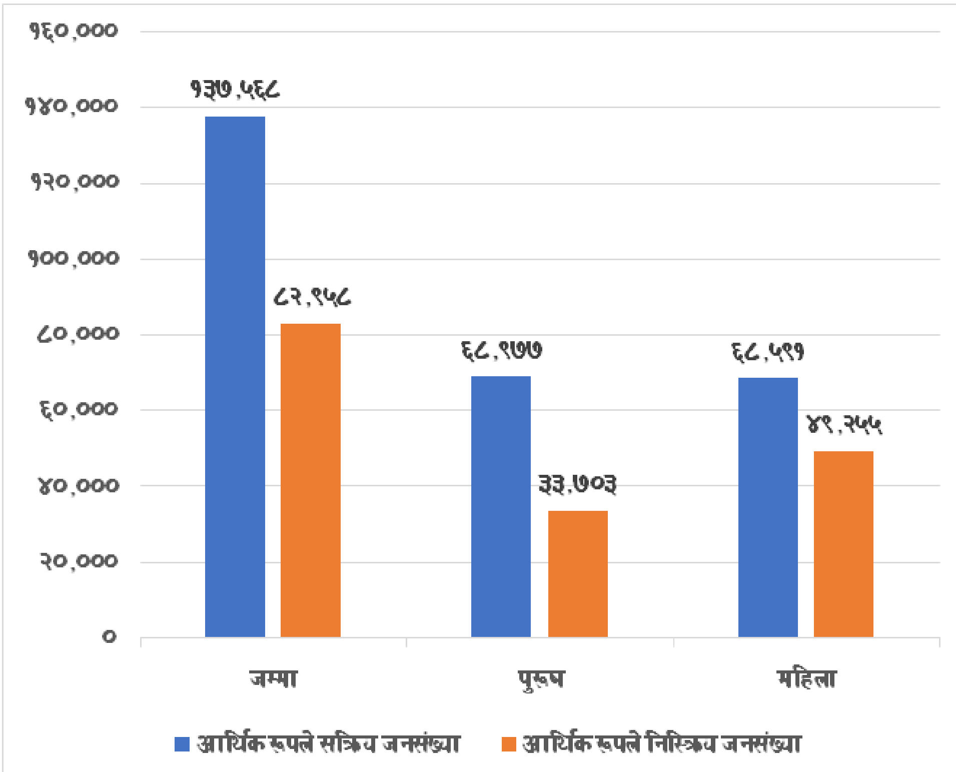

अक्सर आर्थिकरूपमा सक्रिय जनसंख्या तथा निस्क्रिय

उमेर समुह बर्ष	१० वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या			आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या			आर्थिक रुपले निस्क्रिय जनसंख्या			उल्लेख नभएको		
				प्रतिशत			प्रतिशत			प्रतिशत		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
१० - १४	४४,३९३	२२,१९९	२२,१९४	१७	१८	१५	८२	८१	८४	१	१	१
१५ - १९	३४,२८४	१५,९६५	१८,३१९	३९	४१	३७	६०	५८	६२	१	१	१
२० - २४	२२,१२१	८,८२२	१३,२९९	७३	७६	७१	२६	२३	२८	१	०	१
२५ - २९	१८,८३७	७,५५४	११,२८३	८७	९५	८१	१२	४	१८	१	१	१
३० - ३४	१५,६९१	६,६१५	९,०७६	८९	९७	८४	१०	३	१६	१	१	१

उमेर समुह बर्ष	१० वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या			आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या			आर्थिक रुपले निस्क्रिय जनसंख्या			उल्लेख नभएको		
				प्रतिशत			प्रतिशत			प्रतिशत		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
३५ - ३९	१५,८५७	७,१९१	८,६६६	९१	९८	८५	८	२	१४	०	०	०
४० - ४४	१४,९५०	७,१५४	७,७९६	९१	९८	८४	९	२	१६	०	०	०
४५ - ४९	१२,६८०	६,२८९	६,३९१	९१	९८	८४	९	२	१५	०	०	०
५० - ५४	१०,८७६	५,५८३	५,२९३	८९	९६	८०	११	३	१९	०	०	०
५५ - ५९	८,६१३	४,३४०	४,२७३	८६	९६	७७	१३	४	२३	०	०	१
६० - ६४	७,९६१	३,९४५	४,०१६	७७	९०	६५	२२	१०	३४	१	०	१
६५ - ६९	५,९५०	२,९९७	२,९५३	६७	८१	५२	३३	१९	४७	१	०	१
७० - ७४	४,१०८	२,०५५	२,०५३	५१	६८	३५	४८	३१	६५	१	१	०
७५ +	५,५६५	२,५६६	२,९९९	२४	३७	१३	७५	६३	८६	१	०	१
जम्मा	२२१,८८६	१०३,२७५	११८,६११	६२	६७	५८	३७	३३	४२	९	५	९

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

अक्सर आर्थिकरूपमा सक्रिय नहुनुको प्रमुख कारण अनुसार जनसंख्या (१० वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका)

सक्रिय नहुनुको कारण	१० वर्ष वा माथिल्लो उमेरको जनसङ्ख्या					
	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
अध्ययन	६९,६३०	६९.१३	३४,६५०	८४.३६	३४,९८०	५८.६४
घरधन्दा	१९,३२६	१९.१९	१,१३९	२.७७	१८,१८७	३०.४९
वृद्धावस्था	६,६३४	६.५९	२,५५३	६.२२	४,०८१	६.८४
पेन्सन/आयस्ता	५२७	०.५२	३६१	०.८८	१६६	०.२८
अपाङ्गता	१,१४४	१.१४	६८६	१.६७	४५८	०.७७
जीर्ण रोगी	१,१०८	१.१०	५४१	१.३२	५६६	०.९५
अन्य	६७५	०.६७	३७७	०.९२	२९८	०.५०
उल्लेख नभएको	१,६८४	१.६७	७६७	१.८७	९१६	१.५४
सबै कारण	१००,७२८	१००	४१,०७४	१००	५९,६५२	१००

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

उमेर र लिङ्गअनुसार आर्थिक रुपले सक्रियता

उमेर समूहको आधारमा आर्थिकरुप ले सक्रिय जनसंख्यामा २५–२९ बर्षका उच्च संलग्नता रहेको छ। त्यसपछि २०–२४ वर्ष, ३५–३९ वर्ष, ३०–३४ वर्ष र ४०–४४ वर्षका व्यक्तिहरूको संलग्नता क्रमशः बढी रहेको छ। महिला र पुरुषको तुलना गर्दा आर्थिकरूपले पुरुषको संलग्नता बढी देखिएको छ।

उमेर समूह अनुसार आर्थिक रूपले सक्रिय र निष्क्रिय जनसंख्या

लिङ्ग	उमेर समूह	१० वा सो भन्दा माथिको कुल जनसंख्या	अक्सर सक्रिय		अक्सर निष्क्रिय	आर्थिक रूपले निष्क्रिय	उल्लेख नभएको
			रोजगार	बेरोजगार			
पुरुष	१० - १४	२२,१९९	८५६	४०	३०४४	१८०२२	२३७
	१५ - १९	१५,९६५	३६२१	२३०	२७७१	९२१२	१३१
	२० - २४	८,८२२	५७७३	२६१	७०१	२०४८	३९
	२५ - २९	७,५५४	६९११	१८१	८३	३२१	५८
	३० - ३४	६,६१५	६२५२	८४	६०	१७६	४२
	३५ - ३९	७,१९१	६९७९	२४	६३	११८	८
	४० - ४४	७,१५४	६९५५	४१	३०	११३	१५
	४५ - ४९	६,२८९	६०५३	४७	४७	१३४	८
	५० - ५४	५,५८३	५२९५	८	८३	१८८	८
	५५ - ५९	४,३४०	४०९४	०	७०	१६९	७
	६० - ६४	३,९४५	३४७१	१५	५६	३९५	८
	६५ - ६९	२,९९७	२३४९	८	८०	५६१	०
	७० - ७४	२,०५५	१२५८	०	१३३	६३९	२६
	७५ +	२,५६६	७९९	०	१५१	१६०७	८
	जम्मा	१०३,२७५	६०६६७	९३९	७३७१	३३७०३	५९५

लिङ्ग	उमेर समूह	१० वा सो भन्दा माथिको कुल जनसंख्या	अक्सर सक्रिय		अक्सर निष्क्रिय	आर्थिक रूपले निष्क्रिय	उल्लेख नभएको
			रोजगार	बेरोजगार			
महिला	१० - १४	२२,१९४	१२७९	०	२१३१	१८५७७	२०७
	१५ - १९	१८,३१९	४५७८	३१	२२०५	११४१४	९२
	२० - २४	१३,२९९	८१९०	९३	११७५	३७५६	८५
	२५ - २९	११,२८३	८४१४	५०	७१९	२००९	९१
	३० - ३४	९,०७६	६८७१	५५	६६५	१४३९	४७
	३५ - ३९	८,६६६	६७६७	३४	६०७	१२१७	४१
	४० - ४४	७,७९६	५९०२	३३	६०८	१२२०	३३
	४५ - ४९	६,३९१	४८००	२२	५६४	९७५	३०
	५० - ५४	५,२९३	३८१०	२५	४१३	१०२८	१७
	५५ - ५९	४,२७३	२८४६	२१	४१२	९६६	२८
	६० - ६४	४,०१६	२२५१	१७	३४३	१३७२	३४
	६५ - ६९	२,९५३	१२५५	०	२७९	१३८१	३८
	७० - ७४	२,०५३	५३६	०	१८८	१३२८	०
	७५ +	२,९९९	३१४	०	८८	२५७३	२४
	जम्मा	११८,६११	५७८१३	३८०	१०३९८	४९२५४	७६६

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

पेशा अनुसार रोजगारीको विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ का अनुसार सबै भन्दा कृषि क्षेत्रमा दक्ष तथा अर्ध दक्ष जनशक्रिका रूपमा मानिसहरू (७८.७२ प्रतिशत) सक्रिय छन् । यसै गरी औजार र सम्वन्धित सामानका बिक्री कामदार ४.३५ प्रतिशत र सेवा तथा विक्री कामदार ३.४३ प्रतिशत रहेको छ । महिला र पुरुषको संरचना हेर्दा पुरुषहरू गैर कृषि क्षेत्रमा सक्रिय छन् भने महिनाहरू कृषि क्षेत्रमा नै सलग्न भएको देखिन्छ ।

मुख्य पेशाअनुसार जनसंख्या (१० वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका)

मुख्य पेशा	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
सशस्त्र सैनिक	८०	०.०७	८०	०.१३	०	०.००
व्यवस्थापक	१,००६	०.८५	५८७	०.९६	४१९	०.७२
पेशाविद्	४,१२९	३.४७	२७०८	४.४४	१४२२	२.४५
प्राविधिक र सहायक पेशाविद्	१,०५५	०.८९	८८६	१.४५	१६९	०.२९

कार्यालय सहायक	६३९	०.५४	४८१	०.७९	१५८	०.२७
सेवा र बिक्री कामदार	४,०७७	३.४३	२४६७	४.०५	१६१०	२.७८
कृषि, वन र माछापालन सम्बन्धी कामदार	९३,६२२	७८.७२	४४५४३	७३.०७	४९०७९	८४.६५
औजार र सम्वन्धित सामानका बिक्री कामदार	५,१६८	४.३५	४२१३	६.९१	९५५	१.६५
यन्त्र र मेशिन सञ्चालक तथा एसेम्व्लर्स	१,०६२	०.८९	९५१	१.५६	१११	०.१९
प्राथमिक पेशाकर्मी	७,३६३	६.१९	३५६१	५.८४	३८०२	६.५६
उल्लेख नभएको	७३४	०.६२	४८०	०.७९	२५३	०.४४
जम्मा	११८,९३६	१००.००	६०९५८	१००.००	५७९७८	१००.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

आर्थिक काम गर्दाको हैसियत

यस जिल्लामा आर्थिक काम गर्दाको हैसियतले हेर्दा सबैभन्दा बढी आफ्नै निजी काम गर्ने ७८.८६ प्रतिशत र त्यसपछिको अंश अरुको काम गर्ने १४.६७ प्रतिशत देखिएको छ । यसैगरी अरुलाई काममा लगाउने १.९३ प्रतिशत र काम सघाउने १.२४ प्रतिशत रहेका छन् ।

आर्थिक काम गर्दाको हैसियत (१० वर्ष माथिको)

काम गर्दाको हैसियत	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
अरुलाई काम लगाउने	२२९०	१.९३	१२०७	१.९८	१०८३	१.८७
अरुको काम गर्ने	१७४४२	१४.६७	१२८९५	२१.१५	४५४७	७.८४
निजि काम गर्ने	९३७८७	७८.८६	४४४७३	७२.९६	४९३१४	८५.०६
काम सघाउने मात्र	१४७१	१.२४	५११	०.८४	९६०	१.६६
उल्लेख नभएको	३९४५	३.३२	१८७१	३.०७	२०७४	३.५८
जम्मा	११८९३५	१००	६०९५७	१००	५७९७८	१००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

क्षेत्रअनुसार रोजगारीको स्थिति

क्षेत्रगत अर्थात औद्योगीक वर्गिकरण अनुसार ८१.०२ प्रतिशत रोजगार कृषि, वन र माछापालन क्षेत्रमा, शिक्षा क्षेत्रमा औद्योगिक क्षेत्रमा ३.४९ प्रतिशत, थोक तथा खुद्रा व्यापारमा २.९८ प्रतिशत, निर्माण क्षेत्रमा २.४० प्रतिशत आदि रहेका छन् । क्षेत्रअनुसार रोजगारीको विवरण देहाय अनुसार रहेको छ ।

श्रेत्र अनुसार अक्सर आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या (१० वर्ष वा सो भन्दा माथि)

आर्थिक श्रेत्र	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
कृषि, वन र माछा	९६,३६४	८१.०२	४६,००६	७५.४७	५०,३५८	८६.८६
खानी तथा उत्खनन्	१६७	०.१४	१२१	०.२०	४७	०.०८
औद्योगिक (प्रशोधन उद्योग) उत्पादन कार्य	२,९१८	२.४५	१,९९७	३.२८	९२१	१.५९
विद्युत, ग्याँस, वाफ तथा वातानुकुलित आपुर्ति	३१	०.०३	२३	०.०४	८	०.०१
पानीको आपुर्ति, ढल, फोहर व्यवस्थापन तथा उपचार सम्बन्धी क्रियाकलाप	५१	०.०४	३३	०.०५	१७	०.०३
निर्माण	२,८५४	२.४०	२,७०८	४.४४	१४६	०.२५
थोक तथा खुद्रा व्यापार, मोटर गाडी र मोटर साइकलको मर्मत	३,५४०	२.९८	२,०४१	३.३५	१,४९९	२.५९
यातायात र गोदाम	१,११२	०.९३	१,०६३	१.७४	४९	०.०८
वस्न र खानाको सेवा सम्बन्धी क्रियाकलाप	९०८	०.७६	५०२	०.८२	४०५	०.७०
सूचना तथा संचार	८०	०.०७	४९	०.०८	३१	०.०५
आर्थिक तथा वीमा व्यवसाय	१३७	०.१२	१२२	०.२०	१५	०.०३
रियल इस्टेट तथा रेण्टल सर्भिसेज	१६	०.०१	८	०.०१	८	०.०१
पेशागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलापहरू	१६९	०.१४	१५३	०.२५	१५	०.०३
प्रशासनिक तथा सामाजिक सुरक्षा	५६३	०.४७	३९५	०.६५	१६८	०.२९
सार्वजनिक प्रशासन, रक्षा र अनिवार्य सामाजिक सुरक्षा	९११	०.७७	८०६	१.३२	१०४	०.१८
शिक्षा	४,१५३	३.४९	२,७२०	४.४६	१,४३३	२.४७
मानव स्वास्थ र सामाजिक कार्य	३६३	०.३१	२१७	०.३६	१४६	०.२५
कला, मनविनोद तथा मनोरन्जन	१६	०.०१	१६	०.०३	०	०.००
अन्य सेवा सम्बन्धी क्रियाकलापहरू	६२२	०.५२	३९६	०.६५	२२५	०.३९
घरेलु कामदार सम्बन्धी क्रियाकलापहरू,	२,९९७	२.५२	८७६	१.४४	२,१२१	३.६६
अन्तराष्ट्रिय संघसंस्था र सो अन्तर्गतका निकाय	२६	०.०२	१७	०.०३	८	०.०१
उल्लेख नभएको	९४०	०.७९	६८८	१.१३	२५२	०.४३
जम्मा	११८,९३६	१००.००	६०,९५८	१००.००	५७,९७८	१००.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

आर्थिक तथा गैर आर्थिक क्रियाकलाप :

एक व्यक्तिले एकभन्दा बढी क्रियाकलापमा संलग्न हुने भएकाले यहाँ विभिन्न क्रियाकलापमा संलग्न भएका व्यक्तिहरूको योग, जम्मा व्यक्ति भन्दा बढि भएको हो । आधा भन्दा बढि मानिसहरू अन्य जुन सुकै क्रियाकलापमा संलग्न भए पनि कृषि क्षेत्रमा काम गर्ने गरेको पाइएको छ । तालिकाका आधारमा १० महिलाले औषतमा १८ वटा आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्न भएको देखिन्छ भने सोही संख्याका पुरुषहरू बर्ष भरिमा १५ वटा यस्ता क्रियाकलापमा संलग्न भएको पाइएको छ ।

१० वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका व्यक्तिले विगत १२ महिनामा गरेको क्रियाकलाप (आर्थिक तथा गैर आर्थिक)

क्रियाकलाप	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
कृषि/आफ्नै खेतिपाती	११२,४०५	५०.६६	५४,१२९	५२.४१	५८,२७७	४९.१३
तलव/ज्याला	२७,२८४	१२.३०	२०,१३५	१९.५०	७,१५०	६.०३
आफ्नै गैरकृषि व्यावसाय	१६,५०५	७.४४	८,९०२	८.६२	७,६०२	६.४१
विस्तारित आर्थिक काम	३३,१५१	१४.९४	११,११२	१०.७६	२२,०३९	१८.५८
कामको खोजी	८,२६८	३.७३	६,३९४	६.१९	१,८७४	१.५८
घरधन्दा	८०,०१९	३६.०६	१५,१८०	१४.७०	६४,८३९	५४.६७
अध्ययन	७०,९५१	३१.९८	३५,३११	३४.१९	३५,६४०	३०.०५
कुनै काम नगरेको	२२,१७५	९.९९	११,९७७	११.६०	१०,१९८	८.६०
उल्लेख नभएको	१,३६१	०.६१	५९५	०.५८	७६६	०.६५
जम्मा	२२१,८८६	१००.००	१०३,२७५	१००.००	११८,६११	१००.००

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

स्थानीय तह

हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
(क्षेत्रफल ३४३.७ वर्ग किलो मिटर)

सिन्धुली जिल्लाको सूदूर पश्चिम सीमानामा रहेको हरिहरपुरगढी, पिपलमाढी, क्यानेश्वर र महेन्द्रझाडी गाउँ विकास समितिहरूलाई मिलाएर हरिहरपुरगढी गाउँ पालिका निर्माण गरिएको छ। यो गाउँपालिकाको नाम ऐतिहासिक एवं बिरताको प्रतिक हरिहरपुरगढी किल्लाको आधारमा राखिएको हो । यो गढीको ऐतिहाँसिक महत्व धेरैठूलो छ ।

केन्द्र : महेन्द्रझाँडी (झनझने)
वडा संख्या : ८
जनसंख्या : २७,७८७ (२०६८ को जनगणना अनुसार)
जनघनत्व : ८०.८४ जना प्रति वर्ग किलोमिटर

सीमाना

पूर्वः मरिण गाउँपालिका
उत्तरः काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला
पश्चिमः मकवानपुर र रौतहट जिल्ला
दक्षिणः सर्लाही जिल्ला

आन्तरिक आम्दानी (साविक स्थानीय निकायहरूको रुपैयाँमा)
आ.ब. २०७०/२०७१ को १३१९६५ आ.ब. २०७१/२०७२, ११०४२३

जनसंख्या र क्षेत्रफल (२०६८ को जनगणना अनुसार)

क.सं.	साबिक स्थानीय निकाय	जनसंख्या	क्षेत्रफल बर्ग कि.मि.
१	हरिहरपुरगढी	४७४४	६५
२	क्यानेश्वर	९३६४	१३६
३	पिपलमाडी	७६०४	६२.७
४	महेन्द्रझ्याडी	६०१५	८०

नयाँ गाउँपालिको वडा विभाजन

क.सं.	नयाँ गाउँपालिकाको वडा नं.	साबिक स्थानीय निकाय	
		गाउं बिकास समिति	वडा नं.
१	१	हरिहरपुरगढी	१-९
२	२	पिपलमाडी	१,२ र ९
३	३	पिपलमाडी	३,४,५,६,७ र ८
४	४	महेन्द्रभ्याडी	२,३,४ र ५
५	५	महेन्द्रभ्याडी	१,६,७,८ र ९
६	६	क्यानेश्वर	६,७,८
७	७	क्यानेश्वर	९,१,२
८	८	क्यानेश्वर	३,४,५

पूर्वाधार तथा स्रोत

शिक्षण संस्था

क्र.सं.	साबिक स्थानीय निकाय	प्रा.बि.	नि.मा.बि.	मा.बि.	उ.मा.बि	स्नातक	स्नातकोत्तर
१	हरिहरपुरगढी	७	२	१	०	०	०
२	क्यानेश्वर	१५	२	१	१	०	०
३	पिपलमाडी	५	२	२	१	०	०
४	महेन्द्रभ्याडी	१४	१	०	१	०	०

स्वास्थ्य संस्था

क्र.सं.	साबिक स्थानीय निकाय	स्वास्थ्य केन्द्र
१	हरिहरपुरगढी	१ स्वास्थ्य चौकी
२	क्यानेश्वर	१ स्वास्थ्य चौकी
३	पिपलमाडी	१ स्वास्थ्य चौकी
४	महेन्द्रभ्याडी	१ स्वास्थ्य चौकी

खानेपानी प्रयोगको अवस्था

क.सं.	साबिक स्थानीय निकाय	खानेपानी पहुँचको अवस्था
१	हरिहरपुरगढी	९९%
२	क्यानेश्वर	६५%
३	पिपलमाडी	९५%
४	महेन्द्रझ्याडी	९०%

सरसफाईको अवस्था

क.सं.	साबिक स्थानीय निकाय	शौचालय भएका घरपरिवार प्रतिशतमा
१	हरिहरपुरगढी	१००%
२	क्यानेश्वर	६९%
३	पिपलमाडी	१००%
४	महेन्द्रझ्याडी	१००%

तालिका नं. १ः घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकारको वडागत वितरण

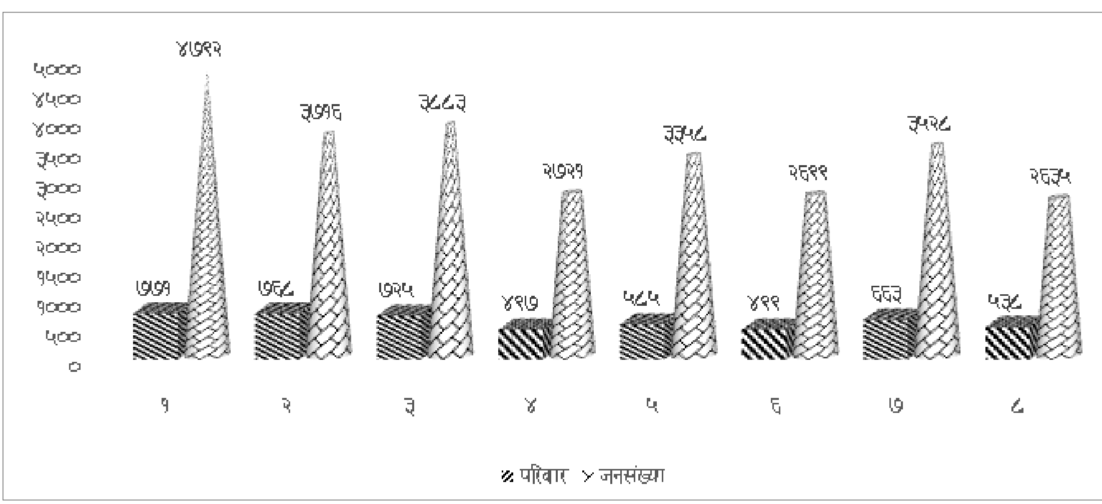

वडा नं.	घर संख्या	परिवारमुलीको लिङ्ग			जनसंख्या	परिवारको आकार
		पुरूष	महिला	जम्मा		
१	७७८	५७६	१९५	७७१	४७९२	६.२
२	७८७	५५१	२१७	७६८	३७१६	४.८
३	७३५	६२१	१०४	७२५	३८८३	५.४
४	४९८	३१४	१८३	४९७	२७२१	५.५
५	६०१	४१७	१६८	५८५	३३५८	५.७
६	५११	३७२	१२७	४९९	२६९९	५.४
७	७४०	३९७	२६६	६६३	३५२८	५.३
८	५२६	३८८	१५०	५३८	२६३५	४.९
हरिहरपुरगढी	५१७६	३६३६	१४१०	५०४६	२७३३२	५.४

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

तालिका नं. २ः धर्म, भाषा, जातजातिका आधारमा जनसंख्या (५ वटा)

धर्म	संख्या	प्रतिशत	भाषा	संख्या	प्रतिशत	जात जाति	संख्या	प्रतिशत
बौद्ध	१९०६९	६८.७७	तामाङ	१८४६६	६६.६	तामाङ	१८५७७	६७
हिन्दु	६५३९	२३.५८	नेपाली	३७४९	१३.५२	दनुवार	२५१६	९.०७
प्रकृति	१४८५	५.३६	दनुवार	२४९३	८.९९	मगर	१८०६	६.५१
क्रिश्चियन	५२०	१.८८	मगर	१०५७	३.८१	कामी	१०१३	३.६५
नखुलेको	१०६	०.३८	राई	८१०	२.९२	माझी	८९६	३.२३

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

तालिका नं. ३ः उमेर समुह बर्षगत जनसंख्या

उमेर समुह बर्ष	पुरुष	महिला	जम्मा
० - ४	१६२१	१६०१	३२२२
५ - ९	१८७९	१८८४	३७६३
१० - १४	१९८२	२०७३	४०५५
१४ - १९	१४२५	१७४०	३१६५

उमेर समुह बर्ष	पुरुष	महिला	जम्मा
२० - २४	८३१	११५८	१९८९
२५ - २९	८१९	१०३४	१८५३
३० - ३४	७३८	८९२	१६३०
३५ - ३९	५३१	७४०	१२७१
४० - ४४	६८८	७५०	१४३८
४५ - ४९	६४९	६६६	१३१५
५० - ५४	४८२	५३९	१०२१
५५ - ५९	४१७	४३१	८४८
६० - ६४	३३२	३१८	६५०
६५ - ६९	२०४	२३४	४३८
७० - ७४	१५७	१४५	३०२
७५ भन्दा माथि	१५७	२१५	३७२
जम्मा	१२९१२	१४४२०	२७३३२

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

परिवारमुलीको जातियता (१ प्रतिशत भन्दा बढि भएका)

जात जाति	संख्या	प्रतिशत	संचिती प्रतिशत
तामाङ	३२०६	६३.५४	६३.५४
राई	५७९	११.४७	७५.०१
मगर	३२७	६.४८	८१.४९
कामी	१८७	३.७१	८५.२
दनुवार	१७५	३.४७	८८.६६
माझी	१५६	३.०९	९१.७६
पहारी	१३६	२.७	९४.४५
क्षेत्री	८८	१.७४	९६.२
नेवार	६५	१.२९	९७.४८

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

तालिका नं. ५: अक्सर बसोबास गर्ने र अनुपस्थित जनसंख्या वडागत वितरण

वडा नं.	अक्सर बसोबास गर्ने			अनुपस्थित स्वदेश		अनुपस्थित विदेश		अज्ञात	
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला
१	२२३७	२५५५	४७९२	२७५	२३४	२४४	४७	१	
२	१८०१	१९१५	३७१६	३१५	२६३	१९४	१६	४	
३	१८६३	२०२०	३८८३	५३२	४७०	२६३	२२	२	१
४	१२७९	१४४२	२७२१	२०१	१७४	१६९	१२	५	२
५	१५७३	१७८५	३३५८	३५२	३६६	२६२	२९	१	१
६	१२६६	१४३३	२६९९	२६७	२२१	१८३	१८		
७	१६६१	१८६७	३५२८	२६९	१८२	१२३	११		
८	१२३२	१४०३	२६३५	२५९	२१३	१८६	१५		
हरिहरपुरगढी	१२९१२	१४४२०	२७३३२	२४७०	२१२३	१६२४	१७०	१३	४

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

शिक्षा

साक्षरता

वडा नं.	पुरुष		महिला		जम्मा	
	साक्षर	निरक्षर	साक्षर	निरक्षर	साक्षर	निरक्षर
१	९६.२४	३.७६	९८.५१	१.४९	९७.५	२.५
२	७५.९	२४.१	६९.९२	३०.०८	७२.५२	२७.४८
३	८२.८२	१७.१८	७२.९२	२७.०८	८१.०९	१८.९१
४	९३.४३	६.५७	८३.५६	१६.४४	८९.५६	१०.४४
५	८३.४७	१६.५३	६७.१७	३२.८३	७८.९४	२१.०६
६	७२.५९	२७.४१	५६.०४	४३.९६	६६.३२	३३.६८
७	७४.०५	२५.९५	६८.०८	३१.९२	७३.८१	२६.१९
८	८८.१५	११.८५	७७.४८	२२.५२	८४.४	१५.६
हरिहरपुरगढी	८३.६९	१६.३१	७५.५५	२४.४५	८१.१७	१८.८३

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

कृषि उत्पादन सम्बन्धि विवरण (क्षेत्रफल हेक्टर तथा उत्पादन मेट्रिक टन)

क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
चैते		**बर्षे**		**हाईब्रिड**	
०	०	८७३	२७२३	७	३२
हिउदे मकै		**बर्षे मकै**		**बसन्ते मकै**	
१४४	३८९	३०४३	७४८६	९५	४
गहुँ		**कोदो**		**फापर**	
३९८	१०१५	६१९	४८९	३८	२०
मास		**मुसुरो**		**सिमी**	
३०	३०	४२	४२	१९	३०
वोडी		**भटमास**		**गहत**	
४१	७३	२२	२६	१४	१५
तोरी		**सर्स्यू**		**झुसेतिल**	
६४९	५९६	१९	२०	६	६
जुनार		**सुन्तला**		**कागती**	
२६	१७०	६	४३	४	५
काको		**फर्सी**		**ईस्कुस**	
९	८५	२६	२९०	६	४०
आलु (स्थानिय)		**आलु (उन्नत)**			
१६	१४९	१५३	१५७७		
आँप		**लिचि**		**केरा**	
६७	८०४	५१	२४७	२८	२६६
भुईकटर					
४	४०				

(बर्ष २०७३) श्रोतः जिल्ला कृषि विकास कार्यालय सिन्धुली

मरिण गाउँपालिका

(क्षेत्रफल ३३८ बर्ग किलोमिटर)

सिन्धुली जिल्लाको सदरमुकाम भन्दा पश्चिम तर्फ रहेका महादेवस्थान, कपिलाकोट, कल्पबृक्ष गाउँ विकास समितिहरूलाई मिलाएर मरिण गाउँपालिका निर्माण गरिएको छ । यो गाउँपालिकाको नाम मरिण खोलाको नामबाट राखिएको छ । मरिण गाउँपालिका निमार्ण हुनु भन्दा अघि देखि नै मरिण खोलाको आसपबासको फाँट क्षेत्रलाई मरिण क्षेत्र भनेर चिनिन्थ्यो । मरिण खोलाको दुबै तर्फ पुर्व पश्चिम फैलिएको बाह्रैमास मरिण खोलाबाट सिंचित हुने यो क्षेत्र जिल्लाको अन्न भण्डार समेत हो ।

केन्द्र : कपिलाकोट बजार वडा संख्या ७

जनसंख्या जनगणना (२०६८ अनुसार) २८१८२

सिमाना

पूर्वः कमलामाई नगरपालिका

पश्चिमः हरिहरपुरगढी गाउँपालिका

उत्तरः घ्याङलेख गाउँपालिका र काभ्रेपलान्चोक जिल्ला

दक्षिणः सर्लाही जिल्ला

आन्तरिक आम्दानी (साविक स्थानीय निकायहरूको रुपैयाँमा)
आ.ब. २०७०/२०७१ को २०१९६८ आ.ब. २०७१/२०७२, २९०३१०

जनसंख्या र क्षेत्रफल जनगणना २०६८ अनुसार

क.सं.	साविक गाउँ विकास समिति	जनसंख्या	क्षेत्रफल बर्ग किलोमि.
१	महादेव स्थान	६९६७	९३
२	कल्पबृक्ष	९७३०	१२९
३	कपिलाकोट	११४८५	११६

मरिण गाउँपालिकाको वडा विभाजन

क.सं.	मरिण वडा नं.	साविक गाउँ विकास समिति	वडा नं.
१	१	कपिलाकोट	१, ३ र ५
२	२	कपिलाकोट	२ र ४

३	३	कपिलाकोट	६, ७ ८, ९
४	४	कल्पबृक्ष	१, २ र ३
५	५	कल्पबृक्ष	४, ५ र ६
६	६	कल्पबृक्ष	७, ८ र ९
७	७	महादेव स्थान	१, २, ३ र ९
८	८	महादेव स्थान	४, ५, ६,७ ,८ र ९

पूर्वाधार तथा स्रोत

शिक्षण संस्था

क.सं.	साविक गाउँ विकास समिति	प्रा.बि.	नि.मा.बि.	मा.बि.	उ.मा.बि.	स्नातक
१	कपिलाकोट	१४	६	२	–	–
३	महादेव स्थान	८	४	१	१	१
४	कल्पबृक्ष	८	१	३	१	–

स्वास्थ्य संस्था

क.सं.	साविक गाउँ विकास समिति	स्वास्थ्य केन्द्र	हालको वडा नं.
१	कपिलाकोट	प्रा.स्वा.के., आयुर्वेद	६
३	महादेव स्थान	स्वास्थ्य चौकी	७
४	कल्पबृक्ष	स्वास्थ्य चौकी	३

खानेपानी प्रयोगको अवस्था

क.सं.	साविक गाउँ विकास समिति	खाने पानी पहुँचको अवस्था
१	कल्पबृक्ष	८१
२	महादेव स्थान	६२
३	कपिलाकोट	७०

घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकारको वडागत वितरण

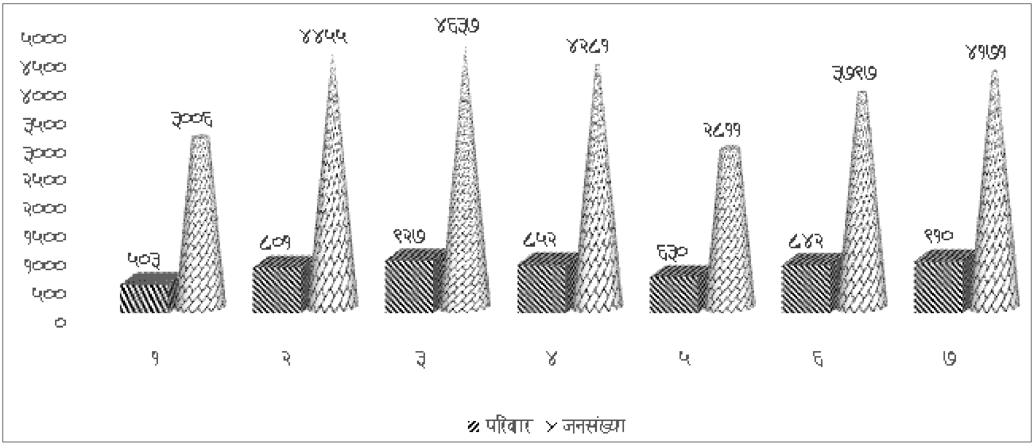

वडा नं.	घर संख्या	परिवारमुलीको लिङ्ग			जनसंखया	परिवारको आकार
		पुरूष	महिला	जम्मा		
१	५२०	३९९	१०४	५०३	३००६	६.०
२	८२७	५२६	२७५	८०१	४४५५	५.६
३	९६२	६५५	२७२	९२७	४६३७	५.०
४	८६३	५२४	३२८	८५२	४२८१	५.०
५	६५६	३६७	२६३	६३०	२८११	४.५
६	९४८	५५१	२९१	८४२	३७९७	४.५
७	९४१	६२०	२९०	९१०	४१७१	४.६
मरिण	५७१७	३६४२	१८२३	५४६५	२७१५८	५.०

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

धर्म, भाषा, जातजातिका आधारमा जनसंख्या (५ वटा)

धर्म	संख्या	प्रतिशत	भाषा	संख्या	प्रतिशत	जात जाति	संख्या	प्रतिशत
बौद्ध	१७६४३	६३.४१	तामाङ	१५५९९	५६.०७	तामाङ	१५६२२	५६.१५
हिन्दु	७२०७	२५.९	नेपाली	५३४५	१९.२१	माझी	३९३४	१४.१४
प्रकृति	२७६४	९.९३	मगर	३२००	११.५	मगर	३४८५	१२.५३
नखुलेको	११२	०.४	माझी	२३५१	८.४५	क्षेत्री	१२००	४.३१
क्रिश्चियन	९५	०.३४	नेवार	५१२	१.८४	कामी	११०६	३.९८

श्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

उमेर समुह बर्षगत जनसंख्या

उमेर समुह बर्ष	पुरुष	महिला	जम्मा
० - ४	१६१९	१६२०	३२३९
५ - ९	१८२५	१७०५	३५३०
१० - १४	२०२८	१९९८	४०२६
१४ - १९	१३३७	१७३२	३०६९
२० - २४	७६२	१३११	२०७३
२५ - २९	६९६	१०७२	१७६८
३० - ३४	६९१	९६४	१६५५
३५ - ३९	५०८	६९६	१२०४
४० - ४४	६४०	७१६	१३५६
४५ - ४९	६५६	६९६	१३५२
५० - ५४	५३२	५३५	१०६७
५५ - ५९	४१६	४४५	८६१
६० - ६४	३५३	३६८	७२१
६५ - ६९	२५०	२५१	५०१
७० - ७४	१५३	१७८	३३१
७५ भन्दा माथि	१७२	२३३	४०५
जम्मा	१२६३८	१४५२०	२७१५८

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

परिवारमुलीको जातियता

जात जाति	संख्या	प्रतिशत	संचिती प्रतिशत
तामाङ	२८६७	५२.४६	५२.४६
माझी	८४१	१५.३९	६७.८५
मगर	६७०	१२.२६	८०.११
क्षेत्री	३४६	६.३३	८६.४४
कामी	२६८	४.९	९१.३४
नेवार	१७१	३.१३	९४.४७
दमाई	९९	१.८१	९६.२९
ब्राह्मण	७५	१.३७	९७.६६

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

अक्सर बसोबास गर्ने र अनुपस्थित जनसंख्या वडागत वितरण

वडा नं.	अक्सर बसोबास गर्ने			अनुपस्थित स्वदेश		अनुपस्थित विदेश		अज्ञात	
	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला
१	१३८६	१६२०	३००६	१०५	७१	१९६	४	३	
२	२१४८	२३०७	४४५५	३४४	२०६	२५८	२३	६	
३	२१४३	२४९४	४६३७	२९३	२३६	२३७	२	०	
४	१९४६	२३३५	४२८१	२५८	१८५	१७९	७	२	
५	१३२०	१४९१	२८११	२०१	१३९	२३१	१४	१	१
६	१८०९	१९८८	३७९७	२५७	२०८	२२०	२४	४	
७	१८८६	२२८५	४१७१	३९३	२९७	२८१	२७	४	२
मरिण	१२६३८	१४५२०	२७१५८	१८५१	१३४२	१६०२	१०१	२०	३

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

अपाङ्गता

भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रमबाट अपाङ्गता सम्बन्धि विवरण लिने प्रयास गरिएको थियो । परिवारको सदस्यहरूमा कुनै प्रकारको अपाङ्ग नभएको एकिन गरेर भएको भए कस्तो प्रकारको परिचपत्र पाउनु भएको छ भनेर प्रश्न सोधिएको थियो । सामान्यतया अपाङ्गता सम्बन्धि विवरण सम्बेदनसिल हुने भएकाले तथा अपाङ्गताको अन्तराष्ट्रिय स्तरको बर्गिकरणको आधारमा नै यस्तो विवरण संकलन गरिने भएता पनि सामाजिक सुरक्षाको कार्यक्रम प्रति प्रत्यक्ष जोडिएको यस गणनामा भने सामान्य प्रकारको प्रश्न सोधिएको थियो ।

तालिका नं. २० अपाङ्गता

वडा नं.	अपाङ्गता						जम्मा
	नभएका	रातो कार्ड पाएका	निलो कार्ड पाएका	पहेलो कार्ड पाएका	सेतो कार्ड पाएका	कार्ड नपाएका	
१	२९७२	१	६	१	३	२३	३००६
२	४३८७	२		४	३	५९	४४५५
३	४६०५	३	३	४	२	२०	४६३७

४	४२०४	४	१	२	६	६४	४२८१
५	२७९५				१	१५	२८११
६	३७२३	४	८	७	३	५२	३७९७
७	४०९८	३	४	२	३	६१	४१७१
मरिण	२६७८४	१७	२२	२०	२१	२९४	२७१५८

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

तालिका नं. २१ अपाङ्गताको स्तरीय बर्गिकरण अनुसारको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	पुरुष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
अपाङ्गता नभएको	१२,८८२	९६.९९	१४,१९५	९७.६३	२७,०७७	९७.३२
शारीरिक अपाङ्गता	१६०	१.२०	११८	०.८१	२७८	१.००
दृष्टि सम्बन्धि अपाङ्गता	६६	०.५०	८१	०.५६	१४७	०.५३
श्रवण सम्बन्धि अपाङ्गता	६१	०.४६	५८	०.४०	११९	०.४३
श्रवण दृष्टि सम्बन्धि अपाङ्गता	७	०.०५	१	०.०१	८	०.०३
स्वर बोलाई	४६	०.३५	३३	०.२३	७९	०.२८
मानसिक	१४	०.११	१०	०.०७	२४	०.०९
बौद्धिक अपाङ्गता	२४	०.१८	१५	०.१०	३९	०.१४
बहु अङ्ग अपाङ्गता	२२	०.१७	२९	०.२०	५१	०.१८
मरिण	१३,२८२	१००.००	१४,५४०	१००.००	२७,८२२	१००.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

शिक्षा

तालिका नं. २२: साक्षरता

वडा नं.	पुरुष		महिला		जम्मा	
	साक्षर	निरक्षर	साक्षर	निरक्षर	साक्षर	निरक्षर
१	६९.५५	३०.४५	५७.७८	४२.२२	६५.७९	३४.२१
२	८४.९६	१५.०४	७८.३७	२१.६३	८१.७६	१८.२४
३	६४.६३	३५.३७	५०.३६	४९.६४	५७.८५	४२.१५
४	८९.५७	१०.४३	८१.२	१८.८	८४.९१	१५.०९

५	८१.९७	१८.०३	७२.९	२७.१	८०.४	१९.६
६	७५.५१	२४.४९	५६.८४	४३.१६	६८.४७	३१.५३
७	८०.८६	१९.१४	६७.८८	३२.१२	७७.९३	२२.०७
मरिण	**७८.२६**	**२१.७४**	**६६.५६**	**३३.४४**	**७३.९**	**२६.१**

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

तालिका नं. २३ः तहगत शिक्षक विवरण (शैक्षिक बर्ष २०७३)

शिक्षक		प्रथम श्रेणी	द्वितीय श्रेणी	तृतीय श्रेणी	अस्थायी	राहत
माध्यमिक		०	२	४	०	४
आधारभुत तह शिक्षक						
	प्राथमिक	२	१७	१०	२७	७३
	निम्न माध्यमिक	०	२	१	२	१३
उच्च माध्यमिक	दरबन्दिमा कार्यरत			अनुदानमा कार्यारत		
	२			२		

स्रोतः जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सिन्धुली

तालिका नं. २४ः तहगत बिद्यार्थी विवरण (शैक्षिक बर्ष २०७३)

बिद्यालय		बिद्यालय संख्या	बिद्यार्थी	बिद्यार्थी	छात्रा	दलित	अपाङ्ग
प्रारम्भिक बाल बिकास केन्द्र		२९	५१८				
आधारभुत							
	प्राथमिक	३०		४५५४	२२८४	२७१	१९
	निम्न माध्यमिक	१०		१८३५	९५९	१३०	८
माध्यमिक				८४०	४६२	५८	४
	साधारण	८		८४०	४६२	५८	४
	प्राबिधिक	१					
बिशेश बिद्यालय		०					
श्रोत कक्षा		०					
कक्षा ११ र १२				४१८			

स्रोतः जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सिन्धुली

तालिका नं. २५: उच्च शिक्षा हासिल गरेका जनसंख्या वितरण

उत्तिर्ण गरेको तह	तह			
	प्रमाण पत्र	स्नातक	स्नातकोत्तर	जम्मा
मानविकी र कला	७७	१८	१०	१०५
व्यापार र प्रशासन	७	१	०	८
शिक्षा	१२६	२४	३	१५३
विज्ञान	५	३	०	८
स्वास्थ्य	५	४	०	९
इन्जिनियरि, उद्योग र निर्माण	१	१	०	२
कानुन	२	१	१	४
सामाजिक र व्यवहारिक विज्ञान	५	६	२	१३
गणित तथा तथ्याङ्क	३	०	०	३
कृषि, वन तथा माछापालन	३	०	०	३
उल्लेख नभएको	८८	४	२	९४

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

आवासीय घर

भूकम्प प्रभावित आवास पून: निर्माण लगत संकलनको क्रममा कमलामाई नगरपालिका क्षेत्रमा क्षति भएका घर, क्षति नभएका घर हरूको जग, छाना भूई लगायत सुपर स्टक्चर, बनावटको आकार लगायत कस्ता प्रकृतिका घरहरू बढि जोखिम पूर्ण भई भत्किए भनेर लगत संकलन गरिएको थियो । सिन्धुली जिल्लाको परिबेशमा भित्रि मधेश क्षेत्रमा, खोंच क्षेत्रमा काठका घर हुने र महाभारत पर्वत क्षेणी तर्फ माटो ढुङ्गाका घर हुने भएकाले घरको जग र भूईको बनावट मात्र अध्ययनका बिषय हुन सक्छ, अन्य प्रकतिको बारेमा स्वत नै अनुमान लगाउन सकिने या लागु नहुने भएकाले यहाँ जग र भूईको वर्गीकरण मात्र समावेश गरिएको छ ।

तालिका नं. २६ घरको जगको किसिम र अवस्था

गणनाको समयमा भवनको अवस्था	घरको जगको किसिम					जम्मा
	माटोको जोडाईमा पाकेको इटा	सिमेन्ट जोडाईमा ईटा ढुङ्गा छापेको	ढलान पिलर	खम्बा गाडेको	अन्य	
क्षति भई भन्वावशेष हटाएको	२४२	२	३	१२५	१	३७३
क्षति भई भन्वावशेष नहटाएको	१११	३	०	६९	१	१८४
पहिरोले पुरिएको	०	०		०	०	०
भन्वावशेष हटाएको र पुन निर्माण भई सकेको	१०१	६	१	२०२	१	३११
क्षति भई प्रयोग गर्न छाडेको	१८३	१९	२	३१७	३	५२४
क्षति भई जोखिम पूर्णरूपमा प्रयोग भई रहेको	४०४	११०	३९	१,३६१	६	१,९२०
क्षति भई मर्मत गरेर प्रयोग भई रहेको	३३२	१२०	१२	१,३४०	४	१,८०८
क्षति नभएका	१७१	२५	४६	३५४	१	५९७
जम्मा	१,५४४	२८५	१०३	३,७६८	१७	५,७१७

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

तालिका नं. २७ घरको भुईको बनावट र अवस्था

गणनाको समयमा भवनको अवस्था	घरको भूईको बनावट					जम्मा
	माटो	ईटा ढुङ्गा छापेको	काठ	कंक्रिट स्ल्याव	अन्य	
क्षति भई भन्वावशेष हटाएको	३२५	३५	११	२	०	३७३
क्षति भई भन्वावशेष नहटाएको	१५६	१७	६	५	०	१८४
पहिरोले पुरिएको						
भन्वावशेष हटाएको र पुन निर्माण भई सकेको	२७४	२३	७	७	०	३११
क्षति भई प्रयोग गर्न छाडेको	४८२	७	१	३४	०	५२४
क्षति भई जोखिम पूर्णरूपमा प्रयोग भई रहेको	१,५२०	९२	३४	२७३	१	१,९२०
क्षति भई मर्मत गरेर प्रयोग भई रहेको	१,३७७	१९९	४९	१८३	०	१,८०८
क्षति नभएका	४८९	६	२	१००	०	५९७
जम्मा	४,०२८	५	१	३६	२	४,०७२

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

तालिका नं. २८: कृषि उत्पादन सम्बन्धि विवरण (क्षेत्रफल हेक्टर तथा उत्पादन मेट्रिक टन)

क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
चैते		बर्षे		हाईब्रिड	
५३	१६०	१३२५	४१३४	५	२४
हिउदे मकै		बर्षे मकै		बसन्ते मकै	
१९५	५२७	२२००	५४१२	१३०	३
गहुँ		कोदो		फापर	
४५६	११६३	५२१	४१२	१५	९
मास		मुसुरो		सिमी	
१७	१७	३०	३०	९	१४
वोडी		भटमास		गहत	
२६	४६	१०	१२	९	१०
तोरी		सर्स्यू		भुसेतिल	
२५८	२३७	६	६	१६	१४
जुनार		सुन्तला		कागती	
१५	९८	४	२९	३	३
काको		फर्सी		ईस्कुस	
११	१०२	२८	३१४	०	०
आलु (स्थानिय)		आलु (उन्नत)			
०	०	१७३	१७८४		
आँप		लिचि		केरा	
५५	६६०	४७	२२८	४४	४१४
भुईकटर					
१०	९७				

(बर्ष २०७३) श्रोत: जिल्ला कृषि बिकास कार्यालय सिन्धुली

घ्याङ्लेक गाउँपालिका

(क्षेत्रफल १५३ बर्ग किलोमि.)

सिन्धुली जिल्लाको पश्चिम तर्फ रहेका साबिकका अमले, बस्तीपुर, तामाजोर, नेत्रकाली, शान्तेश्वरी गाउँ विकास समितिहरूलाई मिलाएर घ्याङलेखगाउँपालिका निर्माण गरिएको छ । सिन्धुली जिल्लाको प्रमुख नदी मरिण खोलाको सिर यसै गाउँपालिकामा पर्दछ । तामाङहरूको बाहुल्यता रहेको यस गाउँपालिकाको नाम घ्याङ र लेख मिलेर बनेको छ । तामाङ भाषामा घ्याङको अर्थ पवित्र धार्मिक स्थल हुन्छ भने लेखको अर्थ उचाईमा रहेको शितोष्ण स्थान हुन्छ ।

केन्द्र : वस्तीपुरको हायूटार

वडा संख्या : ०५ (पाँच वटा)

जनसंख्या र क्षेत्रफल (जनगणना २०६८ अनुसार) : १३६५९

जनघनत्व : ८९.२७४

आन्तरिक आम्दानी (साविक स्थानीय निकायहरूको रुपैयाँमा)

आ.ब. २०७०/२०७१ को **१,५३,४१३,** आ.ब. २०७१/२०७२ को **१,५३,४८७**

सिमाना

पूर्वः कमलामाई नगरपालिका

उत्तरः सुनकोशी गाउँपालिका र काभ्रेपलान्चोक जिल्ला

पशिचमः काभ्रेपलान्चोक जिल्ला

दक्षिणः कमलामाई नगरपालिका र मरिण गाउँपालिका

जनसंख्या र क्षेत्रफल जनसंख्या र क्षेत्रफल जनगणना २०६८ अनुसार

क.सं.	साविक गाउँ बिकास समिति	जनसंख्या	क्षेत्रफलबर्ग कि.मि.
१	अमले	२२६१	३९
२	बस्तीपुर	३०२९	३१
३	तामाज	२२४६	२१
४	नेत्रकाली	३४००	३२
५	शान्तेश्वरी	२७२५	३०

गाउँपालिको वडा विभाजन

क.सं.	गाउँपालिका वडा नं.	स्थानीय निकाय	
		साविक गाउँ बिकास समिति	वडा नं.
१	१	अमले	१,२,३,४,५,६,७,८,९
२	२	बस्तीपुर	१,२,३,४,५,६,७,८,९
३	३	तामाज	१,२,३,४,५,६,७,८,९
४	४	नेत्रकाली	१,२,३,४,५,६,७,८,९
५	५	शान्तेश्वरी	१,२,३,४,५,६,७,८,९

पूर्वाधार तथा स्रोत

शिक्षण संस्था :

क.सं.	साबिक स्थानीय निकाय	प्रा.बि.	नि.मा.बि.	मा.बि.	उ.मा.बि.	स्नातक	
१	अमले	७	१		१	0	0
२	बस्तीपुर	१	१		१	0	0
३	तामाज	३		१		0	0
४	नेत्रकाली	७	१		१	0	0
५	शान्तेश्वरी	५	१	१		0	0

स्वास्थ्य केन्द्र

क.सं.	साबिक स्थानीय निकाय	स्वास्थ्य केन्द्र	वडा नं.
१	अमले	उप स्वास्थ्य चौकी	१
२	बस्तीपुर	उप स्वास्थ्य चौकी	२
३	तामाज	उप स्वास्थ्य चौकी	३
४	नेत्रकाली	उप स्वास्थ्य चौकी	४
५	शान्तेश्वरी	उप स्वास्थ्य चौकी	५

घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकारको वडागत वितरण

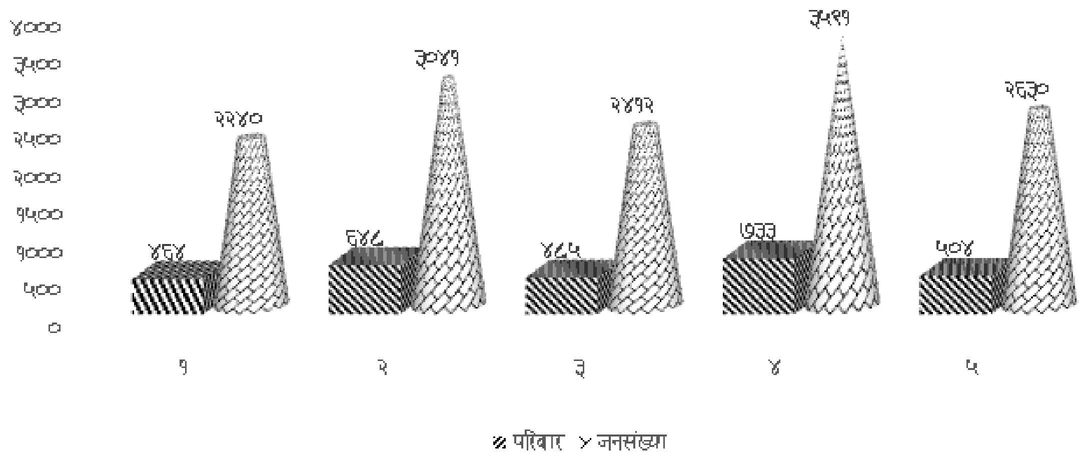

वडा नं.	घर संखया	परिवारमुलीको लिङ्ग			जनसंखया	परिवारको आकार
		पुरुष	महिला	जम्मा		
१	४७९	२८२	१८२	४६४	२२४०	४.८
२	६७८	४४७	२०१	६४८	३०४१	४.७
३	५५५	३३२	१५३	४८५	२४१२	५.०
४	७७५	४९४	२३९	७३३	३५९१	४.९
५	५४५	३५२	१५२	५०४	२६३०	५.२
घ्याङ्लेख	३०३२	१९०७	९२७	२८३४	१३९१४	४.९१

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

धर्म, भाषा, जातजातिका आधारमा जनसंख्या (५ वटा)

धर्म	संख्या	प्रतिशत	भाषा	संख्या	प्रतिशत	जात जाति	संख्या	प्रतिशत
बौद्ध	**१०६६३**	**७७.४९**	तामाङ	**१०१६४**	**७३.८६**	तामाङ	**१०१७४**	**७३.९३**
हिन्दु	**२७९२**	**२०.२९**	नेपाली	**१३६९**	**९.९५**	मगर	**९७२**	**७.०६**
क्रिश्चियन	**१४९**	**१.०८**	मगर	**९४०**	**६.८३**	नेवार	**७९८**	**५.८**
प्रकृति	**११८**	**०.८६**	नेवार	**५७४**	**४.१७**	कामी	**४५४**	**३.३**
इस्लाम	**३९**	**०.२८**	थामी	**३२८**	**२.३८**	क्षेत्री	**४१५**	**३.०२**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

परिवारमुलीको जातियता (१ प्रतिशत भन्दा बढी भएका)

जात जाति	संख्या	प्रतिशत	संचिती प्रतिशत
तामाङ	२१४०	७५.५१	७५.५१
मगर	१९२	६.७७	८२.२९
नेवार	१६६	५.८६	८८.१४
कामी	८५	३	९१.१४
सुनुवार	७७	२.७२	९३.८६
क्षेत्री	७५	२.६५	९६.५१
थामी	६३	२.२२	९८.७३

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

अक्सर बसोबास गर्ने र अनुपस्थित जनसंख्या वडागत वितरण

वडा नं.	अक्सर बसोबास गर्ने			अनुपस्थित स्वदेश		अनुपस्थित विदेश		अज्ञात	
	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला
१	१०४३	११९७	२२४०	१६२	१७०	२२७	१३	१	
२	१३९०	१६५१	३०४१	४२०	३९७	२२१	२१	२	
३	११५१	१२६१	२४१२	१३२	१०७	२०५	१०	१	
४	१६८४	१९०७	३५९१	२९०	२३०	२७९	१६	३	
५	१२८४	१३४६	२६३०	१२७	९७	१६१	१८	१	
	६५५२	७३६२	१३९१४	११३१	१००१	१०९३	७८	८	

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

कृषि उत्पादन सम्बन्धि विवरण (क्षेत्रफल हेक्टर तथा उत्पादन मेट्रिक टन)

क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
चैते		**बर्षे**		**हाईब्रिड**	
०	०	४२२	१३१७	८	३७
हिउदे मकै		**बर्षे मकै**		**बसन्ते मकै**	
२५	६५	१२७२	३१५४	१६	५
गहुँ		**कोदो**		**फापर**	
१८४	४६०	७७७	६२१	६१	३१
मास		**मुसुरो**		**सिमी**	
३७	३७	११	११	४०	६४
वोडी		**भटमास**		**गहत**	
४०	७२	७८	९५	६	६
तोरी		**सर्स्यू**		**भ्रुसेतिल**	
१३३	१२०	४५	४८	२७	२४
जुनार		**सुन्तला**		**कागती**	
४०	२६०	१५	११०	५	१२
काको		**फर्सी**		**ईस्कुस**	
१९	१८१	१७	१९१	२०	१३४
आलु (स्थानिय)		**आलु (उन्नत)**			
२२	१९८	८३	८५२		
आँप		**लिचि**		**केरा**	
१०	१२०	०	०	१०	९५
भुईकटर					
५	५०				

श्रोतः कृषि बिकास कार्यालय, सिन्धुली

कमलामाई नगरपालिका

(क्षेत्रफल ४०२.९५ बर्ग किलो मि.)

सन्धुली जिल्लाको मध्यभागमा रहेका साबिकका डाडी गुरासे, भद्रकाली, जलकन्या, रानीचुरी, रानीबास गाउँ बिकास समिति र कमलामाई नगरपालिकालाई मिलाएर कमलामाई नगरपालिका बनाइएको छ । नेपालको दोश्रो स्तरको नदी मध्ये एक कमलामाई नदीको नामबाट यस नगरपालिकाको नामाकरण गरिएको छ ।

केन्द्र : सिन्धुलीमाढी
वडा संख्या : १४ (चौध)

जनसंख्या (२०६८ को जनगणना अनुसार) ६४३८६, जनघनत्व १५९ जनाप्रति वर्ग कि.मि.

आन्तिरिक आम्दानी (साविक गाविसरनपाको कुल आन्तरीक आय) रुपैंया: आ.ब. २०७०/२०७१ को १२१०९५३४, आ.ब. २०७१/२०७२ को १३६२४४७८

सिमाना

तीनपाटन गाृलन्जोर र दुधौली नगरपालिका पश्चिमः मरिण गाउँपालिका र सर्लाही जिल्ला उत्तरः सुनकोशी र गोलन्जोर गाउँपालिका दक्षिणः धनुषा र महोत्तरी जिल्ला

जनसंख्या र क्षेत्रफल

क.सं.	साबिक गाबिस / नगरपालिका	जनसंख्या	क्षेत्रफल बर्ग किलो मिटर
१	डाडी गुराँसे	४८०४	५५
२	भद्रकाली	४४१५	४४
३	जलकन्या	१८०६	९
४	कमलामाई नगरपालिका	३९४१३	२०७.९५
५	रानीचुरी	८८८१	८६
६	रानीबास	५०६७	४५

नयाँ नगरपालिकाको वडा विभाजन

क.सं.	नगरपालिकाको वडा नं.	स्थानीय निकाय	
		गाउं विकास समिति /नगरपालिका	वडा नं.
१	१	डाडी गुराँसे	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९
२	२	भद्रकाली	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९
३	३	जलकन्या	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९
४	४	कमलामाई नगरपालिका	१, २, ५, ९
५	५	कमलामाई नगरपालिका	४
६	६	कमलामाई नगरपालिका	६
७	७	कमलामाई नगरपालिका	७ र ८
८	८	कमलामाई नगरपालिका	३ र १०
९	९	कमलामाई नगरपालिका	११, १२, १४
१०	१०	कमलामाई नगरपालिका	१३, १५, १६, १७, १८
११	११	रानीचुरी	१, २, ३, ५
१२	१२	रानीचुरी	४, ६, ७, ८, ९
१३	१३	रानीबास	१, २, ३, ८ र ९
१४	१४	रानीबास	४, ५, ६ र ७

पूर्वाधार तथा स्रोत

शैक्षिक संस्था

क.सं.	स्थानीय निकाय	प्रा.बि.	नि.मा.बि.	मा.बि.		स्नातक	स्नातकोत्तर
१	डाडी गुराँसे	७	१	१	२	०	०
२	भद्रकाली	१४	०	१	०	०	०
३	जलकन्या	५	०	०	१	०	०
४	कमलामाई नगरपालिका	२७	६	३	५	३	२
५	रानीचुरी	१०	३	३	२	०	०
६	रानीबास	५	०	०	२	०	०

स्वास्थ्य संस्था

क्र.सं.	स्थानीय निकाय	स्वास्थ्य केन्द्र
१	डाँडी गुरासे	स्वास्थ्य चौकी
२	कमलामाई	भिमान स्वास्थ्य चौकी
३		जिल्ला अस्पताल
४		सिध्देश्वर स्वास्थ्य चौकी
५	रानीचुरी	स्वास्थ्य चौकी
६	रानीबास	स्वास्थ्य चौकी
६	जलकन्या	स्वास्थ्य चौकी
८	भद्रकाली	स्वास्थ्य चौकी

घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकारको वडागत वितरण

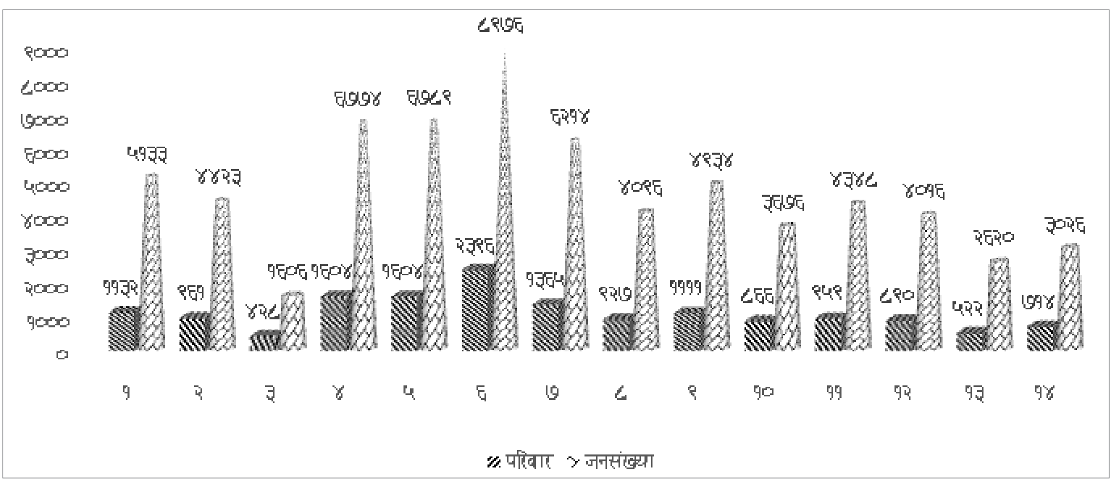

वडा नं.	घर संखया	परिवारमुलीको लिङ्ग			जनसंखया	परिवारको आकार
		पुरुष	महिला	जम्मा		
१	११८६	७५६	३७६	११३२	५१३३	४.५
२	१०६५	५६४	३९७	९६१	४४२३	४.६
३	४९५	२८६	१४२	४२८	१६०६	३.८
४	१५९५	१०१०	५९४	१६०४	६७७४	४.२
५	१५३६	७८८	८१६	१६०४	६७८९	४.२

वडा नं.	घर संखया	परिवारमुलीको लिङ्ग			जनसंखया	परिवारको आकार
		पुरूष	महिला	जम्मा		
६	२०४८	११२२	१२७४	२३९६	८९७६	३.७
७	१४३१	७०७	६५८	१३६५	६२१४	४.६
८	९९४	४२०	५०७	९२७	४०९६	४.४
९	११६६	४५८	६५३	११११	४९३४	४.४
१०	९११	५०३	३६३	८६६	३६७६	४.२
११	९७२	६१८	३४१	९५९	४३४८	४.५
१२	९९४	५९५	२९५	८९०	४०१६	४.५
१३	५२८	२४८	२७४	५२२	२६२०	५.०
१४	७३८	३३६	३७८	७१४	३०२६	४.२
कमलामाई	१५६५९	८४११	७०६८	१५४७९	६६६३१	४.३

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

धर्म, भाषा, जातजातिका आधारमा जनसंख्या (५ वटा)

धर्म	संख्या	प्रतिशत	भाषा	संख्या	प्रतिशत	जात जाति	संख्या	प्रतिशत
हिन्दु	४७२७८	७३.४३	नेपाली	४२०८८	६५.३७	तामाङ	१४०९९	२१.९
बौद्ध	१४४८३	२२.४९	तामाङ	१३०६०	२०.२८	क्षेत्री	१२७८६	१९.८६
क्रिश्चियन	१२४४	१.९३	मगर	३०८७	४.७९	मगर	७३७३	११.४५
प्रकृति	१०२३	१.५९	नेवार	१८३३	२.८५	नेवार	६६३३	१०.३
नखुलेको	२५८	०.४	दनुवार	१२६८	१.९७	ब्राम्हण	६४७७	७३.५७

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

उमेर समुह बर्षगत जनसंख्या

उमेर समुह बर्ष बर्ष	पुरुष	महिला	जम्मा
० - ४	२९३०	२८३९	५७६९
५ - ९	३४२६	३२६४	६६९०
१० - १४	४१५८	३९१०	८०६८
१४ - १९	३५८२	४१३८	७७२०
२० - २४	२५६६	३५३३	६०९९

२५ - २९	२०२१	२९२४	४९४५
३० - ३४	२००५	२५३८	४५४३
३५ - ३९	१६७६	२२२८	३९०४
४० - ४४	१७९४	१९५०	३७४४
४५ - ४९	१७७६	१८१७	३५९३
५० - ५४	१५०६	१५७१	३०७७
५५ - ५९	११५०	१२१९	२३६९
६० - ६४	१००६	१०७८	२०८४
६५ - ६९	७३२	८०७	१५३९
७० - ७४	५३५	५७५	१११०
७५ भन्दा माथि	६१८	७५९	१३७७
जम्मा	३१४८१	३५१५०	६६६३१

परिवारमुलीको जातियता (१ प्रतिशत भन्दा बढि भएका)

जात जाति	संख्या	प्रतिशत	संचिती प्रतिशत
तामाङ	३३५३	२१.६७	२१.६७
क्षेत्री	३१०९	२०.०९	४१.७६
मगर	१७१७	११.१	५२.८६
ब्राह्मण	१६९८	१०.९७	६३.८३
नेवार	१६१५	१०.४४	७४.२७
कामी	७२४	४.६८	७८.९५
सार्की	५७०	३.६८	८२.६३
माझी	५१४	३.३२	८५.९५
दमाई	५०९	३.२९	८९.२४
दनुवार	३२८	२.१२	९१.३६
घर्ति	२७१	१.७५	९३.११
अन्य	२३७	१.५३	९४.६४
सुनुवार	१६१	१.०४	९५.६८
हायु	१५९	१.०३	९६.७१

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

अक्सर बसोबास गर्ने र अनुपस्थित जनसंख्या वडागत वितरण

वडा नं.	अक्सर बसोबास गर्ने			अनुपस्थित स्वदेश		अनुपस्थित विदेश		अज्ञात	
	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला
१	२४१७	२७१६	५१३३	५२१	४२१	२९६	३०	५	१
२	२०६०	२३६३	४४२३	३०३	१६७	३०१	२२	४	
३	७०७	८९९	१६०६	४२४	३१२	७९	५	३	१
४	३३१६	३४५८	६७७४	२९१	२०७	२६३	२९	५	२
५	३२३१	३५५८	६७८९	११५	३२	२४६	१८	२	
६	४२५१	४७२५	८९७६	४९४	२६२	३१३	५१	१	
७	२९४४	३२७०	६२१४	२०५	६९	१८७	१९	३	१
८	१८५१	२२४५	४०९६	११०	८९	१४७	४	१	२
९	२३५६	२५७८	४९३४	१८०	८७	११६	२०	२	२
१०	१७६१	१९१५	३६७६	२६९	१७८	१७४	१४	५	
११	२०१२	२३३६	४३४८	४४७	३४३	३१४	२८	७	२
१२	१८९३	२१२३	४०१६	४६५	३४४	२६३	१४	१	१
१३	१२९७	१३२३	२६२०	६६	४१	४१	१२	१	
१४	१३८५	१६४१	३०२६	११९	६०	२६४	२८	२	
कमलामाई	३१४८१	३५१५०	६६६३१	४००९	२६१२	३००४	२९४	४२	१२

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

शिक्षा

तहगत शिक्षक विवरण

शिक्षक		प्रथम श्रेणी	द्वितीय श्रेणी	तृतीय श्रेणी	अस्थायी	राहत
माध्यमिक		०	८	२३	१०	३२
आधारभुत तह शिक्षक						
	प्राथमिक	६	१७९	३०	४१	१०४
	निम्न माध्यमिक	१	१४	१९	१०	४३
उच्च माध्यमिक	दरबन्दिमा कार्यरत			अनुदानमा कार्यारत		
	११			२४		

कृषि उत्पादन सम्बन्धि विवरण (क्षेत्रफल हेक्टर तथा उत्पादन मेट्रिक टन)

क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
चैते		बर्षे		हाईब्रिड	
४३८	१३२७	४७४१	१४७९३	५१	२३१
हिउदे मकै		बर्षे मकै		बसन्ते मकै	
३५	९४	४५२१	११०५१	३४	६
गहुँ		कोदो		फापर	
१३५६	३४५९	२१२१	१६६०	५०	२६
मास		मुसुरो		सिमी	
३८	३८	४९	४७	२४	३९
वोडी		भटमास		गहत	
२४	४४	२५	३०	११	१२
तोरी		सर्स्यू		भ्रुसेतिल	
६३०	५७९	२४	२४	१२	११
जुनार		सुन्तला		कागती	
७१	४६४	२३	१६८	६	१०
काको		फर्सी		ईस्कुस	
५२	४९५	५०	५५९	१५	१००
आलु (स्थानिय)		आलु (उन्नत)			
२१	१९५	१८७	१९२७		
आँप		लिचि		केरा	
७६	९००	१३७	६६३	१०५	९९४
भुईकटर					
५७	५५४				

श्रोतः जिल्ला कृषि बिकास कार्यालय, २०७३

दुधौली नगरपालिका

(क्षेत्रफल ३९१बर्ग किलो मि.)

सिन्धुली जिल्लाको सुदुर पूर्व तर्फ रहेका साबिकका हत्पते, निपाने, सिर्थौली, हर्षाही, अरुणठाकुर, ककुरठाकुर, जिनाखु विकास समितिहरू तथा दुधौली नगरपालिकालाई मिलाएर दुधौली नगरपालिका निर्माण गरिएको छ । सिन्धुली जिल्लाका २ वटा शहरी क्षेत्र मध्ये दुधौली एक हो । दुधौली नगरपालिका भित्र १२५ वटा साना उद्योग, ८६ वटा साधारण स्तरका होटल हरू रहेका छन् । यसै गरी व्यवसायिक खेतिको रूपमा उन्नत बाखा पालन, कुखरापालन र अरु० ठाकुर, ककुर ठाकुर, जिनाखु क्षेत्र अदुवाका पकेट क्षेत्र हुन । दुधौली नगरपालिकाबाट नजिकको बजार क्षेत्र उदयपुर जिल्लाको कटारी नगरपालिका हो ।

केन्द्र : दुधौली वडा संख्या : १४ वडा

जनसंख्या : ६५३०२

जनघनत्व : १६३ जना प्रतिबर्ग किलोमिटर

आन्तरिक आम्दानी : (साविक स्थानीय निकायहरूको रुपैयाँमा) आ.ब. २०७०/२०७१ को २०८५९०२, आ.ब. २०७१/२०७२, ४७०८६४९

सिमाना

पूर्व: उदयपुर जिल्ला **पशिचम:** कमलामाई नगरपालिका र तीनपाटन गाउँपालिका

उत्तर: फिक्कल र तीनपाटन गाउँपालिका **दक्षिण:** धनुषा र उदयपुर जिल्ला

जनसंख्या र क्षेत्रफल

क.सं.	साविक स्थानीय निकाय	जनसंख्या	क्षेत्रफलबर्ग कि.मि.
१	हत्पते	८१०६	५९
२	निपाने	३४१८	१९
३	सिर्थौली	७६१८	४३
४	हर्षाही	४६९३	२६
५	दुनपा	२४९४४	१०४
६	अरुणठाकुर	५७६६	३६
७	ककुरठाकुर	५४८७	६३
८	जिनाखु	५२७०	४१

नयाँ नगरपालिकाको वडा विभाजन

क.सं.	नयाँ नगरपालिकाको वडा नं.	स्थानीय निकाय	
		गाउँ बिकास समिति /नगरपालिका	वडा नं.
१	१	हत्पते	१, ७, ८, ९
२	२	हत्पते	२, ३, ४, ५, ६
३	३	निपाने	१ देखि ९
४	४	सिर्थौली	१ देखि ५
५	५	सिर्थौली	६ देखि ९
६	६	हर्षाही	१ देखि ९
७	७	दुधौली	१ र २
८	८	दुधौली	३ र ४
९	९	दुधौली	५ र ६
१०	१०	दुधौली	७ र ८
११	११	दुधौली	९ देखि११
१२	१२	जिनाखु	१ देखि ९
१३	१३	अरुणठाकुर	१ देखि ९
१४	१४	ककुरठाकुर	१ देखि ९

पूर्वाधार तथा श्रोत

शिक्षण संस्था

क.सं.	स्थानीय निकाय	प्रा.बि.	नि.मा.बि.	मा.बि.	उ.मा.बि.	स्नातक	स्नातकोत्तर
१	दुधौली	१९	४	४	३	१	०
२	हत्पते	५	१	२	१	१	०
३	निपाने	१	१	१	०	०	०
४	हर्षाही	२	१	०	१	०	०
५	सिर्थौली	३	०	२	२	१	०
६	अरुणठाकुर	८	१	१	०	०	०
७	ककुराठाकुर	७	३	१	१	०	०
८	जिनाखु	५	२	०	१	०	०

स्वास्थ्य केन्द्र

क्र.सं.	स्थानीय तह	स्वास्थ्य केन्द्र	दुधौलीनगरपालिका वडा नं.
१	दुधौली	स्वास्थ्य चौकी	९
२	दुधौली	स्वास्थ्य चौकी	७
३	दुधौली	स्वास्थ्य चौकी	४
४	सिर्थौली	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र	४
५	हत्पते	स्वास्थ्य चौकी	२
६	हर्षाही	स्वास्थ्य चौकी	५
७	दुधौली	सहरी स्वास्थ्य क्लिनिक	६
८	दुधौली	सहरी स्वास्थ्य क्लिनिक	१०
९	अरुणठाकुर	स्वास्थ्य चौकी	१३
१०	ककुरठाकुर	स्वास्थ्य चौकी	१४
११	जिनाखु	स्वास्थ्य चौकी	१२

घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकारको वडागत वितरण

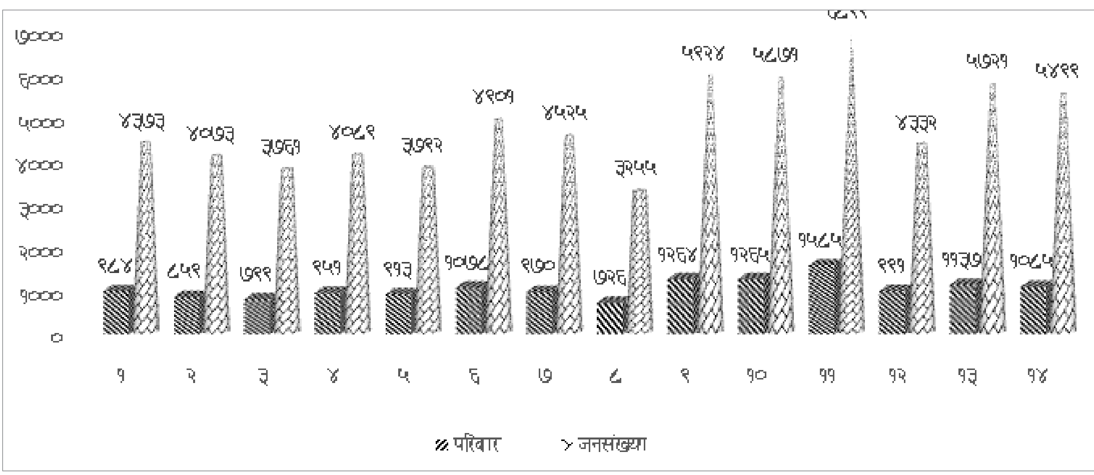

वडा नं.	घर संखया	परिवारमुलीको लिङ्ग			जनसंखया	परिवारको आकार
		पुरुष	महिला	जम्मा		
१	१००४	५५१	४३३	९८४	४३७३	४.४
२	९७०	५२४	३३५	८५९	४०७३	४.७
३	७९६	३५३	४४६	७९९	३७६१	४.७
४	८८९	६२१	३३०	९५१	४०८९	४.३

५	८८५	४८५	४२८	९१३	३७९२	४.२
६	१०९२	४१९	६५९	१०७८	४९०१	४.५
७	१०५१	३८०	५९०	९७०	४५२५	४.७
८	७५५	२९२	४३४	७२६	३२५५	४.५
९	१२३०	७९८	४६६	१२६४	५९२४	४.७
१०	१२७५	६३४	६३१	१२६५	५८७१	४.६
११	१६९७	५८३	१००२	१५८५	६८९९	४.४
१२	१०६३	७०३	२८८	९९१	४३३२	४.४
१३	११८९	८८८	२४९	११३७	५७२१	५.०
१४	११०६	६४१	४४४	१०८५	५४९९	५.१
दुधौली	**१५००२**	**७८७२**	**६७३५**	**१४६०७**	**६७०१५**	**४.६**

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

धर्म, भाषा, जातजातिका आधारमा जनसंख्या (५ वटा)

धर्म	संख्या	प्रतिशत	भाषा	संख्या	प्रतिशत	जात जाति	संख्या	प्रतिशत
हिन्दु	४९९२७	७६.४६	नेपाली	३०११५	४६.१२	दनुवार	१३३१३	२०.३९
बौद्ध	१०७३१	१६.४३	दनुवार	१३१५०	२०.१४	क्षेत्री	११६१७	१७.७९
प्रकृति	३८५१	५.९	तामाङ	८८३०	१३.५२	तामाङ	९२४९	१४.१६
क्रिश्चियन	४१६	०.६४	मगर	६०००	९.१९	मगर	६८८१	१०.५४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

उमेर समूह वर्षगत जनसंख्या

उमेर समुह बर्ष	पुरुष	महिला	जम्मा
० - ४	३५४७	३३४९	६८९६
५ - ९	३८५७	३७५५	७६१२
१० - १४	४४०३	४४३३	८८३६
१४ - १९	३५८३	४३८३	७९६६
२० - २४	२४६३	३३०२	५७६५
२५ - २९	१८३८	२८००	४६३८

उमेर समुह बर्ष	पुरुष	महिला	जम्मा
३० - ३४	१७४५	२४६४	४२०९
३५ - ३९	१३९४	१८६७	३२६१
४० - ४४	१५६७	१९५८	३५२५
४५ - ४९	१६४०	१७९६	३४३६
५० - ५४	१३६८	१५१६	२८८४
५५ - ५९	१०९८	११५१	२२४९
६० - ६४	९९६	९८९	१९८५
६५ - ६९	७०५	७४९	१४५४
७० - ७४	४८१	५३४	१०१५
७५ भन्दा माथि	५६४	७२०	१२८४
जम्मा	३१२४९	३५७६६	६७०१५

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

परिवारमुलीको जातियता (१ प्रतिशत भन्दा बढि भएका)

जात जाति	संख्या	प्रतिशत	संचिती प्रतिशत
दनुवा/	३०६५	२०.९८	२०.९८
क्षेत्री	२६८८	१८.४	३९.३९
तामाङ	१८९६	१२.९८	५२.३७
ब्राह्मण	१५०२	१०.२८	६२.६५
मगर	१४२५	९.७६	७२.४
सुनुवार	७८७	५.३९	७७.७९
कामी	६७०	४.५९	८२.३८
मुसहर	४६१	३.१६	८५.५३
दमाई	४१७	२.८५	८८.३९
माझी	३५३	२.४२	९०.८१
नेवार	३१४	२.१५	९२.९६
सार्की	२३१	१.५८	९४.५४
राई	१७९	१.२३	९५.७६

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

अक्सर बसोबास गर्ने र अनुपस्थित जनसंख्या वडागत वितरण

वडा नं.	अक्सर बसोबास गर्ने			अनुपस्थित स्वदेश		अनुपस्थित विदेश		अज्ञात	
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला
१	२०२६	२३४७	४३७३	२१७	७९	३१४	२६	३	
२	१८८८	२१८५	४०७३	३७८	२७६	२७६	२१	९	१
३	१७४५	२०१६	३७६१	८५	३६	१९२	१५	१	
४	१८७३	२२१६	४०८९	३५५	२३४	२९९	१४	२	
५	१६८२	२११०	३७९२	२३८	११७	३२६	६	८	१
६	२२१२	२६८९	४९०१	२२५	६२	३७६	२३	३	
७	२१६१	२३६४	४५२५	२३१	१३९	१७४	२०	३	१
८	१५५२	१७०३	३२५५	२४६	१२४	१९४	१५		
९	२७४९	३१७५	५९२४	२५	१६	१९	१		
१०	२७०३	३१६८	५८७१	२०९	९०	२४०	९	५	
११	३२०४	३६९५	६८९९	१३१	३८	२२४	११	१	
१२	२१०४	२२२८	४३३२	१३७	७७	६२		१	
१३	२६८८	३०३३	५७२१	३३५	२३७	२३८	१३	२	
१४	२६६२	२८३७	५४९९	२६२	२१८	२४८	३७	१	
दुधौली	३१२४९	३५७६६	६७०१५	३०७४	१७४३	३१८२	२११	३९	३

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

कृषि

चैते धान		**बर्षे धान**		**हाईब्रिड धान**	
२९०	८७७	३०४२	९४९०	३८	१७२
हिउदे मकै		**बर्षे मकै**		**बसन्ते मकै**	
११५	३०७	३४८५	८५९५	७६	८
गहुँ		**कोदो**		**फापर**	
२०२२	४९५५	१२८९	१०२०	६७	३५
मास		**मुसुरो**		**सिमी**	
७३	७२	६७	६६	३६	५७
वोडी		**भटमास**		**गहत**	
४२	७६	३९	४६	२५	२९

तोरी		**सर्स्यू**		**भुसेतिल**	
२१४१	१९४७	१०१	१०५	५१	४७
जुनार		**सुन्तला**		**कागती**	
२७	१७७	८	५८	८	७
काक्रो		**फर्सी**		**ईस्कुस**	
४१	३८८	३२	३६२	४	२६
आलु (स्थानिय)		**आलु (उन्नत)**			
८	७३	३१९	३२८१		
आँप		**लिचि**		**केरा**	
१८६	२२३३	१०६	५१६	९४	८९१
भुईकटर					
४५	४३८				

श्रोतः जिल्ला कृषि बिकास कार्यालय, २०७३

तीनपाटन गाउँपालिका

(क्षेत्रफल २५६ बर्ग किलो मि.)

सिन्धुली जिल्लाको सदरमुकामबाट पूर्व तर्फ रहेका साबिकका बालाजोर, जरायोटार, लाम्पानटार र आम्बोटे, तोश्रामखोला, बाहुनतिल्पुङ, भिमस्थान र बेलघारी गाउँ बिकास समितिहरू मिलाएर तीनपाटन गाउँ पालिका निर्माण गरिएको छ ।पहिल्यै देखि साबिकको बेलघारी र भिमस्थान गाउँबिकास समितिमा पर्ने चँदाहा खोलाको दुबै तर्फ फैलिएको उर्वर फाँटिलो क्षेत्रलाई तीनपाटन भन्ने गरिन्थ्यो र यस गाउँपालिका भित्रको सबै भन्दा उर्वर एवं सुगम यसै क्षेत्रको नाममा गाउँपालिकाको नामाकारण गरिएको छ ।

केन्द्र : लाम्पानटारको चकमके बजार

वडा संख्या : ११

जनघनत्व : ८९.९१ जना प्रति वर्गकिलोमिटर

आन्तरिक आम्दानी (साविक स्थानीय निकायहरूको रुपैयाँमा)
आ.ब. २०७०/२०७१ को १३९४३३ आ.ब. २०७१/२०७२ को १७४३००

सिमाना

पूर्वः दुधौली नगरपालिका र फिक्कल गाउँपालिका **पश्चिमः** कमलामाई नगरपालिका

उत्तरः गोलन्जोर गाउँपालिका **दक्षिणः** कमलामाई नगरपालिका र दुधौली नगरपालिका

जनसंख्या (जनगणना २०६८ अनुसार) **र क्षेत्रफल**

क्र.सं.	साविक स्थानीय निकायहरू	जनसंख्या	क्षेत्रफल बर्ग कि.मि.
१	बालाजोर	४३५८	३२
२	जरायोटार	७३१०	३४
३	लाम्पानटार	५९४२	३८
४	अम्बोटे	४०७४	३९
५	तोश्रामखोला	१९७९	१४
६	बाहुनतिल्पुङ	३११६	१९
७	भिमस्थान	५७८०	४८
८	बेलघारी	३८४६	३२

तीनपाटन गाउँपालिकाको वडा विभाजन

क.सं.	तीनपाटन गाउँपालिका वडा नं.	साविक स्थानीय निकाय	
		सावि‍क गाउँ बिकास समिति	वडा नं.
१	१	बेलघारी	१-९
२	२	भिमस्थान	१,२,३,४ र ५
३	३	भिमस्थान	६,७,८ र ९
४	४	जरायोटार	१,४,५,६
५	५	जरायोटार	२,३,७,८,९
६	६	बालाजोर	१-९
७	७	तोश्रामखोला	१-९
८	८	बाहुनतिल्पुङ	१-९
९	९	अम्बोटे	१-९
१०	१०	लाम्पानटार	१,२,३
११	११	लाम्पानटार	४,५,६,७,८,९

संस्थागत पूर्वाधार र श्रोत

शैक्षिक संस्था

क.सं.	साविक स्थानीय निकाय	प्रा.बि.	नि.मा.बि.	मा.बि.	उ.मा.बि	स्नातक	स्नातकोत्तर
१	बालाजोर	६	३	१	०		
२	जरायोटार	८	१	१	२		
३	लाम्पानटार	१२	४	२	२	१	१
४	अम्बोटे	६	२	१	१		
५	तोश्रामखोला	३	१	१	०		
६	बाहुनतिल्पुङ	५	२	१	१	१	
७	भिमस्थान	७	१	१	०		
८	बेलघारी	९		१	०		

स्वास्थ्य संस्था

क्र.सं.	साबिक स्थानीय निकाय	स्वास्थ्य संस्था
१	बालाजोर	१ स्वास्थ्य चौकी
२	जरायोटार	१ स्वास्थ्य चौकी
३	लाम्पानटार	१ PHC
४	अम्बोटे	१ स्वास्थ्य चौकी
५	तोश्रामखोला	-
६	बाहुनतिल्पुङ	१ स्वास्थ्य चौकी
७	भिमस्थान	१ स्वास्थ्य चौकी
८	बेलघारी	प्रा.स्वा.के.

तालिका नं. ७१ : घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकारको वडागत वितरण

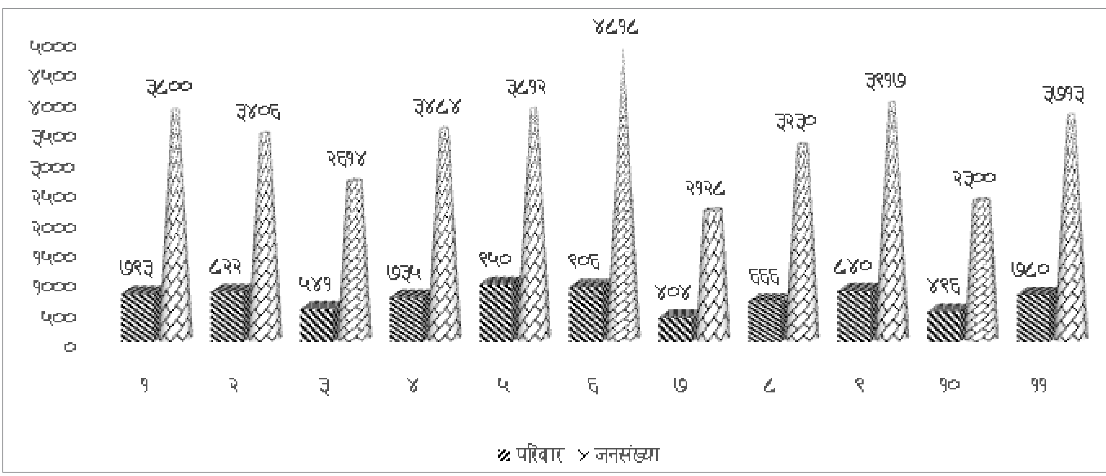

वडा नं.	घर संखया	परिवारमुलीको लिङ्ग			जनसंखया	परिवारको आकार
		पुरूष	महिला	जम्मा		
१	८६३	४९४	२९९	७९३	३८००	४.८
२	८७३	५५०	२७२	८२२	३४०६	४.१
३	५७१	४३५	१०६	५४१	२६१४	४.८
४	८४६	५०१	२३४	७३५	३४८४	४.७

वडा नं.	घर संखया	परिवारमुलीको लिङ्ग			जनसंखया	परिवारको आकार
		पुरूष	महिला	जम्मा		
५	११८१	६३९	३११	९५०	३८१२	४.०
६	१०३५	६५२	२५४	९०६	४८१८	५.३
७	४९७	३३६	६८	४०४	२१२८	५.३
८	७४८	४८२	१८४	६६६	३२३०	४.८
९	८५३	५१८	३२२	८४०	३९१७	४.७
१०	४९१	२९४	२०२	४९६	२३००	४.६
११	९०६	४६७	३१३	७८०	३७१३	४.८
तीनपाटन	८८६४	५३६८	२५६५	७९३३	३७२२२	४.७

श्रोत: भूकम्प प्रभावित आवास पून: निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

तालिका नं. ८४ कृषि उत्पादन सम्बन्धि विवरण (क्षेत्रफल हेक्टर तथा उत्पादन मेट्रिक टन)

क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
चैते		**बर्षे**		**हाईब्रिड**	
९८	२९७	१८३३	५७१९	१३	६०
हिउदे मकै		**बर्षे मकै**		**बसन्ते मकै**	
४९	१२९	२३९५	५८६९	४०	८
गहुँ		**कोदो**		**फापर**	
६१८	१५२३	१५१५	११८७	६०	३१
मास		**मुसुरो**		**सिमी**	
५३	५३	२७	२७	२७	४४
वोडी		**भटमास**		**गहत**	
३३	५९	२८	३४	१३	१४
तोरी		**सर्स्यू**		**भुसेतिल**	
२२२	२०४	५९	६०	२४	२३
जुनार		**सुन्तला**		**कागती**	
११४	७४३	२६	१९०	८	११

क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
काको		**फर्सी**		**ईस्कुस**	
१८	१७०	२५	२८४	१२	८०
आलु (स्थानिय)		**आलु (उन्नत)**			
८३	७७०	१२३	१२६७		
आँप		**लिचि**		**केरा**	
३२	३८६	२२	१०८	४७	४४१
भुईकटर					
१०	९८				

(बर्ष २०७३) श्रोत: जिल्ला कृषि बिकास कार्यालय सिन्धुली

फिक्कल गाउँपालिका

(क्षेत्रफल १८५ बर्ग किलो मि.)

सिन्धुली जिल्लाको पूर्वोत्तर क्षेत्रका साविकका महादेवडाँडा, पोखरी, खोलागाउँ, खाङसाङ, सोल्पाठाना, र रत्नावती गाउँ विकास समितिहरूलाई मिलाएर मरिण गाउँपालिका निर्माण गरिएको छ । पर्यटकीय स्थल फिक्कल चुचुरोको नामबाट यस गाउँपालिकाको नामाकरण गरिएको छ । महाभारत श्रृंखलामा पर्ने २३८६ मिटर उचाईमा रहेको फिक्कल चुचुरो जिल्ला कै सर्वोच्च स्थल हो । मनोरम दृश्वालोकनका लागि प्रसिद्ध फिक्कल चुचुरो यस गाउँपालिका भित्रको प्रमुख पर्यटकीय स्थल हो । निर्माणधिन मध्य पहाडी लोक मार्गको सिन्धुली खण्डको अधिकाँश भाग यसै गाउँ पालिको उत्तरी क्षेत्र भएर गएको फिक्कल गाउँपालिकाको आर्थिकरुपले भविश्य उज्वल छ ।

केन्द्र : खाङसाङ

वडा संख्या : ६

जनसंख्या : १६९६६ **(२०६८ को जनगणना अनुसार)**

जनघनत्व : ९१.७० जना प्रति वर्ग कि.मि.

सिमाना

पूर्वः ओखलढुङ्गा र उदयपुर जिल्ला
पश्चिमः तीनपाटन र गोलन्जोर गाउँपालिका
उत्तरः ओखलढुङ्गा र रामेछाप जिल्ला
दक्षिणः दुधौली नगरपालिका र उदयपुर जिल्ला

आन्तरिक आम्दानी (साविक स्थानीय निकायहरूको रुपैयाँमा)

आ.व. २०७०/२०७१ को १७९६२०, आ.ब. २०७१/२०७२ को १२५९६२

जनसंख्या र क्षेत्रफल (२०६८ को जनगणना अनुसार)

क्र.सं.	साविक स्थानीय निकाय	जनसंख्या	क्षेत्रफलबर्ग कि.मि.
१	महादेवडाँडा	३८७९	४०
२	पोखरी	२४८९	२७
३	खोलागाउँ	२८२९	२९
४	खाङसाङ	२८२९	२३
५	सोल्पाठाना	२१९५	३१
६	रत्नावती	२७४५	३५

फिक्कल गाउँपालिका वडा विभाजन

क्र.सं.	नयाँ गाउँपालिको वडा नं.	स्थानीय निकाय	
		गाउं बिकास समिति	वडा नं.
१	१	महादेवडाँडा	१-९
२	२	पोखरी	१-९
३	३	खोलागाउँ	१-९
४	४	खाङसाङ	१-९
५	५	सोल्पाठाना	१-९
६	६	रत्नावती	१-९

पूर्वाधार तथा श्रोत

शैक्षिक संस्था

क्र.सं.	स्थानीय निकाय	प्रा.वि.	नि.मा.वि.	मा.वि.	उ.मा.वि.	स्नातक	स्नातकोत्तर
१	महादेवडाँडा	५	१	१	१		
२	पोखरी	८		१	१		
३	खोलागाउँ	६		१	२		
४	खाङसाङ	६	१	१	१		
५	सोल्पाठाना	६	१		१		
६	रत्नावती	५	२	१	१		

स्वास्थ्य संस्था

क्र.सं.	साबिक स्थानीय निकाय	स्वास्थ्य केन्द्र
१	महादेवडाँडा	१ स्वास्थ्य चौकी
२	पोखरी	१ स्वास्थ्य चौकी
३	खोलागाउँ	१ स्वास्थ्य चौकी
४	खाङसाङ	१ स्वास्थ्य चौकी
५	सोल्पाठाना	१ स्वास्थ्य चौकी
६	रत्नावती	१ स्वास्थ्य चौकी

सिंचाइको श्रोत

क्र.सं.	सिंचाई श्रोत	साविक स्थानीय निकाय
१	पौती खोला	पोखरी १, २, ४, ५
२	वाकसु खोला	पोखरी ७
३	बडारे खोला	पोखरी ४

घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकारको वडागत वितरण

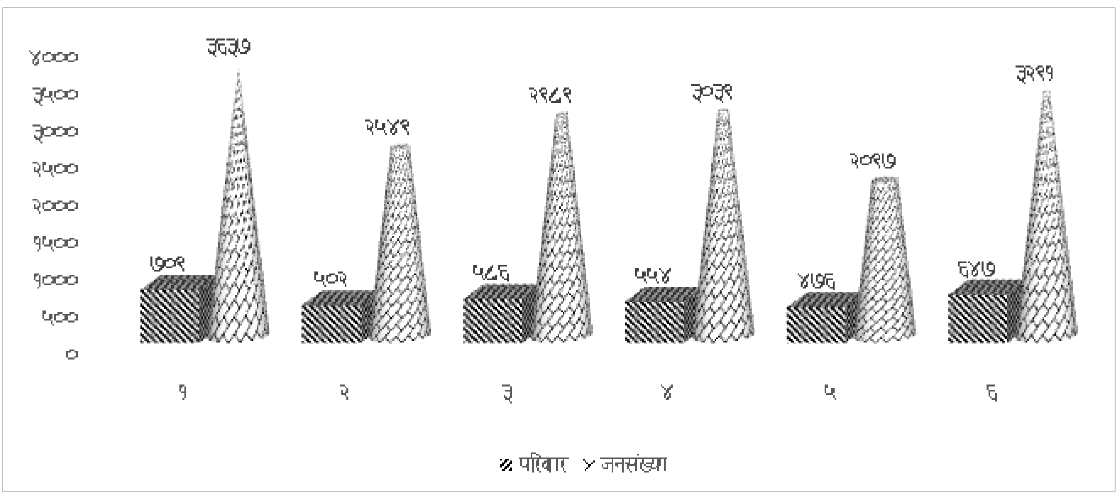

वडा नं.	घर संखया	परिवारमुलीको लिङ्ग			जनसंखया	परिवारको आकार
		पुरुष	महिला	जम्मा		
१	८३६	५१३	१९६	७०९	३६३७	५.१
२	५१९	३५४	१४८	५०२	२५४९	५.१
३	७२१	४१४	१७२	५८६	२९८९	५.१
४	७७१	४५७	९७	५५४	३०३९	५.५
५	५६८	३४४	१३२	४७६	२०९७	४.४
६	६५७	४९६	१५१	६४७	३२९१	५.१
फिक्कल	४०७२	२५७८	८९६	३४७४	१७६०२	५.१

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

धर्म, भाषा, जातजातिका आधारमा जनसंख्या (५ वटा)

धर्म	संख्या	प्रतिशत	भाषा	संख्या	प्रतिशत	जात जाति	संख्या	प्रतिशत
हिन्दु	१४९३१	८८	नेपाली	९९६८	५८.७५	मगर	३५५४	२०.९५
बौद्ध	११२८	६.६५	मगर	२८९९	१७.०९	सुनुवार	२६९४	१५.८८
किराँत	८२०	४.८३	सुनुवार	१८४३	१०.८६	क्षेत्री	२१३४	१२.५८
नखुलेको	५८	०.३४	याम्बुले	८०३	४.७३	ब्राम्हण	१९७६	६१.०४
क्रिश्चियन	२५	०.१५	तामाङ	७८७	४.६४	कामी	१४१९	८.३६

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

उमेर समूह बर्षगत जनसंख्या

उमेर समुह बर्ष	पुरुष	महिला	जम्मा
० - ४	१०४९	१०३७	२०८६
५ - ९	१०९१	११८४	२२७५
१० - १४	१२२५	१३०७	२५३२
१४ - १९	९६८	१०९६	२०६४
२० - २४	५८७	७१७	१३०४
२५ - २९	५४३	६५९	१२०२
३० - ३४	४११	५६१	९७२
३५ - ३९	३८९	४४४	८३३
४० - ४४	४०३	४२७	८३०
४५ - ४९	३८६	३७६	७६२
५० - ५४	३५७	३९०	७४७
५५ - ५९	३०५	२७६	५८१
६० - ६४	२४६	२३६	४८२
६५ - ६९	१६०	१९०	३५०
७० - ७४	१३८	११७	२५५
७५ भन्दा माथि	१५९	१६८	३२७
जम्मा	८४१७	९१८५	१७६०२

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

परिवारमुलीको जातियता (१ प्रतिशत भन्दा बढि भएका)

जात जाति	संख्या	प्रतिशत	संचिती प्रतिशत
मगर	६८९	१९.८३	१९.८३
सुनुवार	५०६	१४.५७	३४.४
क्षेत्री	४६२	१३.३	४७.७
ब्राह्मण	४५०	१२.९५	६०.६५
कामी	२७३	७.८६	६८.५१
राई	२०४	५.८७	७४.३८
सार्की	२००	५.७६	८०.१४
तामाङ	१८८	५.४१	८५.५५
दमाई	१७४	५.०१	९०.५६
नेवार	१७०	४.८९	९५.४५
घर्ति	७४	२.१३	९७.५८
माझी	५६	१.६१	९९.१९

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

अक्सर बसोबास गर्ने र अनुपस्थित जनसंख्या वडागत वितरण

वडा नं.	अक्सर बसोबास गर्ने			अनुपस्थित स्वदेश		अनुपस्थित विदेश		अज्ञात	
	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला
१	१६८३	१९५४	३६३७	३५६	२३८	१२७	८	४	
२	१२०१	१३४८	२५४९	१२०	५४	१०१	५	३	१
३	१४५८	१५३१	२९८९	२२५	१६४	११०	१५	४	
४	१४९५	१५४४	३०३९	१९०	१६८	१२९	१८		
५	९९०	११०७	२०९७	२८६	१९७	१२१	९	१	
६	१५९०	१७०१	३२९१	१३६	७९	७९	७	१	
फिक्कल	८४१७	९१८५	१७६०२	१३१३	९००	६६७	६२	१३	१

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

कृषि उत्पादन सम्बन्धि विवरण (क्षेत्रफल हेक्टर तथा उत्पादन मेट्रिक टन)

चैते		**बर्षे**		**हाईब्रिड**	
०	०	३७८	११७९	८	३८
हिउदे मकै		**बर्षे मकै**		**बसन्ते मकै**	
५६	१४९	२३५५	५७७०	१२	६
गहुँ		**कोदो**		**फापर**	
२५५	६२६	२१५२	१७०६	१०३	५१
मास		**मुसुरो**		**सिमी**	
५२	५२	११	११	३६	५८
वोडी		**भटमास**		**गहत**	
४४	७९	४४	५४	३५	४१
तोरी		**सर्स्यू**		**झुसेतिल**	
२२३	२०१	८७	९१	६३	५७
जुनार		**सुन्तला**		**कागती**	
७७	५०२	२७	१९८	६	२२
काको		**फर्सी**		**ईस्कुस**	
१८	१७०	४३	४८५	२९	१९४
आलु (स्थानिय)		**आलु (उन्नत)**			
१९५	१७९०	८२	८४३		
आँप		**लिचि**		**केरा**	
८	९६	०	०	१६	१५२
भुईकटर					
३	३०				

(बर्ष २०७३)

श्रोत: जिल्ला कृषि बिकास कार्यालय सिन्धुली

गोलन्जोर गाउँपालिका
(क्षेत्रफल १९२ बर्ग किलो मि.)

सिन्धुली जिल्लाको सदरमुकाम भन्दा उत्तर तर्फ रहेका साविकका भिमेश्वर, बाशेश्वर, भुवनेश्वरी, वितिजोर, तिनकन्या, रतनचुरा, डुडभञ्ज्याँङ गाउँ विकास समितिहरूलाई मिलाएर गोलन्जोर गाउँपालिका निर्माण गरिएको छ। पश्चिमबाट पूर्व तर्फ बगिरहेको सुनकोशी नदिको दक्षिण तर्फ यो गाउँपालिका रहेको छ। नेपालको पूर्व पश्चिम पहाडी क्षेत्र जोड्ने मध्य पहाडी पूष्पलाल लोकमार्गको सिन्धुली खण्डको अधिकाँश भाग यसै गाउँपालिका भित्र पर्दछ।

केन्द्र : ग्वालटार बजार **वडा संख्या :** ७ (सात)

जनसंख्या : १९३२९ (**२०६८ को जनगणना अनुसार**)

जनघनत्व : १००.६७ जना प्रति वर्गकिलोमिटर

सिमाना

पूर्वः फिक्कल गाउँपालिका र रामेछाप जिल्ला

पश्चिमः कमलामाई नगरपालिका र सुनकोशी गाउँपालिका

उत्तरः रामेछाप जिल्ला

दक्षिणः कमलामाई नगरपालिका र तीनपाटन गाउँपालिका

आन्तरिक आम्दानी (साविक स्थानीय निकायहरूको रुपैयाँमा)

आ.व. २०७०/२०७१ को २५४६५५, आ.व. २०७१/२०७२ को ४५४४६८

जनसंख्या र क्षेत्रफल (**२०६८ को जनगणना अनुसार**)

क्र.सं.	साविकका गाउँ बिकास समिति	जनसंख्या	क्षेत्रफलबर्ग कि.मि.
१	भिमेश्वर	२२९८	१८
२	बाशेश्वर	३२००	२६
३	भुवनेश्वरी	२०३९	१६
४	वितिजोर	१९४२	२५
५	तिनकन्या	४१६९	४३
६	रतनचुरा	२८२१	२२
७	डुडभन्ज्याँङ	२८६०	४२

गोलन्जोर गाउँपालिका वडा विभाजन

क्र.सं.	नयाँ गाउँपालिकाको वडा नं.	स्थानीय निकाय	
		गाउं विकास समिति	वडा नं.
१	१	डुडभन्ज्याँङ	१,२,३,४,५,६,७,८,९
२	२	वितिजोर	१,२,३,४,५,६,७,८,९
३	३	भुवनेश्वरी	१,२,३,४,५,६,७,८,९
४	४	तिनकन्या	१,२,३,४,५,६,७,८,९
५	५	रतनचुरा	१,२,३,४,५,६,७,८,९
६	६	बाशेश्वर	१,२,३,४,५,६,७,८,९
७	७	भिमेश्वर	१,२,३,४,५,६,७,८,९

पूर्वाधार तथा श्रोत

शैक्षिक संस्था

क.सं.	स्थानीय निकाय	प्रा.बि.	नि.मा.बि.	मा.बि.	उ.मा.बि.	स्नातक	
१	भिमेश्वर	४	२	०	१	१	०
२	बाशेश्वर	९	१	१	०	०	०
३	भुवनेश्वरी	५	०	०	१	०	०
४	वितिजोर	६	१	१	०	०	०
५	तिनकन्या	६	२	१	१	०	०
६	रतनचुरा	६	१	०	२	०	०
७	डुडभन्ज्याँङ	९	१	०	१	०	०

घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकारको वडागत वितरण

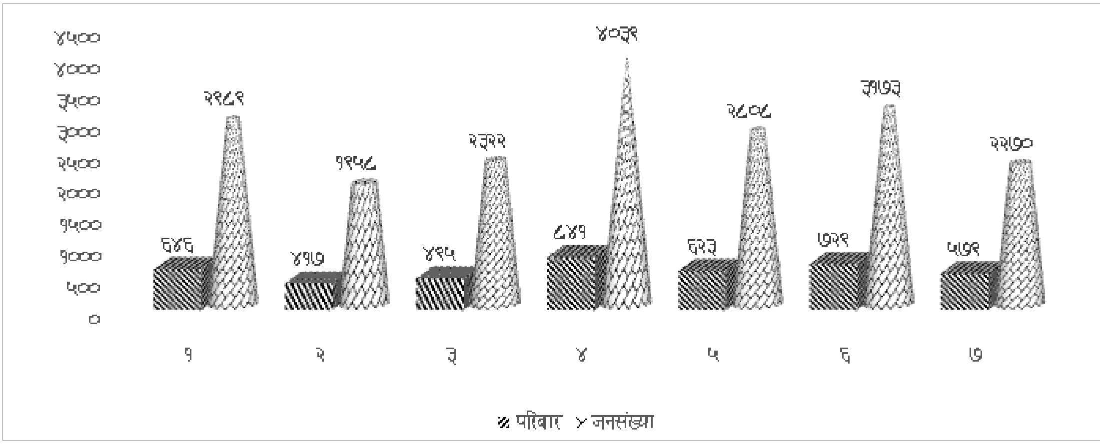

वडा नं.	घर संख्या	परिवारमुलीको लिङ्ग			जनसंख्या	परिवारको आकार
		पुरूष	महिला	जम्मा		
१	६५८	५१८	१२८	६४६	२९८९	४.६३
२	५०५	३६४	५३	४१७	१९५८	४.७०
३	५२०	३५२	१४३	४९५	२३२२	४.६९
४	९५१	६६६	१७५	८४१	४०३९	४.८०
५	६७२	४४०	१८३	६२३	२८०८	४.५१
६	८३४	५४९	१८०	७२९	३१७३	४.३५
७	६९५	४२१	१५८	५७९	२२७०	३.९२
गोलन्जोर	४८३५	३३१०	१०२०	४३३०	१९५५९	४.५

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

धर्म, भाषा, जातजातिका आधारमा जनसंख्या (५ वटा)

धर्म	संख्या	प्रतिशत	भाषा	संख्या	प्रतिशत	जात जाति	संख्या	प्रतिशत
हिन्दु	१६२२१	८३.९२	नेपाली	१५०९६	७८.१	मगर	३९९६	२०.६७
बौद्ध	२७०१	१३.९७	मगर	२५६२	१३.२५	क्षेत्री	३५५२	१८.३८
प्रकृति	२३५	१.२२	तामाङ	७८६	४.०७	सार्की	२०९६	१०.८४
क्रिश्चियन	१२५	०.६५	हायु	२७२	१.४१	नेवार	१८८३	९.७४
नखुलेको	४४	०.२३	माझी	२०४	१.०६	ब्राम्हण	१४३२	६७.०४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

उमेर समुह बर्षगत जनसंख्या

उमेर समुह बर्ष	पुरुष	महिला	जम्मा
० - ४	९५०	८७७	१८२७
५ - ९	११०१	११४९	२२५०
१० - १४	१३३६	१३४७	२६८३
१४ - १९	१०८७	११००	२१८७
२० - २४	६६७	८२७	१४९४
२५ - २९	५५८	६४९	१२०७
३० - ३४	५२४	६५७	११८१
३५ - ३९	४६८	५८५	१०५३
४० - ४४	५१२	५१८	१०३०
४५ - ४९	४९७	५२५	१०२२
५० - ५४	४६३	४७४	९३७
५५ - ५९	३४७	३३८	६८५
६० - ६४	३०५	३४९	६५४
६५ - ६९	२३७	२६३	५००
७० - ७४	२०६	१९८	४०४
७५ भन्दा माथि	२२७	२१८	४४५
जम्मा	९४८५	१००७४	१९५५९

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

परिवारमुलीको जातियता (१ प्रतिशत भन्दा बढि भएका)

जात जाति	संख्या	प्रतिशत	संचिती प्रतिशत
मगर	८४२	१९.४५	१९.४५
क्षेत्री	८२३	१९.०१	३८.४५
नेवार	४६३	१०.६९	४९.१५
सार्की	४४७	१०.३२	५९.४७
ब्राह्मण	४०६	९.३८	६८.८५
तामाङ	२४५	५.६६	७४.५
दमाई	२२१	५.१	७९.६१
ठकुरी	२००	४.६२	८४.२३
कामी	१४९	३.४४	८७.६७

जात जाति	संख्या	प्रतिशत	संचिती प्रतिशत
माझी	११५	२.६६	९०.३२
घर्ति	१०८	२.४९	९२.८२
सुनुवार	१०४	२.४	९५.२२
हायु	८५	१.९६	९७.१८

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

अक्सर बसोबास गर्ने र अनुपस्थित जनसंख्या वडागत वितरण

वडा नं.	अक्सर बसोबास गर्ने			अनुपस्थित स्वदेश		अनुपस्थित विदेश		अज्ञात	
	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला
१	१५०७	१४८२	२९८९	२४२	१७८	७९	४	०	
२	९३४	१०२४	१९५८	६१	४४	६१	३	०	
३	११२६	११९६	२३२२	१७९	१४०	८२	१५	३	
४	१९४७	२०९२	४०३९	४३६	३८७	१६९	१६	८	
५	१३४६	१४६२	२८०८	२८४	२११	९२	८	९	
६	१५६०	१६१३	३१७३	३४८	२०१	५५	५	०	
७	१०६५	१२०५	२२७०	३५१	१६९	८३	२०	०	
गोलन्जोर	९४८५	१००७४	१९५५९	१९०१	१३३०	६२१	७१	२०	०

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

कृषि उत्पादन सम्बन्धि विवरण (क्षेत्रफल हेक्टर तथा उत्पादन मेट्रिक टन)

चैते		**बर्षे**		**हाईब्रिड**	
२१	६४	५७०	१७७९	१८	८२
हिउदे मकै		**बर्षे मकै**		**बसन्ते मकै**	
७	१९	२५९७	६४३६	२८	७
गहुँ		**कोदो**		**फापर**	
३४५	८७९	१५२४	१२०२	६४	३३
मास		**मुसुरो**		**सिमी**	
६५	६५	९	९	४४	७१
वोडी		**भटमास**		**गहत**	
४१	७३	३७	४५	२२	२५
तोरी		**सर्स्यू**		**भुसेतिल**	
१७१	१५६	४९	५१	६२	५६
जुनार		**सुन्तला**		**कागती**	

७७४	५०३२	१४६	१०६६	७	२२
काको		**फर्सी**		**ईस्कुस**	
३४	३२५	४५	५०५	४८	३२०
आलु (स्थानिय)		**आलु (उन्नत)**			
२९	२६९	१०२	१०५२		
आँप		**लिचि**		**केरा**	
९	१०८	९	४५	१४	१३४
भुईकटर					
११	१०८				

(बर्ष २०७३) श्रोतः जिल्ला कृषि बिकास कार्यालय सिन्धुली

सुनकोशी गाउँपालिका

(क्षेत्रफल १४९बर्ग किलो मि.)

सिन्धुली जिल्लाको उत्तर पश्चिम तर्फ रहेका साबिकका कुशेश्वरदुम्जा, झाँगाझोलीरातमाटा, पुरानोझाँगाझोली, सितलपाटी र मझुवा गाउँ विकास समितिहरूलाई मिलाएर सुनकोशी गाउँपालिका निर्माण गरिएको छ । पश्चिमबाट पूर्व तर्फ बगिरहेको सुनकोशी नदिको दक्षिण तर्फ यो गाउँपालिका रहेको छ । यिनै सुनकोशी नदीको नामबाट यो गाउँपालिकाको नामाकरण गरिएको छ । नेपालको आधुनिक एव वातावरण मैत्री मनोरम बी पी लोक मार्गको ३५ किलो मिटर खण्ड यसै गाउँपालिका भित्र पर्दछ ।

नाम : सुनकोशी गाउँपालिका

केन्द्र : पुरानो झाँगाझोलीको रामटार

वडा संख्या : ७

जनसंख्या : २१४७३, **२०६८ को जनगणना अनुसार)** , **जनघनत्व :** १४४ जना प्रति बर्ग किलो मिटर

सिमाना

पूर्वः गोलन्जोर गाउँपालिका र रामेछाप जिल्ला

पश्चिमः काभ्रेपलान्चोक जिल्ला

उत्तरः रामेछाप जिल्ला

दक्षिणः कमलामाई नगरपालिका र घ्याङलेख गाउँपालिका

आन्तरिक आम्दानी (साविक स्थानीय निकायहरूको रुपैयाँमा)

आ.ब. २०७०/२०७१ को ३७१६३१ आ.ब. २०७१/२०७२, ४५६०००

जनसंख्या (जनगणना २०६८अनुसार) **र क्षेत्रफल**

क.सं.	साविक स्थानीय निकाय	जनसंख्या	क्षेत्रफलबर्ग कि.मि.
१	कुशेश्वरदुम्जा	४९६३	३०
२	झाँगाझोली रातमाटा	५३३७	३४
३	पुरानोझाँगाझोली	४७०७	३४
४	सितलपाटी	४०५८	२५
५	मझुवा	२३९८	२६

सुनकोशी गाउँपालिका विभाजन

क्र.सं.	सुनकोशी गाउँपालिका वडा नं.	साबिक स्थानीय निकाय	
		गाउँ बिकास समिति	वडा नं.
१	१	कुशेश्वरदुम्जा	२, ३, ४, ५ र९
२	२	कुशेश्वरदुम्जा	१, ६, ७ र ८
३	३	झाँगाझोली रातमाटा	१–५
४	४	झाँगाझोली रातमाटा	६–९
५	५	पुरानोझाँगाझोली	१–९
६	६	सितलपाटी	१–९
७	७	मझुवा	१–९

संस्थागत पूर्वाधार र स्रोत

शिक्षण संस्था

क.सं.	साबिक स्थानीय निकाय	प्रा.बि.	नि.मा.बि.	मा.बि.	उ.मा.बि.	स्नातक
१	कुशेश्वरदुम्जा	९	१		२	१
२	झाँगाझोली रातमाटा	६	३		२	१
३	पुरानोझाँगाझोली	६	४	–	१	–
४	सितलपाटी	४	३	१	१	–
५	मझुवा	६	१	–	१	–

घर, परिवार, जनसंख्या, परिवार आकारको वडागत वितरण

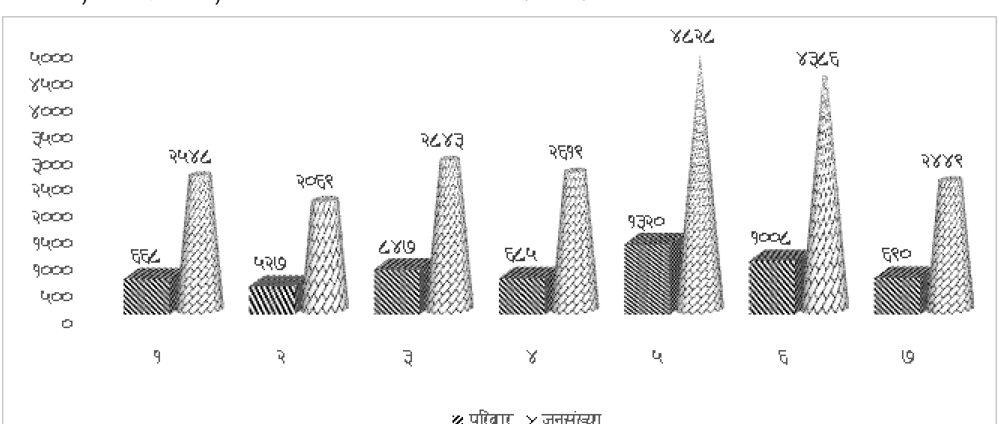

वडा नं.	घर संखया	परिवारमुलीको लिङ्ग			जनसंखया	परिवारको आकार
		पुरुष	महिला	जम्मा		
१	८१४	५२१	१४७	६६८	२५४८	३.८
२	६२३	४१४	११३	५२७	२०६९	३.९
३	८९१	६९५	१५२	८४७	२८४३	३.४
४	७२४	५०९	१७६	६८५	२६१९	३.८
५	१३६९	१०२७	२९३	१३२०	४८२८	३.७
६	१२०५	६९८	३१०	१००८	४३८६	४.४
७	७६७	४६८	२२२	६९०	२४४९	३.५
सुनकोशी	६३९३	४३३२	१४१३	५७४५	२१७४२	३.८

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

धर्म, भाषा, जातजातिका आधारमा जनसंख्या (५ वटा)

धर्म	संख्या	प्रतिशत	भाषा	संख्या	प्रतिशत	जात जाति	संख्या	प्रतिशत
हिन्दु	१७०६३	७९.४६	नेपाली	१६७३२	७७.९२	क्षेत्री	४०३६	१८.८
बौद्ध	४०२७	१८.७५	तामाङ	३९५३	१८.४१	तामाङ	४०१४	१८.६९
प्रकृति	२२६	१.०५	नेवार	३५०	१.६३	मगर	२८५७	१३.३१
क्रिश्चियन	१४६	०.६८	मगर	१५९	०.७४	नेवार	२३३७	१०.८८
नखुलेको	१०	०.०५	हायु	११३	०.५३	ब्राम्हण	२३३५	७२.५५

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

उमेर समुह बर्षगत जनसंख्या

उमेर समुह वर्ष	पुरुष	महिला	जम्मा
० - ४	९६२	८४५	१८०७
५ - ९	१००५	९९०	१९९५
१० - १४	१३४५	१३७०	२७१५
१४ - १९	१०७४	१३२५	२३९९
२० - २४	६५६	९६५	१६२१
२५ - २९	६११	७४२	१३५३

३० - ३४	६१२	७२६	१३३८
३५ - ३९	६०६	६३७	१२४३
४० - ४४	६१२	६४३	१२५५
४५ - ४९	६०८	६६५	१२७३
५० - ५४	६०१	६२७	१२२८
५५ - ५९	४७३	४६६	९३९
६० - ६४	४०२	४४१	८४३
६५ - ६९	३३४	३३७	६७१
७० - ७४	२१३	२४८	४६१
७५ भन्दा माथि	२९३	३०८	६०१
जम्मा	१०४०७	११३३५	२१७४२

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पून: निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

परिवारमुलीको जातियता (१ प्रतिशत भन्दा बढी भएका)

जात जाति	संख्या	प्रतिशत	संचिती प्रतिशत
क्षेत्री	११९७	१९.४४	१९.४४
तामाङ	९९२	१७.२७	३६.७१
ब्राह्मण	८१२	१४.१३	५०.८४
नेवार	६८२	११.८७	६२.७२
मगर	६६६	११.५९	७४.३१
सार्की	४९४	८.६	८२.९१
दमाई	२४६	४.२८	८७.१९
कामी	२०९	३.६४	९०.८३
घर्ति	१७६	३.०६	९३.८९
सन्यासी	११९	२.०७	९५.९६
माझी	९८	१.७१	९७.६७
हायु	६१	१.०६	९८.७३

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पून: निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

अक्सर बसोबास गर्ने र अनुपस्थित जनसंख्या वडागत वितरण

वडा नं.	अक्सर बसोबास गर्ने			अनुपस्थित स्वदेश		अनुपस्थित विदेश		अज्ञात	
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला
१	१२२५	१३२३	२५४८	५३५	४६६	१०७	१३	१	
२	९९३	१०७६	२०६९	३९७	३७५	१६१	१३	४	
३	१३९७	१४४६	२८४३	६८३	६२६	१२६	३०	२	
४	१२४४	१३७५	२६१९	५०७	५०९	१६३	१४	१	
५	२३४५	२४८३	४८२८	१०८३	११४४	२९५	५५	१४	
६	२०५९	२३२७	४३८६	६३७	४२९	१६६	१३	२	
७	११४४	१३०५	२४४९	४४०	३७७	२०२	३१	१३	१
सुनकोशी	१०४०७	११३३५	२१७४२	४२८२	३९२६	१२२०	१६९	३७	१

श्रोतः भूकम्प प्रभावित आवास पूनः निर्माण लगत संकलन कार्यक्रम, २०७४, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

कृषि उत्पादन सम्बन्धि विवरण (क्षेत्रफल हेक्टर तथा उत्पादन मेट्रिक टन)

क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
चैते		**बर्षे**		**हाईब्रिड**	
०	०	६२६	१९५३	४२	१९१
हिउदे मकै		**बर्षे मकै**		**बसन्ते मकै**	
१९७	५२८	१६३५	४०५५	५८	५
गहुँ		**कोदो**		**फापर**	
३०२	७५५	१२९४	१०३५	८१	४२
मास		**मुसुरो**		**सिमी**	
४३	४३	४०	३९	५७	९१
वोडी		**भटमास**		**गहत**	
५१	९२	७९	९६	२७	३३
तोरी		**सर्स्यू**		**भ्रुसेतिल**	
२५९	२३३	६२	६६	८१	७४
जुनार		**सुन्तला**		**कागती**	
७७	५०१	४६	३३०	५	१६

काक्रो		**फर्सी**		**ईस्कुस**	
४७	४४८	४६	५१५	२१	१३९
आलु (स्थानिय)		**आलु (उन्नत)**			
१३१	१२०४	१८५	१९०३		
आँप		**लिचि**		**केरा**	
२०	२४०	१९	९३	१८	१७३
भुईकटर					
५	४९				

(बर्ष २०७३) श्रोतः जिल्ला कृषि बिकास कार्यालय सिन्धुली

सन्दर्भ सामग्री

स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन (२०७६) । पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी भक्तपुर : लेखक ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द (२०५७), प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०४९ (कक्षा १-५) (संशोधन), सानोठिमी, भक्तपुर : लेखक ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द (२०६०) । स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण निर्देशिका, २०६०, सानोठिमी, भक्तपुर : लेखक ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द (२०६२), प्राथमिक शिक्षा, २०६२ (कक्षा १-३), सानोठिमी, भक्तपुर : लेखक ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द (२०६३), राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०६३, सानोठिमी, भक्तपुर : लेखक ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६४), स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण निर्देशिका (प्राथमिक तह) २०६४, सानोठिमी, भक्तपुर : लेखक ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६५), प्राथमिक शिक्षा, २०६२ (कक्षा ४-५), सानोठिमी, भक्तपुर : लेखक

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६५), स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयसम्बन्धी सचेतना सामग्री, २०६५, सानोठिमी, भक्तपुर : लेखक ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६५), स्थानीय पाठ्यक्रम : स्रोत सामग्री, २०६७, सानोठिमी, भक्तपुर : लेखक ।

नेपालको संविधान (२०७२), नेपाल कानुन किताव व्यवस्था समितिः काठमाडौं ।

पोखरेल, डा. हरिप्रसाद र देवकोटा, दुर्गाराज (२०७५) प्राथमिक शिक्षक दिग्दर्शन, काठमाडौंः पिनाकल प्रकाशन ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७५), विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम, २०७५, मस्यौदा सानोठिमी भक्तपुरः लेखक ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७६) । आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम । सानोठिमी भक्तपुर : लेखक ।

Subedi, R. P (2012). Development and Implementation of Local Curriculum in Nepal, Dissertation for Master's of Philosophy in Education: Tribhuvan University (Unpublished).

www2.unescobkk.org/elib/ publications/building curriculum.